

बोधि कथा

Dhamma.Digital

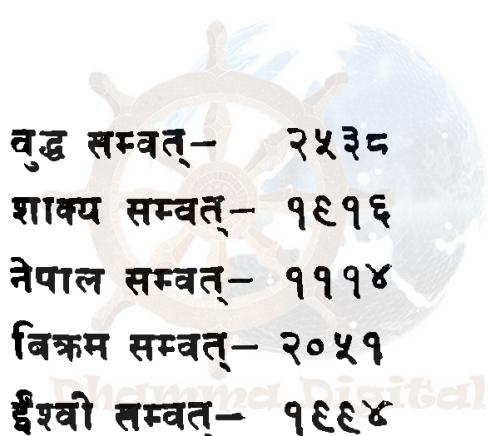
अनुवादकः
भिक्षु बोधिसैन

बोधि कथा

प्रकाशकः
काजी बहादुर शाहो
सांगा ।

प्रथम संस्करणः १००० प्रति

वुद्ध सम्वत्- २५३८
शाक्य सम्वत्- १६१६
नेपाल सम्वत्- १११४
बिक्रम सम्वत्- २०५१
ईश्वरी सम्वत्- १६६४

मुद्रकः ओम प्रिण्टिङ्झ प्रेस
ओमबहाल, फोन २२२४५७

छलमायाकी संस्मृति

बनेपा भोलाखाटोल निवासी बिलबहादुर शाहीकी श्रीमती विष्णुमायाकी कोखबाट छलमायाले वि. सं. १९६५ अषाढ ४ गतेको दिनमा जन्म लिएकी थिएन् ।

यिनको बिहे साँगा निवासी हर्षमान शाहीकी श्रीमती श्रीकुमारीको सुपुत्र काजिबहादुरसंग वि. सं. २०१३ सालमा विवाह सम्बन्ध जोडियो । गृहस्थ जीवनको सुख दुःखमा दिन बितिन्दैजाँदा दुई छोरा र दुई छोरीकी जन्मदाता भई २०३४ श्रावण कृष्ण पक्षको परेवा तिथिमा यस संसारवातीलाई अनित्यताको ज्ञान दिलाई आपनो नश्वर देह परित्याग गरी परलोक भइन् ।

यिनी धर्म पिपासु थिइन् । धर्मकर्ममा लाग्नु न आएनो जीवनको सार सम्झन्द थिइन् । विशेष गरेर थेरवाद बुद्ध धर्ममा यिनकी श्रद्धा अचल थियो । विहार विहारमा गई दान-प्रदान गर्नु, शील पालन गर्नु, बुद्ध पूजा गर्नु, ध्यान भावनामा बस्नु र धर्म देशना श्रवण गर्नमा अभिरूची राख्द थिइन् ।

यिनी मिलनसार स्वभावकी थिइन् । कसैत्रति कुभावना राखेर झ-झगडा गईनन् । कोही झगडा गर्न आएमा पनि यिनी त्यसबाट टाढै रहन्द थिइन् । अरु संग त के आफतै श्रीमान क्रोधित भएर झपार्न आउँदा हँसिलो मुहार लिएर प्रतिवाद नगरिकन क्रोधलाई शान्त पार्ने स्वभावकी थिइन् । क्रोधलाई मैत्री भावले जित्नु पर्छ भन्ने बुद्धको “शिक्षानुसार दिक्षा” लिएकोलाई चरित्रार्थ गरेर देखाउँद थिइन् ।

थेरवाद बुद्ध धर्ममा प्रथम प्रवेश गराइदिने सांगावासी अष्टबहादुर मानन्दर हुन् । श्री महाप्रज्ञा ऋषिको पनि संगत गर्न पाएकी

(क)

थिइन् । आँसी, अष्टमी र पूर्णिमाको दिनमा अष्टाङ्ग उपोसथ शील प्रहण गरी बस्ने स्वभाव भएकी हुनाले आषाढ पूर्णिमाको दिनमा अष्टाङ्ग उपोसथ शील प्रहण गरी वर्षावासको तीन महिनासम्म उपोसथ शील प्रहण गर्ने इच्छा राखेकी थिइन् । तर आफूले भने जस्तो नहुने हुनाले वर्षावास पूर्णिमाको भोलिको दिनमा उपोसथ शील पालन गर्न मनसायलाई पूर्ण गर्न नदिई मृत्यु राजले मृत्युको पाशोमा पारेर कसैलाई नसोधी घरका परिवारलाई रुवाउँदै नै लगे ।

संसारमा मृत्युराजको नियम यस्तै नै हो भन्ने दिचार लिएर दिवंगत श्रीमती छलमायाको पुण्य स्मृतिमा सुख, शान्ति, मंगल र निर्वाणको कामना गरी यो बोधिकथा किताब श्रीमान काजिबहादुर शाही प्रमुख सपरिवारले धर्म दान स्वरूप प्रदान गर्दछ ।

- भिक्षु बोधिसेन

निर्वाण प्रार्थीहरू

श्रीमान काजिबहादुर शाही

छोरीहरू— लक्ष्मीमाया, बुद्धमाया

छोराहरू— विजयरत्न, चत्यराम

बुहारी— कृष्णतारा

प्रकाशक :
काजिबहादुर शाही

धर्मदान

२०३४ श्रावण १६ गतेका

दिनमा दिवंगत हुनु भएकी

छलमाया शाहीको पुण्य

Dhamma.Digital
स्मृतिमा धर्मदान स्वरूप यो

किताब प्रदान गर्दछौं ।

श्रीमान् काजिबहादुर श.ही
प्रभुख सपरिवार

पुष्पाञ्जलि

धर्मप्रेसी समस्त उपासक उपासिकाहृष्प्रति

पुष्पाञ्जलि स्वरूप

Dhamma.Digital

-भिक्षु बोधिसेन

दुई शब्द

यो बोधि कथा किताब पाठक वर्गको हातमा दिन पाउँदा हर्षित छु । यो किताब तपाईंहरूको समक्ष प्रतुत गर्न पाएको श्रेय श्री काजिवहादुर प्रमुख सपरिवारहरूको देन हो । वहाँहरूले यदि आर्थिक प्रदान नगर्नु भएको भए प्रकाशनमा आउन कठिन पर्न थियो ।

यो बोधि कथा त्रिपिटक मध्ये विनय पिटक अन्तर्गत महावगगमा उल्लेखित भएको कथा हो । त्रिमानुसार विनय पिटक अनुवाद गर्ने मेरो इच्छा थियो । तर यस किताबमा बुद्ध पूजा, ज्ञानमलाको केही भजनहरू र महाकाश्यपको कथा प्रकाशकको इच्छानुसार सम्पादन गर्नु पर्यो ।

गौतम बुद्धले बुद्धगयामा ज्ञानलाभ गर्नु भएको र भिक्षुहरूलाई विनय शिक्षा प्रज्ञापन गर्न भन्दा अघि सम्मको यो बोधि कथा हो । सम्पूर्ण विनय एउटै किताबमा अनुवाद गरेर प्रकाशन गर्नु आर्थिक भार पर्ने भएकोले प्रकाशन गर्न कठिनाई पर्ने समस्त पाठक बर्गले बुझन सक्ने कुरा हो । यस्तै साना भागमा किताबलाई विभाजित गर्दै क्रमपूर्वक विनय पिटकको सम्पूर्ण अनुवाद गरेर प्रकाशनमा ल्याउन पाए हुन्थ्यो भन्ने मेरो विचार छ । हेरौं यो विचार कतिको सफल हुनसक्छ ।

बुद्धको उपदेश वा कथा संकलन, अनुवाद गरेर प्रकाशनमा ल्याउनु अति नै सराहनीय हो । आज मानिसहरू भौतिक

सुख उपलब्ध गर्नेलाई दोड यू गरेर, वे कुर्सति, भएर साहुकार धनाढ्य, नपुगको वा अनृप्त भएर जीविका गर्दछन् । साहु, मालिक, करोडपति, अरबपति, खरबपति अथवा जतिजाति ममानि उपलब्ध हुन्छ, त्यतित्यति नै ऊनझन ईच्छा बढाइनाले ब्रेशेन्दै त्यस ईच्छा वा लोभको दास वा नोकर बन्न पुगदछ ।

यहो लोभका कारणले गर्दा मानिसहरू सुख, शान्ति र आनन्दका साथमा जीवन व्यतित गर्नसक्नेहरू शायद कमै होला । यदि हामीले लोभलाई मान्यता दिएर प्रमुख स्थानमा राखे हामीहरू स्वतः त्यसको पछि पछि लागेर चम्चागिरी बन्नु पर्ने हुन्छ । अनित्रार्य स्व रूप दासत्व हुनु पर्ने हुन्छ । असन्तुष्ट, अति लामो अति ईच्छा गर्नु वा अति अभिलाषा गर्नु भनेको उज्यालोवाट अन्धकारमा गएका भन्न सकिन्छ । हामीहरू जहिले पनि कुरै न कुरै, केहो न केहो विषयमा अलमलिएर दिन बिताउँदछौ विषय भोगमा अलमलिएर जीवन बिताउनु भनेको वास्तवमा दुःखलाई नै आवहान गर्ने हुन्छ । यदि सांच्चै नै हामीले सुख, शान्ति र आनन्दका साथमा जीवन व्यतीत गर्न चाहेमा बुद्धको ज्ञान दर्शन गर्न अतिनै आवश्यक छ । बिना ज्ञान दर्शनले जीवन अन्धकारमय हुँदछ ।

गौतम बुद्धले मुच्चलिन्द नागराजालाई दिनु भएको सुख-मय उपदेश मनन गरी व्यवहारमा ह्याउन सके मंगलमय हुनेछ भन्ने आशय लिएर यहाँ उल्लेख गर्दैछु- श्रुत धर्मलाई दर्शन गरी सन्तुष्ट्यूर्वक एकान्तमा बस्नु सुख हो । प्राणीहरू-प्रति संयमित भएर द्वेष रहित भएर बस्नु पनि लोकमा सुख

(च)

हो । कामनाहृष्टाट मुक्त भएर रागरहित भद्रबरनु पनि लोकमा सुख हो । यो पनि परम सुख हो जसले अभिमानलाई शान्त पारेको हुन्छ ।

भगवान बुद्धद्वारा उपदिष्ट धर्मलाई व्यवहारमा त्याउन सके मलाई लाग्छ अवश्य पनि सुखबाट विच्छित हुनेछैन । धर्मोपदेश सुन्नु, पढ्नु, जान्नु बुझनु र गर्नु नै मनुष्य जीवनको सार्थकता हो । धर्मोपदेश नसुन्नु, नपढ्नु, नजान्नु, नबुझनु र नगर्नु मनुष्य जीवनको सार्थकताबाट विच्छित हुनुपर्ने हुन्छ भन्ने मेरो विचार हो । यस बोधि कथामा भगवान बुद्धले लाभ गर्नु भएको अति नै गम्भीराति गम्भीर भएको मुख्य ज्ञान समावेश भएको छ । जस्तै-प्रतीत्य समुत्पाद, चार आर्य सत्य, आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग र अनित्य, दुःख र अनात्मा । यो गम्भीर ज्ञानलाई विशेष रूपले भावार्थ वा व्याख्या गरिएमा एउटा अकै किताब तयार गर्नु पर्ने हुन्छ । पाटक वगंलाई केही भए पनि बुझन सजिलो होस भन्ने विचारले बोधार्थ लेखी दिएको छु । आशा छ केही न केही अवश्य पनि बुझन सक्ने छ ।

यसमा जुन वाक्यहरू दोहरिने हो त्यसलाई पुनः नदेहरिने दिनलाई …… पे …… र …… यो चिन्ह प्रयोग गरी दिएको छु । उक्त चिन्ह आएमा पुनः माथिको वाक्य नै दोहराएर पढ्ने । लेखाई र छपाईमा कुनै शब्दहरू भूल हुन सक्छ । यसकारण भूल भएका शब्दहरूलाई सच्चाई पढ्नु हुनेछ भन्ने आशा गर्दछु ।

उपासिका छलमाया थेरवाद बुद्ध धर्ममा श्रद्धा भएकी

हुनाले आपनो श्रीमान र छेरा छोरीहरूलाई पनि यस मार्गमा लगाउन प्रयास गरेकी थिइन् । आपनो प्रयास अनुरूप श्रीमानज्यूनाई यस धर्ममा पाइला राख्न लगाउन सफल भइन् । जसको फलस्वरूप आज यो किताब तपाईंहरूको हातमा छ । यहाँकी छोरा छोरीहरू भिक्षु र अनामारिकाहरूका सत्संगतमा नपरेता पनि बुद्ध धर्म सम्बन्धी कित बहरू बढ्न रूचाउँदछन् र श्रद्धा पनि गर्छन् भन्ने सुन्न पाएं ।

विहारमा आएर भगवान बुद्धको दर्शन नगरेता पनि भिक्षु (भन्ने) र अनामारिका तगुरूमा) हरूको सत्संगतमा नपरेता पनि बुद्ध धर्म सम्बन्धी किताबहरू पढेर यस धर्म प्रति आस्था राख्नेहरू हुँदा रहेछ भन्ने मेरो मनमा बिचार आयो । यो बोधि कथाको किताब प्रकाशनार्थ समस्त परिवारहरूको सदिच्छा र सहयोग पुऱ्याएको छ भनी उपासक काजि बहादुरले व्यक्त गर्नु भएको छ । सबै प्रकारका दानलाई धर्म दानले जित्थ्व भन्ने बुद्ध वचनानुसार वहाँहरूले गर्नु भएको यो धर्म दान भगवान बुद्धद्वारा प्रशसित कार्य गर्नु भयो । यसकारण वहाँ सहित सपरिवारलाई सहर्षपूर्वक साधुवाद छ । आपनो अमूल्य समयलाई पर्वाहि नगरी प्रूफ हेर्नमा सहायक भई दिनु हुने श्रो खास्तिमान शाक्यज्यूलाई धन्यवाद ज्ञापन नगर्नु मेरो भूल हुनेछ । यसर्थ वहाँ प्रति सहर्षपूर्वक धन्यवाद छ ।

दिनाङ्क

भिक्षु बोधिसेन

बोधिचर्या विहार

वडा नं ६ बनेपा

(काभ्रे) नेपाल

पञ्च शील

क्षमा याचना

गृहस्थः— ओकारा द्वारत्तयेन कतं सब्रं अपराधं खमय मे भन्ते
तीन पटक भन्ने

भिक्षुः— खमामि, खमामि, खमामि ।

गृहस्थः— साधु, साधु, साधु

गृहस्थः— अहं भन्ते, तिसरणेन सह पञ्चशीलं, धर्मं याचामि अनुगग्नं
कत्वा सीलं देथमे भन्ते ! दुतियम्पि अहं . . . ।
ततियम्पि अहं . . . ।

भिक्षुः— यमहं वदामितं वदेहि (वहु वचन ‘वदेय’)

गृहस्थः— आम भन्ते ।

भिक्षुः— नमोतस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

गृहस्थः— नमोतस्स । तीन पटक भन्ने ।

भिक्षुले भनिए अनुसार भन्ने—

बुद्धं सरणं गच्छामि ! धर्मं सरणं गच्छामि । संघं सरणं
गच्छामि । दुतिष्ठम्पि बुद्धं । दुतियम्पि धर्मं ।
दुतियम्पि संघं । ततियम्पि बुद्धं । ततियम्पि
धर्मं । ततियम्पि संघं ।

भिक्षुः— तिसरण गमनं सम्पुण्णं ।

गृहस्थः— आम भन्ते ।

भिक्षुले भने जसो गरी भन्ने—

- १. पाणातिपाता वेरमणीसिकखापदं समादियामि ।
- २. अदिनादाना “ “

(३)

३. कामेसुमिच्छाचारा	"	"	।
४. मुसावादा	"	"	।
५. सुरामेरय मज्जपमादटाना	"	"	।
भिक्षुः- तिसरणेन सद्धि पञ्चसीलं धम्मं साधुकं सुरक्खितं कर्त्वा			
अप्पमादेन सम्पादेहि । (सम्पादेय)			
गृहस्थः- आम भन्ते ।			

अष्ट शील

अहं भन्ते तिसरणेन सह अटुङ्गं सम्पन्नागतं उपोसथ सीलं
धम्मं याचामि अनुग्रहं कर्त्वा सीलं देशमे भन्ते । दुतियम्पि.....।
ततियम्पि ... ।

नमोतस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स (३)

बुद्धं सरणं गच्छामि । धम्मं सरणं गच्छामि । संत्रं सरणं
गच्छामि । दुतियम्पि । ततियम्पि ... ।

१. पाणातिपाता वेरमणी सिक्खापदं समादियामि	"	"	।
२. अदिन्नादाना	"	"	।
३. अब्रम्हचरिया	"	"	।
४. मुसावादा	"	"	।
५. सुरामेरय मज्जपमादटाना	"	"	।
६. विकाल भोजना	"	"	।
७. नच्च, गीत, वादित, बिसुक दस्सन, माला, गन्ध, विलेपन, धारण, मण्डन विभूसणटाना	"	"	।
८. उच्चासयन महासयन	"	"	।

बुद्ध वन्दना

नमोतस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स (३)

इतिपि सो भगवा अरहं, सम्मासम्बुद्धो, विज्ञावरण सम्पन्नो,

(अ)

सुगतो, लोकविद्, अनुत्तरो पुरिसद्मसारथी, सत्था देव मनुस्सानं
बुद्धो भगवा'ति ।

नमोत्सस सम्मा सम्बुद्धस्स
ये च बुद्धा अतीता च, ये च बुद्धा अनागता ।
पच्चुप्पन्ना च ये बुद्धा, अहं वन्दामि सब्बदा ॥
नत्थि मे सरणं अञ्जं, बुद्धो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्चवज्जेन, होतु मे जय मंगलं ॥
उत्तमङ्गेन वन्देहं, पदवंसु वरुत्तमं ।
बुद्धेयो खलितो दोसो बुद्धो खमतु तं ममं ॥
बुद्धं जीवित परियन्तं सरणं गच्छामि ।

धर्म वन्दना

स्वाक्ष्रातो भगवता धर्मो, सन्दिद्विको, शकालिको, एहिपस्सि-
को, श्रोपनयिको, पच्चतं वेदितव्वो विञ्जुही'ति ।

नमोत्सस निद्यानिकस्स धर्मस्स
ये च धर्मा अतीता च, ये च धर्मा अनागता ।
पच्चुप्पन्ना च ये धर्मा, अहं वन्दामि सब्बदा ॥
नत्थि मे सरणं अञ्जं, धर्मो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्चवज्जेन, होतु मे जय मङ्गलं ॥
उत्तमङ्गेन वन्देहं, धर्मञ्च दुविधं वरं ।
धर्मेयो खलितो दोसो धर्मो खमतु तं ममं ॥
धर्मं जीवित परियन्तं सरणं गच्छामि ।

संघ वन्दना

सुपटिपन्नो भगवतो सावको संघो उजुपटिपन्नो भगवतो सावक
संघो, जायपटिपन्नो भगवतो सावक संघो, सामीचिपटिपन्नो भगवतो
सावक संघो, यदिदं चत्तारि पुरिसयुगानि, अटुपुरिस पुगला,

एस भगवतो सावक संघो, आहुनेष्यो, पाहुनेष्यो, दक्षिखनेष्यो,
अञ्जलि करणीयो, अनुत्तरं पुञ्जबखेतं लोकस्सा'ति ।

नमोतस्स अटुरियपुरगला महासंघस्स ।

ये च संघा अतीता च, ये च संघा अनागता ।

पच्चपन्ना च ये संघा, अहं वन्दामि सब्बदा ॥

नतिथ मे सरणं अञ्जं, संघो मे सरणं वरं ।

एतेन सच्च वज्जेन, होतु मे जयमङ्गलं ॥

उत्तमङ्गेन वन्देहं, संघञ्च तिविधुत्तमं ।

संब्रे यो खलितो दोसो, संघो खमतु तं मम् ॥

संवं जीवित परियन्तं, सरणं गच्छामि ।

जल पुजा

अधिवासेतु नो भन्ते, पानीयं उपनामितं ।

अनुकम्पं उपादाय, पटिगण्हातु उत्तमं ॥

खाद्य पुजा

अधिवासेतु नो भन्ते, खज्जकं उपनामितं ।

अनुकम्पं उपादाय, पटिगण्हातु उत्तमं ॥

फल पुजा

अधिवासेतु नो भन्ते, फलानि उपनामितं ।

अनुकम्पं उपादाय, पटितण्हातु उत्तमं ॥

भोजन पुजा

अधिवासेतु नो भन्ते, भोजनं उपनामितं ।

अनुकम्पं उपादाय, पटिगण्हातु उत्तमं ॥

ब्यञ्जन पुजा

अधिवासेतु नो भन्ते, ब्यञ्जनं उपनामितं ।

अनुकम्पं उपादाय पटिगण्हातु उत्तमं ॥

प्रदिप पुजा

घनसारप्पदित्तेन, दिपेन तम धंसिना ।
तिलोकदीपं सम्बुद्धं पूजयामि तमोनुदं ॥

पुष्प पुजा

वर्ण गन्ध गुणोपेतं, एतं कुसुम सन्तति ।
पूजयामि मुनिन्दस्स, सिरिपाद सरोरुहे ॥
पूजेमि बुद्धं कुसुमेन नेन, पुञ्जेन मेतेन च होतु मोक्खं ।
पुष्कंमिलायातियथाइदुम्मे, कायोतथायाति विनास भावं ॥

धूप पुजा

गन्धसम्भार युत्तेन, धूपेनाहं सुगन्धिना ।
पूजये पूजनेथ्यानं, पूजा भाजनमुत्तमं ॥

चेत्य पुजा

वन्दामि चेतियं सब्बं, सब्ब ठानेसु पतिद्वितं ।
सारीरिक धातु महावोधि, बुद्ध रूपं सकलं सदा ॥

क्षमा याचना

कायेन वाचा चित्तेन, पमादेन मयाकतं ।
अच्चवयं खम मे भन्ते, भूरिपञ्चो तथागतं ॥

प्रार्थना

इमाय बुद्ध पूजाय, कताय सुद्ध चेतसा ।
चिरं तिद्वतु सद्धम्मो लोको होतु सुखो सदा ॥
इमाय बुद्ध पूजाय, यं पुञ्जं पसुतं मया ।
सब्बं तं अनुमोदित्वा सब्बेषि तुट मानसा ॥
युरेत्वा दान सीलादि, सब्बायि दसपारमि ।
पत्वा यथिचिछितं वोधि फुस्सन्तु अमतं पदं ॥

प्रतिपत्ति पुजा

इमाय धर्मानुधर्मं पटिपत्तिया बुद्धं पूजेमि ।
इमाय धर्मानुधर्मं पटिपत्तिया धर्मं पूजेमि ।
इमाय धर्मानुधर्मं पटिपत्तिया संघं पूजेमि ।

आशिका

इमिना पुञ्ज कम्मेन, मा मे बाल समागमो ।
सतं समागमो होतु, याव निवान पत्तिया ।
इदम्मे पुञ्जं आसवकखया वहं होतु ।
इदम्मे पुञ्जं निज्ञानस्स पच्चयो होतु ।
इदम्मे पुञ्जं सब्बे सत्ता सुखिता भवन्तु ।
(इदम्मे पुञ्जं सब्बे सत्ता अनुमोदन्तुः)

पुञ्जानुमोदन

इदं वो जातीनं होतु सुखिता होन्तु जाटयो (३)
एत्तावता च अम्हेहि सम्भतं पुञ्जसम्पदं,
सब्बे देवानुमोदन्तु सब्बसम्पत्ति सिद्धिया ।
एत्तावता च अम्हेहि सम्भतं पुञ्जसम्पदं,
सब्बे सत्तानुमोदन्तु सब्बसम्पत्ति सिद्धिया ।
एत्तावता च अम्हेहि सम्भतं पुञ्जसम्पदं,
सब्बे भूतानुमोदन्तु सब्बसम्पत्ति सिद्धिया ।

त्रिरत्नया नाम

- महाप्रज्ञा

त्रिरत्नया नाम का बुद्ध धर्म संघ धका ॥४॥
भक्तपिति संकष्ट जुइगु फुक तरे ।
हे प्राणी सुखसी दै दुःख पवी झी सकस्यां । त्रि ॥१॥
संसार झी नर जाति मुक्त जुइगु मन्त्र थवहे ।
लख चौरासी ह्यू वनेगु मालीमखु सकले । त्रि ॥२॥
पञ्चभूते सार थुलि थुकिया सत्यबलं ।
पारथाना बी धैगु जीवित जीवनया आशा । त्रि ॥३॥
तनमनवचन सकसिनं त्रिरत्नया नामका ।
क्षणभर जूसां नामका बुद्ध धर्म संघ धका । त्रि ॥४॥

भजन

- भिक्षु अमृतानन्द

भगवान भजन या हे नर प्राणी स्थिर मदु जिन्दगानी प्राणी छन्हु
त्वता वनेमानी ॥४॥
अर्व खर्व दुहाहे जूसां डाक्टर वैद्य अनेक जूसां ।
होशियारीह्य चलाख खःसां, छन्हु त्वता वनेमानी ॥प्रा॥
जि जिगु धापि घमण्डयापि, स्वर्गलोक त्याका कापि ।
गुलि वल वन जगते थुजापि, नाश जुया अभिमानी ॥प्रा॥
चय्यंगूलाष्ठ हितुहिला वया, चैतन्य चोला नरतनथवकया ।
बुद्धया ग्रन्थ न्यनेगु दयानं, छाय् जुया छ अज्ञानी ॥प्रा॥
सुखया आशा कया च्वन धासा, कष्ट अनेक नइगु पासा ।
आशा त्वता भजन यासा, जुइमखु छंगु हानी ॥प्रा॥
बुद्ध रस धैगु न्ह्याको कासां दैगु, खुं लुच्चान थगे याये मफंगु
जन्म मरणसं कष्ट मनंगु, मुंकि आतक लानि ॥प्रा॥

विचार

— अ. माधवी

दमा धर्म या कतले, निहु, प्यन्हुया श्व ज्यू दतले ॥८॥
पछुतावे जुङ औसर वंका अभ्यन्तरया ज्ञानं खंका,
लोमंके मते न्है नुगले ॥९॥

रत्नयें जागु तन झीगु, मनतुनाथे सिढ्ड याये ज्यूगु,
बनीन्है औसर चंतले ॥१०॥

अभिमानी त्वति प्राणी, खन्हु त्वता वने मानि,
श्व संसारे च्वंतले ॥११॥

नये त्वने पुनेजक आशा, कया च्वन धासा पासा,
भव पार जुङगु गबले ॥१२॥

बोधि-कथा

त्यस समयमा भगवान् बुद्धले बुद्धत्व लाभ गर्नु भई नैरञ्जना नदी तीरको बोधि वृक्ष मुनि विहार गर्नु हुन्थ्यो । त्यस बेला भगवान् बोधिवृक्ष मुनि एउटै आसनमा एक सप्ताहसम्म विमुक्ति सुखको अनुभव गर्दै बस्नु भएको थियो । त्यस रातको प्रथम याममा भगवानले प्रतीत्य समुत्पादलाई अनुलोम प्रतिलोम गरी मनन गर्नु भयो । जस्तो कि-अविद्याको कारणले संस्कार, संस्कारको कारणले विज्ञान, विज्ञानको कारणले नामरूप, नामरूपको कारणले षडायतन, षडायतनको कारणले स्पर्श, स्पर्शको कारणले वेदना, वेदनाको कारणले तृष्णा, तृष्णाको कारणले उपादान, उपादानको कारणले भव, भवको कारणले जाति, जातिको कारणले जरा, मरण शोक, परिदेव, दुःख दौर्मनस्य र उपाधासको सृजना हुन्छ । यस प्रकारले दुःखको पुञ्ज मात्रै उत्पन्न हुन्छ । अविद्यालाई नै नाश गरे, त्यागे, अनि निरोध गरेमा संस्कारको निरोध हुन्छ, संस्कारको निरोध गरे विज्ञान निरोध, विज्ञानको निरोध गरे नामरूपको निरोध, नामरूपको मिरोध गरे षडायतनको निरोध, षडायतनको निरोध गरे स्पर्शको

निरोध, स्पर्शको निरोध गरे वेदनाको निरोध, वेदनाको निरोध गरे तृष्णाको निरोध, तृष्णाको निरोध गरे उपदानको निरोध, उपदानको निरोध गरे भवको निरोध, भवको निरोध गरे जन्मको निरोध, जन्मको निरोध गरे जरा, मरण, शाक, परिदेव, दुःख, दौर्मनस्य र उपायासको निरोध हुन्छ । यस प्रकारले दुःखको पुञ्ज नै निरोध हुन्छ अनि भगवानले यो प्रतीत्य समुत्पादको अर्थलाई जान्नु भई त्यसै बखतमा यो उदान (गाथा) लाई व्यक्त गर्नु भयो ।

यथाहवे पातु भवन्ति धर्ममा
आतापिनो ज्ञायतो ब्राह्मणस्स,
अथस्स कर्म्मा वपयन्ति सब्बा
यतो पजानाति सहेतु धर्मान्ति ।

आफ्नै प्रयासद्वारा ब्राह्मण (बुद्ध) को ध्यानमा जब प्रादुर्भाव हुन्छ ‘धर्म’ तब सबै प्रकारका शंकालाई शान्तपारी जुन सहेतुक (सकारणद्वारा हुने) धर्मलाई जानेको हुन्छ ।

पुनः भगवानले रातको मध्यम याममा प्रतीत्य समुत्पादलाई अनुलोम प्रतिलोम गरी मनन गर्नु भयो । अविद्याको कारणले संस्कार, संस्कारको कारणले विज्ञान, विज्ञानको कारणले नामरूप, नामरूपको कारणले षडायतन, षडायतनको कारणले स्पर्श, स्पर्शको कारणले वेदना, वेदनाको कारणले तृष्णा, तृष्णाको कारणले उपादान, उपादानको कारणले भव, भवको कारणले जाति, जातिको कारणले जरा मरण, शोक, परिदेव, दुःख दौर्मनस्य र उपायासको सृजना

हुन्छ । यस प्रकारले केवल दुःखको पुञ्ज मात्रै उत्पन्न हुन्छ, अविद्यालाई नै नाश गरे, त्यागे, अनि निरोध गरे संस्कारको निरोध हुन्छ, संस्कारलाई निरोध गरे विज्ञान निरोध, दिज्ञान निरोध गरे नामरूपको निरोध, नामरूप निरोध गरे षडायतमको निरोध, षडायतन निरोध गरे स्पर्शको निरोध, स्पर्श निरोध गरे वेदनाको निरोध, वेदना निरोध गरे तृष्णाको निरोध, तृष्णा निरोध गरे उपादानको निरोध, उपादान निरोध गरे भवको निरोध, भव निरोध गरे जन्मको निरोध, जन्म निरोध गरे जरा, मरण, शोक, परिदेव, दुःख, दौर्मनरय र उपायासको निर्मूल हुन्छ । यस प्रकारले दुःखको पुञ्ज नै निरोध हुन्छ । यस अर्थलाई भगवानले जान्नु भई त्यसै बखतमा यो उदान (गाथा) भन्नु भयो –

यदाहवे पात्रु भवम्भित्ति धम्मा
आतापिनो इत्यतो ब्राह्मणस्स,
अथस्स कर्म्मा वप्यन्ति सब्दा ।
यतो खयं पच्चयानं अवेदीति ।

आफ्नै प्रयत्नद्वारा ब्राह्मण (बुद्ध) को ध्यानमा जब प्रादुर्भाव हुन्छ ‘धर्म’ तब सबै प्रकारका शंकालाई शान्त पारी, जुन प्रकारको प्रत्यय (कारण) हो त्यसलाई क्षय गर्न जानेको हुन्छ ।

पुनः भगवानले रातको अन्तिम याममा प्रतीत्य समुद्रपादलाई अनुलोम प्रतिलोम गरी मनन गर्नु भयो ।

अविद्याको कारणले संस्कार, संस्कारको कारणले विज्ञान विज्ञानको कारणले नामरूप, नामरूपको कारणले षडायतन, षडायतनको कारणले स्पर्श, स्पर्शको कारणले वेदना, वेदनाको कारणले तृष्णा, तृष्णाको कारणले उपादान, उपादानको कारणले भव, भवको कारणले जन्म, जन्मको कारणले जरा, मरण, शोक, परिदेव, दुःख, दौर्मनस्य र उपायासको सृजना हुन्छ । यस प्रकारले दुःखको पुञ्ज मात्रै उत्पन्न हुन्छ । अविद्यालाई नै नाश गरे, त्यागे अनि निरोध गरे संस्कारको निरोध हुन्छ, संस्कार निरोध गरे विज्ञानको निरोध, विज्ञान निरोध गरे नामरूपको निरोध, नामरूप निरोध गरे षडायतनको निरोध, षडायतन निरोध गरे स्पर्शको निरोध, स्पर्श निरोध गरे वेदनाको निरोध, वेदना निरोध गरे तृष्णाको विरोध, तृष्णा निरोध गरे उपादानको निरोध, उपादान निरोध गरे भवको निरोध, भव निरोध गरे जन्मको निरोध जन्म निरोध गरे जरा, मरण, शोक, परिदेव, दुःख, दौर्मनस्य र उपायास निर्मल हुन्छ । यस प्रकारले दुःखको पुञ्ज नै निरोध हुन्छ । यसर्थलाई जान्नु भई त्यसै विवरणमा यो उदान (गाथा) भन्नु भयो –

यदाहवे पातु भवन्ति धम्मा
आतापिनो झायतो ब्राह्मणस्स,
विधुपयं तिटुति मारसेनं
सूरियोव श्रोभासयन्तलिखन्ति ।

आपनै प्रयत्नद्वारा ब्राह्मण (बुद्ध) को ध्यानमा जब प्रादुर्भाव हुन्छ 'धर्म' तब मारसेनालाई पराजित गर्दछ, अन्तरिक्षमा प्रकाशमान सूर्य छै ।

बोधि-कथा निटिता ।

अजपाल कथा

बोधि वृक्षमुनि सप्ताह बित्ताउनु भए पछि समाधि-बाट उठ्नु भई बोधि वृक्षबाट जहाँ अजपाल न्यग्रोध वृक्ष थियो त्यहाँ जानु भयो । त्यस अजपाल वृक्ष मुनि एक सप्ताह सम्म विमुक्ति सुखको अनुभव गर्दै एउटै आसनमा बस्नु भयो । त्यस बखतमा एकजना हुँहुँकार भन्ने अभिमानी ब्राह्मण भगवान हुनु भएको स्थानमा गएर भगवानसंग कुशल बाति गरी यथास्थानमा बसेर प्रदेन गर्न थाले ।

भो गौतम । कुन कुन कारणले ब्राह्मण हुन्छ ? ब्राह्मण हुने धर्म कुन हो ? प्रत्युत्तरमा भगवानले यो उदान भन्नु भयो -

यो ब्राह्मण बाहित पाप धर्मो
नि हुँहुँकारको निष्कसावो यततो
वेदान्तगू वूसित ब्रह्मचरियो
धर्मेन सो ब्रह्मवाद वदेय
यस्सुस्सदा नत्थि कुहिञ्च लोकेति ।

जो ब्राह्मणले पाषलाई पखालिन्छ, अभिमानलाई संषत गर्दछ, वेदान्तज्ञ हुन्छ र ब्रह्मचारी हुन्दछ । उसलाई नै

धर्मतापूर्वक ब्राह्मणवाद भन्दछन् । जस्मा कि ऊ समान अरु
कोहो पनि लोकमा हुने छैन ।

अजपाल न्यग्रोध कथा निट्टिता ।

मुच्चलिन्द कथा

अजपाल न्यग्रोध वृक्षमा एक सप्ताह विताउनु भए
पछि, त्यस समाधिबाट उठ्नु भई जहाँ मुच्चलिन्द वृक्ष थियो
त्यहाँ जानु भयो । त्यहाँ मुच्चलिन्द वृक्ष मुनि एक सप्ताह
सम्म एक आसनमा विमुक्ति सुखको अनुभव गर्दै बस्नु भयो ।
त्यस समयमा अकालमै आकाशमा एक सप्ताह सम्म महा-
मेधले छाउन थाल्यो । चीसो हावा वहन थाल्यो । त्यही
स्थानमा वास गर्ने मुच्चलिन्द भन्ने नागराज आफ्नो भवनबाट
निस्केर भगवानको शरीरलाई आफ्नो नाग शरीरद्वारा सात
फत्को बेरेर आफ्नो शीरको फणले छत्र समान गरी ओढाए ।
भगवानलाई चीसो नलागोस, गरमी नपरोस, डंसक मच्छर,
हावा, पानी, घाम र रेंगतिने प्राणीले नरेन्नितियोस् भन्ने
विचारले खेवाको रूपमा आफूलाई नियोजित गरे । एक
सप्ताह पश्चात आकाश सफा भएको देखेर भगवानको
शरीरबाट आफूले बेरेर राखेको शरीरलाई हटाई मुच्चलिन्द
नागराजले माणवकको रूप धारण गरेर भगवानको सन्मुखमा
दुई हात जोडी नमस्कार गर्दै बसे । भगवानले त्यस अवस्था-
लाई बुझनु भएर यो उदान भन्नु भयो –

**सुखो विवेको तुट्टुस्स सुत धम्मस्स पस्सतो,
अब्यापज्ज्ञं सुखं लोके पाण भूतेसु संयमो,
सुखा विरागता लोके कामानं समतिक्कमो
असिमानस्सयो विनयो एतं वे परमं सुखन्ति ।**

श्रुत धर्मलाई दर्शन गरेर, एकान्तमा सन्तुष्ट भएर जीविका गर्नु न सुख हो । प्राणीहरू प्रति संयमित भइकन द्वेष रहित हुनु पनि यस लोकमा सुख हो । कामनाहरूबाट मुक्त भएर वितरागी भई बस्नु पनि सुख हो । अभिमानलाई विनयी भइकन शान्त पानु न परम सुख हो ।

मुच्चलिन्द कथा निट्टिता ।

राजायतन कथा

मुच्चलिन्द वृक्ष मुनि एक सप्ताह बिताउनु भएपछि त्यस समाधिबाट उट्टनु भई जहाँ राजायतन वृक्ष थियो त्यहाँ जानु भयो । त्यहाँ पुग्नु भई राजायतन वृक्ष मुनि एक सप्ताह सम्म एउटै आसनमा विमुक्ति सुखको अनुभव गर्दै बस्नु भयो । त्यस समयमा तपस्सु र भल्लिक व्यापारीहरू उत्कला देशबाट भगवान हुनु भएका ठाउँबाट आउँदै थियो । त्यसवेला तपस्सु र भल्लिकको आफन्त भएका देवताले तिनीहरूलाई भने— माणव हो ! भगवान बुद्ध राजायतन वृक्षको मुनि बुद्धत्व लाभ गरेर बस्नु भएको छ । वहाँ भगवानलाई सत्तु, ध्यू र महपिण्ड (लड्डु) द्वारा सम्मान

पूर्वक दान देऊ । तिमीहरूलाई दोर्धकालसम्म हित र सुख हुनेछ । देवताको वचनानुसार तपस्सु र भल्लिका ब्यापारी-हरूले मधु पिण्ड लिएर भगवानकहाँ गएर अभिवादन गरेर यथा योग्य स्थानमा बसे । यथास्थानमा बसेपछि तपस्सु र भल्लिकाले भगवानलाई भने— भन्ते, भगवान ! यो सत्तु र मधु पिण्डलाई प्रतिग्रहण गर्नु होस् । जस्मा कि हामीलाई दोर्धकालसम्म द्वित र सुख होस् । मधुपिण्ड दान दिन लागदा भगवानले विचार गर्नु भयो— तथागतले हातमा थापेर लिन्दन, केमा मैले सत्तु र मधुपिण्डलाई ग्रहण गर्नु ? भगवानको चित्त विचारलाई चार दिशाका चार लोकपाल देव राजाहरूले जान्मु भई चार सिलामय पात्र भगवानलाई प्रदान गर्दै भन्नु भयो— भन्ते ! तपाईंले सत्तु र मधुपिण्डलाई यस पात्रमा ग्रहण गर्नु होस् । भगवानले प्रत्येक सिलामय पात्र ग्रहण गर्नु भएपछि त्यसै पात्रमा सत्तु र मधुपिण्डलाई ग्रहण गरी खानु भयो । भगवानले खाई सक्नु भएपछि तपस्सु र भल्लिकले भगवानलाई विन्तिभाव गर्दै भने— भन्ते, भगवान ! आज देखि हामी भगवानको शरणमा जान्छौं र धर्मको शरणमा जान्छौं । हामीलाई बुद्ध र धर्मको शरणमा आएका उपासक भनेर स्वीकार्नुस् । आजदेखि हामी प्राण रहुञ्जेल सम्म शरणमा जान्छौं । यिनीहरू नै लोकमा ब्रथम द्वेषाचिक उपासकहरू भए ।

राजायतन कथा निटिता ।

(८)

बृहस्पति को प्रार्थना

राजायतन वृक्ष मुनि एक सप्ताह विताउनु भएपछि
त्यस समाधिवाट उठ्नु भई जहाँ अजपाल वृक्ष थियो त्यहाँ
जानु भई अजपाल वृक्ष मुनि विहार गर्नु भयो । अनि
एकान्तमा ध्यानावस्थित भगवानको मनमा यस प्रकारल
कुरा खेल्न थाल्यो— मैले गम्भीर, दुर्दशन, अदबोध गर्न
कठिन, शान्त, उत्तम, अतकित, निपुण, घण्डतले मात्र जान्न
योरुद्धर्मलाई अवगत गरें । यस लोकका जनताहरू भने
विषय भोगमा रमण गर्ने र विषय भोगमा भूलिएका छन् ।
विषय भोगमा रमिने र विषय भोगमा ढुविएकाले कायं
कारण रूपो जुन यो प्रतीत्य प्रमुद्पाद हो त्यो तिनीहरूको
निमित दुर्दशनीय छ । मैले धर्म उपदेश गर्दा अहले नबुझो
दिएमा त्यो मेरो लागि दुःखकर हुनेछ, त्यो मेरो लागि
कष्टप्रद हुनेछ । भगवान यस विचारमा लागिरहँदा पहिले
कुनै पनि समयमा नसुनेको आश्चर्यको गाथा मनमा आयो—

किञ्च्छेन मे अधिगतं हलं दानि पकासितुं,

रागदोसपरेतेहि नायं धर्मो सुसम्बुधो ।

पटिसोतगामि निपुणं गम्भीरं दुददसं श्रणुं,

राग रत्ता न दक्खन्ति तमोखन्धेन आवटाति ।

कष्टतापूर्वक मैले प्राप्त गरेको धर्मलाई प्रकाशित
नगरौं । राग र द्वेषमा परिएकाले यो धर्मलाई राग्रो संग
अदबोध गर्न सक्ने छैन । प्रतिश्रोतगामी, निपुण गम्भीर,

सुक्षमातिसुक्षम र दुर्दृश्य छ । रागमा रमिने र अन्धकारको पुञ्जले छाइएकाले देख्न सकिदैन ।

भगवानको मनमा यसरी विचार आएको हुनाले धर्मापदेश गर्नमा उत्सुकता कम भयो । धर्मदेशना गर्नमा मन रुकेन ।

भगवानको चित्तमा उठेको विचारलाई सहम्पति ब्रह्माले जानेर सोच्न थाल्यो— अब भने लोक नाश हुने भयो, विनाश हुने भयो यो लोक । तथागत सम्यक सम्बुद्धको मनमा धर्मदेशना प्रति उत्सुकता कम भयो । धर्म देशना गर्नमा मन लगाउनु भएन । तत्क्षणमै सहम्पति ब्रह्माले बलवान पुरुषले समेतिएको बाहुलाई फुकालिदिए क्छै, फुकिलिएको बाहुलाई समेति दिए क्छै गरी ब्रह्मलोकवाट अन्तरधान भएर भगवानको सन्मुखमा प्रकट भए । सहम्पति ब्रह्माले आफ्नो उत्तरासंग (च्यादर) लाई एकतर्फी पारो दक्षिण घुडाले पृथ्वीमा टेकेर भगवानलाई अञ्जलिवद्ध प्रणाम गरिकन भने— भगवान ! धर्म देशना गर्नु होस्, सुगत धर्म देशना गर्नु होस् । राग कम भएका सत्त्वहरू पनि छन् । जो धर्म श्रवण गर्न नपाएर विनाश भएका छन् । धर्मलाई बुझन सक्नेहरू पनि हुनेछन् । यसरी आफ्नो विचार ब्यक्त गरे पछि पुनः ब्रह्माले भने—

पातुरहोसि मगधेसु पुब्बे
धर्मो असुद्धो समलेहि चिन्तितो,

अवापुरेतं अमतस्स द्वारं
 सुणन्तु धर्मं विमलेनानुबुद्धं ।
 सेलो यथा पब्बतमुद्ध निटितो
 यथापि पस्से जनतं समन्ततो ।
 तथुपमं धर्ममयं सुमेध,
 पासादमारुह्य समन्त चक्खु ।
 सोकावतिष्णं जनतमपेतसोको,
 अवेक्खस्सु जाति जराभिभूतं ।
 उट्ठेहि वीर विजित सङ्गाम,
 सत्थवाह अनण विचर लोके,
 देसस्सु भगवा धर्मं,
 अञ्जातारो भविस्सन्तोति ।

मगधमा, मलिन चित्त भएकाले चिन्तित र पहिले
 अशुद्ध धर्म प्रादुर्भाव भएको थियो । विमल हुनु भएका
 बुद्धद्वारा प्रतिपादित अमृतको द्वार खोलिएको हुनाले धर्म
 श्रवण गर । पापाण पर्वतको शिखरमा उठेर बसेकाले चारे-
 तिरका जनतालाई देखदछ त्यसरी नै हे सुमेध ! हे सर्वत्र
 नेत्र भएका ! धर्मरूपी महलमा चढेर जनतालाई हेर । हे
 शोकावतिष्ण ! शोकाग्निमा परेका जनतालाई हेर । उट्नु-
 होस् वीर, संग्राम विजित, सार्थवाहु, ऋण मुक्त, जगतमा
 विचरण गर्नुस् । भगवानले धर्म देशना गर्नुहोस् बुझन
 सक्मैहरू पनि हुनेछन् ।

बृह्माको आशयलाई भगवानले बुझनु भएर सत्त्वहरू प्रति कहुणा फिजाई बुद्ध चक्षुद्वारा लोकलाई अवलोकन गर्नु भयो । भगवानले बुद्ध चक्षुद्वारा हेतु हुँदा सत्त्वहरूमा अल्प-राग, महा-राग, तिक्षिन्द्रिय, सुन्दर स्वभाव, सम्झाउँदा सम्झने, नसम्झने, कुनै कुनै परलोकमा भोग्नु पनें कर्म फलको दोष र भयलाई विचार गरेर जो विका गर्दथ्यो । कुनै कुनै सत्त्वले परलोकमा भोग्नु पनें कर्म फलको दोष र भयलाई विचारै नगरी जी विका गर्दथ्यो । जस्तै कुनै कुनै उत्पल्ल फुल, पञ्च फूल, कमल फूल पानीमा नै उम्रेर आउँछ, पानीमा नै बढेर आउँछ र पानी भित्र नै पोदित हुँछ । कुनै कुनै उत्पल्ल फूल, पञ्च फूल पानीमा नै उम्रेर आउँछ, पानीमा नै बढेर आउँछ र पानीको सरहमा नै फुल्दछ । कुनै कुनै उत्पल्ल फूल, पञ्च, फूल र कमलको फूल पानीमा उम्रेर आउँछ, पानीमा बढेर आउँछ र पानी भन्दा पनि माथि आएर फुल्दछ तर पानीमा अलिप्त हुँछ ।

यसरी भगवानले बुद्ध चक्षुद्वारा लोकलाई अवलोकन गरी सक्नु भएपछि सहम्पति बृह्मालाई गाथाद्वारा भन्नु भयो –

अपारूता तेसं अमतस्स द्वारा
ये सोतवन्तो पमुञ्चन्तु सद्धं,
विहिससञ्जो पगुणं न भासि,
धम्मं पणीतं मनुजेसु द्वृह्येति ।

तिनीहरूको निमित अमृतको द्वार बन्द भयो जो कान
भएर पनि श्रद्धालाई त्यागदछ । कष्टको र्याल गरी निपुण
उत्तम धर्मलाई मैले मानिसहरूलाई सुनाउन चाहन ।

धर्मोपदेशको लागि भगवानले स्वीकृतुं भयो भनेर
जानी अभिवादन र प्रतक्षिणा गरी त्यहाँबाट अन्तर्धान भए ।
ब्रह्म याचना कथा निर्दिता ।

पञ्चविंश्य कथा

सहम्पति बृह्म अन्तर्धान भएर गए पछि भगवानले
विचार गर्नुं भयो— कसलाई मैले प्रथमबार धर्मोपदेश गर्नुं ?
कस्ले यो धर्मलाई चाँडै नै जान्न सक्ने होला ? यसरी विचार
गर्दा गर्दै आलार कालामलाई सर्वानु भयो र उ पण्डित,
व्यक्त मेघावी चिरकाल देखि नै निर्मल चित्तको व्यक्ति हो
भनेर जान्नु भएको थियो । प्रथमतः उसलाई नै किन धर्मो-
पदेश नगरौ ? उसले नै यस धर्मलाई चाँडै नै जान्न सक्ने
छ । त्यसै वेला अन्तर्हित भएका देवताले भगवानलाई भने—
आलार कालाम मरेको एक सप्ताह भई सवयो । भगवानले
पनि आलार कालाम मरेको एक सप्ताह भएको दिव्य चक्षु-
द्वारा देख्नु भयो र भगवानको मनमा यस्तो विचार आयो—
आलार कालाम व्यक्ति महा— समझदार थियो । यदि उसले
यो धर्मलाई सुन्न पाएको भए चाँडै नै जानिसक्थयो ।

पुनः वहाँले विचार गर्नुं भयो— कसलाई मैले प्रथम-
बार धर्मोपदेश गर्नुं ? कस्ले यो धर्मलाई चाँडै नै जान्न सक्ने
होला ? यसरी विचार गर्दा गर्दै उद्धक रामपुत्रलाई सर्वानु

भगो र ऊ पण्डित, मेधावी, व्यक्ति, चिरकाल देखि नै निर्मल चित्तको व्यक्ति हो भनेर जान्नु भएको थियो । प्रथमबार मैले उद्दक रामपुत्रलाई नै किन धर्मोपदेश नगरौ ? उसले नै यस धर्मलाई चाँडै नै जान्न सक्ने छ । त्यसैवेला अन्तहित भएका देवताले भगवानलाई भने— उद्दक रामपुत्र अःज राति मरिषके । भगवानले पनि उद्दक राम पुत्र मरेको दिव्य चक्षु-द्वारा देख्नु भयो र भगवानको मनमा यस्तो विचार आयो— उद्दक रामपुत्र वडा— समजदार व्यक्ति थियो । यदि उसले यस धर्मलाई श्वरण गर्न पाएको भए चाँडैनै जान्न सक्थ्यो ।

पुनः भगवानले विचार गर्नु भयो— कसलै इ मैले प्रथमबार धर्मोपदेश गर्नु ? कस्ले यस धर्मलाई चाँडै नै जान्न सक्ने होला ? यसरी विचार गर्नु हुँदा पञ्चवर्गिय भिक्षुहरूलाई समिझ्नु भयो । पञ्चवर्गिय भिक्षुहरूले मलाई धेरै उपकार गरेका छन् । जब म ध्यानमा बस्थै तब यी पञ्चवर्गियले सेवा गर्दथ्यो । मैले पञ्चवर्गियलाई प्रथमबार धर्मोपदेश किन नगरौ ? भनी विचार गर्नु भए पछि, पञ्चवर्गियहरू कहाँ विहारेँछन् होला ? अनि भगवानले विशुद्ध दिव्य चक्षुले देख्नु भयो— पञ्चवर्गिय वाराणसीको ऋषि पतन मृगदावनमा विहार गर्दैछन् ।

यस पछि भगवान उरुवेलामा इच्छानुसार विहार गर्नु भई जहाँ वाराणसी हो त्यहाँ चारिकाको निम्ति प्रस्थान गर्नु भयो । त्यस बखत उपक भन्ने आजीवकले भगवानलाई बोधि र गयाको बीचमा पर्ने मार्गवाट गइरहनु भएको देखे ।

देखेर भगवानलाई भने - आयुष्मान ! तपाईंको इन्द्रियहरू प्रसन्न छ, तपाईंको मुहार परिशुद्ध र उज्ज्वल छ। यसकारण तपाईंले कसलाई गुरु मानेर प्रव्रजित हुनु भएको ? तपाईंको गुरु को हो ? तपाईंले कस्को धर्मलाई मान्नु हुन्छ ? प्रत्युत्तरमा भगवानले उपक आजीवकलाई गाथाद्वारा भन्नु भयो-

सब्बाभिभू सब्ब विदूहमस्मि
सब्बेसु धर्मेसु अनुपलित्तो,
सब्बञ्जहो तण्हक्खये विमुक्ते
सयं अभिञ्जाय कमुद्दिसेयं ।

सर्व विजयी, सर्व विदित हूँ म, सर्व धर्ममा अनिलिप्त (न टाँसिनु) सर्व त्यागी, तृष्णा क्षय गरी विमुक्त भएको छु । स्वयंले परम ज्ञान साक्षात्कार गरेको छु भने कसलाई मैले आचार्य देखाउँ ?

न मे आचरियो अत्थ सदिसो मे न विज्जति ।
स देवकर्स्मि लोकर्स्मि नत्थ मे पटिपुग्गलो ।

मेरो कुनै आचार्य छैन, म समान कोही पनि विद्यमान छैन । सारा देव लोक सहित यस लोकमा म समान व्यक्ति कोही छैन ।

अहं हि अरहा लोके, अहं सत्था अनुत्तरो,
एकोहि सम्मासम्बुद्धो सीतिभूतोस्मि निब्बुतो,
धर्मचक्रकं पवत्तेतुं गच्छामि कासिनं पुरे,
अन्धभूतर्स्मि लोकर्स्मि अहञ्जी अमतदुन्दु भिन्ति ।

म नै अर्हत हुँ, म नै अनुत्तर शास्त्रा हुँ, एक म नै सम्यक सस्तुद्ध हुँ, शान्तानुभूत भई निर्वाणलाई लाभ गरेँ । धर्मवक्त्र प्रवर्तनको निमित्त काशीको नगरमा गई रहेछु । अन्त्रो भएको लोकमा मैले नै अनृतको धोलक बजाउन जान्छु ।

यो सुनेर उपक आजीवकले भने— तपाईंको कुरा बुलित्दा, आबुस ! तपाई अर्हत र अनन्त जिन नै हुनु हुन्छ जस्तो लाग्छ ।

**मादिसा वे जिना होन्ति, ये पत्ता आसवक्खया,
जिता मे पापका धर्ममा तस्माहमुपक जिनोति ।**

म जस्तै नै जिन हुन्छ, जस्तै आश्व धय गर्दछ. पापोत्पत्ति हुने धर्महरूलाई जितिसके, त्यसैले हे उपक म नै जिन हुँ ।

भगवानको कुरा सुनेर उपक आजीवकले हुनसक्छ आबुस ! भन्दै शीरलाई हल्लाउँदै आफ्नो बाटो लागे । भगवानले पनि आफ्नो बाटो लिएर क्रमानुसार चारिका गर्दै वाराणसीको कृष्णपतन मृगदावनमा जहाँ पञ्चवर्गीयहरू, यियो त्यस तर्फ लाग्नु भयो । पञ्चवर्गीयहरूले भगवानलाई टाढै शाट आइरहनु भएको देखे । भगवान आइरहनु भएको देखेर तिनोहरूले एक आसमा कुरा गर्न थाले— आबुस हो ! हेर श्रवण गोत्तम आइरहेको छ । तप भ्रष्ट, जोड्नु, बटुल्नु-मा लागेकालाई हामीले अभिवादन नगरौं, प्रत्युगमन नगरौं, पात्र, चौवर पनि लिन नजाओं, आसन विच्छिन्नाई राखौं ।

यदि इच्छा भएमा बस्नेछ भनेर आ-आपना स्थानमा वसिरहे । जति जति भगवान पञ्चवर्गीयहरूको नगिच पुग्नु भयो, त्यति त्यति ती पञ्चवर्गीयहरू आ-आपना अडानमा अडिग भएर बस्न सकेनन् । आ-आपना अडानमा बस्न नसकेको हुनाले तिनीहरू प्रत्युगमन गरी कुनैले भगवानको पात्र चीवर प्रतिग्रहण गरे, कुनैले आसन लगाए, कुनैले खुट्टा धुनलाई पानी राखे, कुनैले खुट्टा रगडनलाई काठको टुक्रा ल्याएर राखे र बस्नलाई पिरा राखे । यस प्रकारले भगवानप्रति सन्मान प्रदर्शन गरे । भगवानले खुट्टा पखाल्नु भयो ।

जुन स्थानमा भगवानको निमित आसन यिच्छाइ-एको थियो त्यहाँ भगवानले आसन ग्रहण गर्नु भयो । आसन ग्रहण गरी सबनु भएपछि पञ्चवर्गीयहरूले भगवानलाई नाउँ लिएर आवुस गौतम ! भनी सम्बोधन गरेर व्यवहार गर्न थाल्यो । त्यस प्रकारको व्यवहार देखेर भगवानले पञ्चवर्गीयहरूलाई भन्नु भयो – भिक्षुहरू हो ! तथागतलाई नाउँ लिएर अथवा आवुस भनेर व्यवहार नगर । भिक्षुहरू हो ! तथागत सम्यकसम्बुद्ध अर्हत हो । कान लगाएर सुन, मैले अमृतलाई लाभ गरे, मैले तिमीहरूलाई धर्म देशना गर्नेछु र अनुशासन गर्नेछु । मैले अनुशासन गरे अनुरूप काम गरेमा यथाशीघ्र तै जुन अर्थको निमित कुलपुत्रहरू सम्यक रूपले घर त्यागी अनगारिक भई प्रव्रजित हुन्छन् त्यस अनुरूप ब्रह्मचर्य पालन गरेर, दृष्ट धर्मलाई स्वयंले जानेर, साक्षात्कार गरेर विहर्दछ । भगवानको यो वचन सुनेर पञ्चवर्गीय भिक्षुहरूले

सोधे- त्यस्तोविन कठिन चर्या, कठिन तपस्या, कठिन परिश्रम, कठिन कार्य गरेर पनि आयंहरूको ज्ञान दर्शनमा पराकाष्ठको विशेषित उत्तरोत्तर मनुष्य धर्म (दिव्य शक्ति) लाई पाउन सक्नु भएन । अब, तप भ्रष्ट, जोड्नु वटुल्नुमा लागेर तपाईंले आयं ज्ञान दर्शनको पराकाष्ठमा उत्तरोत्तर मनुष्य धर्मलाई के हासिल गर्न सक्नु हुन्छ र ?

पञ्चवर्गीय भिक्षुहरूबाट उक्त कुरा सुनेर भगवानले भन्नु भयो- भिक्षुहरू हो ! तथागत न तप भ्रष्ट हो, न जोड्नु र वटुल्नमा लागेको छ । कान लाएर सुन ! मैले अमृतलाई लाभ गरें । तिमीहरूलाई मैले धर्म देशनां गर्नेछु, अनुशासन गर्नेछु । मैले जुन तरिकाले भन्छु त्यस अनुरूप कार्य गरेमा चिरकाल नवित्दैमा जुन अर्थको निमित्त कुलपुत्रहरू सम्यक रूपले घर त्यागी अनगारिक भई प्रवृज्जित हुन्दैन्, त्यस अनुरूप ब्रह्मचर्य पालन गरेर, दृष्ट धर्मलाई स्वयंले जानेर, साक्षात्कार गरेर विहर्दछ । दोश्रो र तैश्रो पटक पनि भगवानलाई पञ्चवर्गीयले उक्तानुरूप नै भने ।

तैश्रो पटकमा भगवानले पञ्चवर्गीयहरूलाई भन्नु भयो- भिक्षुहरू हो ! के तिमीहरूले यस भन्दा पहिले मैले यसरी भनेको थाहा छ ? थाहा छैन भन्ते ! भिक्षुहरू हो ! तथागत अहंत सम्यकसम्बुद्ध हो । ध्यान दिएर सुन, भिक्षुहरू हो ! मैले अमृतलाई लाभ गरिसकें । तिमीहरूलाई मैले अनुशासन गर्नेछु, धर्म देशना गर्नेछु, मैले भने अनुसार कार्य गरेमा यथाशीघ्र नै जुन अर्थको निमित्त कुलपुत्रहरू सम्यक

रूपले घर त्यागी अनगारिक भएर प्रव्रजित हुन्छन्, त्यस अनुरूप व्रह्मचर्य पालन गर्दा, दृष्ट धर्मलाई स्वयंले जानेर, साक्षात्कार गरेर बिहर्दछ । पञ्चवर्गीय भिक्षुहरूलाई भगवानले सम्झाउन सक्नु भयो । पञ्चवर्गीय भिक्षुहरूले भगवानको कथनलाई सुन्न चाहे, ध्यान दिन थाले र बुझनलाई चित्त लगाए ।

पञ्चवर्गीय भिक्षुहरूलाई भगवानले सम्बोधन गर्नु भयो र भन्नु भयो— “भिक्षुहरू हो ! प्रव्रजित भएकाले यी दुई अतिलाई सेवन गर्नु हुँदैन । कुन दुई ? १) जुन यो होन, ग्राम्य, अनाडी सत्त्वले सेवन गर्ने, अनार्य सेवित, अनर्थले युक्त भएको कामवासनामा लिप्त हुनु । २) जुन गो दुःखमय अनार्यले सेवित, अनर्थले युक्त आत्म पीडामा लाग्नु ।

भिक्षुहरू हो ! यी हुवै अतिमा नगई तथागतले मध्यम मार्ग अनुसन्धान गरेर निकाले । जुन कि सत्त्वको आँखा उत्पन्न हुने, ज्ञान दिलाउने, शान्तिको लागि, अभिज्ञाको लागि, परिपूर्ण ज्ञानको लागि अनि निर्वाणको लागि हो । त्यो तथागतले, कुन मध्यम मार्ग आविष्कार गरे ? ती हुन्-सम्यक दृष्टि, सम्यक संकल्प, सम्यक वाचा, सम्यक कर्म सम्यक आजीव, सम्यक व्यायाम, सम्यक स्मृति र सम्यक समाधि । भिक्षुहरू हो ! तथागत सम्यक सम्बुद्धले यी मध्यम मार्गहरूद्वारा नै आँखा उत्पन्न गराउने ज्ञान दिलाउने उपशान्त प्रदान गर्ने, अभिज्ञाको लागि, सम्बोधिको लागि अनि निर्वाणको निमित हो ।

भिक्षुहरू हो ! यो दुःख आर्य सत्य हो— जन्मनु दुःख, बुढा हुनु दुःख, शोगी हुनु दुःख, मरण हुनु दुःख, अप्रिय संग सम्प्रयोग दुःख, प्रिय संग वियोगको दुःख, इच्छित वस्तु अप्राप्तिको दुःख र संक्षिप्तले पञ्चुपादानस्कन्ध नै दुःख ।

भिक्षुहरू हो ! यो दुःखोत्पत्ति आर्य सत्य हो— जुन पुनः पुनः उत्पन्न हुने तृष्णा, नन्दिराग सहित त्यस त्यस विषयलाई अभिनन्दन गर्दछन् जुन कि काम-तृष्णा भव-तृष्णा र विभव-तृष्णा ।

भिक्षुहरू हो ! यो दुःख निरोध आर्य सत्य हो— जुन कि तृष्णावाट सर्वथा विरक्त, निरोध, त्याग, अलिङ्गनु, मुक्ति र नवनिधनु ।

भिक्षुहरू हो ! यी दुःख निरोध गामिनी प्रतिपदा (मार्ग) आर्य सत्य हुन्— सम्यक दृष्टि, सम्यक संकल्प, सम्यक वाचा, सम्यक कर्म, सम्यक आजीव, सम्यक व्यायाम, सम्यक स्मृति र सम्यक समाधि । यसैलाई दुःख निरोध गामिनी प्रतिपदा आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग भन्दछन् ।

भिक्षुहरू हो ! यो दुःख आर्य सत्य हो भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो, ज्ञान उत्पन्न भयो, प्रज्ञा प्रत्पन्न भयो, विद्या उत्पन्न भयो र आलोक उत्पन्न भयो ।

यो दुःख आर्य सत्यलाई परिज्ञय (जानि राख्नु) पर्छ भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो, ज्ञान उत्पन्न भयो, प्रज्ञा उत्पन्न भयो, विद्या उत्पन्न भयो र आलोक उत्पन्न भयो ।

यो दुःख आर्य सत्यलाई परिज्ञात (जानि सकें) गरें, भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो, ज्ञान उत्पन्न भयो, प्रज्ञा उत्पन्न भयो, विद्या उत्पन्न भयो र आलोक उत्पन्न भयो ।

भिक्षुहरू हो ! यो दुःख समुदय आर्य सत्य हाँ भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो, ज्ञान उत्पन्न भयो, प्रज्ञा उत्पन्न भयो, विद्या उत्पन्न भयो र आलोक उत्पन्न भयो ।

यो दुःख आर्य सत्यलाई त्याग्नु पर्छ, भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो, ज्ञान उत्पन्न भयो....

.....यो दुःख आर्य सत्यलाई त्याग गरी दिएँ, भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो ।

भिक्षुहरू हो ! यो दुःख निरोध आर्य सत्य हो भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो, ज्ञान उत्पन्न भयो ।

यो दुःख निरोध आर्य सत्यलाई साक्षात्कार ननु पर्छ भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो, ज्ञान उत्पन्न भयो ।

यो दुःख निरोध आर्य सत्यलाई साक्षात्कार गरें भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो, ज्ञान उत्पन्न भयो ।

यो दुःख निरोध गामिनी प्रतिपदा (मर्ग) सत्य हो भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो, ज्ञान उत्पन्न भयो ।

यो दुःख निरोध गामिनी मार्गलाई भावना गर्नु पर्छ भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो, ज्ञान उत्पन्न भयो ।

यो दुःख निरोध गामिनी मार्गलाई भावना गरे भन्ने पहिले नसुनेको धर्ममा मलाई चक्षु उत्पन्न भयो, ज्ञान उत्पन्न भयो ।

भिक्षुहरू हो ! जबसम्म मैले यी चार आर्य सत्य र तीन प्रकार सहित बाह्य आकार (उपरोक्त) लाई यथार्थ रूपले ज्ञान दर्शन नगरे सम्म, परिशुद्ध रूपले नजाने सम्म, मैले सदेव लोक, समार लोक, सब्रह्म लोक, सश्रमण, ब्राह्मनादि लोकजन र सदेवमनुष्यहरूलाई अनुत्तर सम्यक—सम्बोधि ज्ञान लाभ गरे भनेर घोषणा गरिन ।

भिक्षुहरू हो ! जब मैले यी चार आर्य सत्य र तीन प्रकार सहित बाह्य आकारलाई यथार्थ रूपले ज्ञान दर्शन गरे, अरिशुद्ध रूपले जानेअनिमात्र भिक्षुहरू हो ! मैले सदेव लोक, समार लोक, सब्रह्म लोक, सश्रमण, ब्राह्मणादि लोकजन र सदेव मनुष्यहरूलाई अनुत्तर सम्यक सम्बोधि ज्ञान लाभ गरे भनेर घोषणा गरे ।

मलाई यथार्थ रूपले ज्ञान दर्शन भयो, मेरो यो विमुक्ति अचल हो, यो मेरो अन्तिम जन्म हो, अथवा म पुनः यस लोकमा जन्मिनु नपर्ने भएँ ।

यस प्रकारले व्याख्या गर्नु भएपछि आयुष्मान कोणडन्यलाई निर्मल, पवित्र धर्म चक्षु उत्पन्न भयो । वहाँको

मनमा विचार आयो कि जति पनि उत्पन्न हुने धर्म (पदार्थ) हो तो सबै नै नाशवान धर्म (पदार्थ) हुन् ।

भगवानले धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नु हुँदा भूमिस्थ देवताहरूले घोषणा गरे— भगवानले बाराणसीको क्रृषिपतन मृगदावनमा अनुत्तर धर्मचक्र प्रवर्तन गर्नु भयो जुन यस भन्दा पहिले कुनै श्रमण, ब्रह्माण, देव, मार र ब्रह्माले बनि धर्मचक्र प्रवर्तन गरेका छैनन् । यस्तै प्रकारले भूमिस्थ देवताहरूको घोषणा सुनेर, चतुर्मिहाराज देव, यामा देव, तुषित देव, निर्माणरति देव, परनिर्मित देव र ब्रह्मकायिक देवहरूले पनि उक्तानुरूप नै घोषणा गरे । त्यसै क्षणमा त्यही मूहुर्तमा समस्त ब्रह्मलोक सम्म पुगे । अनि दस हजार ब्रह्मांड कंपित, सम्प्रकंपित र सम्प्रवेद भयो । अप्रमाण तेजको प्रकाश लोकमा फिजियो । देव—देवताहरूको आभाव (तेज) लाई अतिक्रमण गरी भगवानको प्रकाश फैलियो । भगवानले त्यसै बखतमा यस प्रकारले उदान ब्रकट गर्नु भयो— ओहो ! कोण्डन्यले जान्यो, ओहो ! कोण्डन्यले बुझ्यो । बुझकड कोण्डन्य भन्ने नाउँ भयो ।

आयुष्मान कोण्डन्यले धर्मलाई दृष्ट गरी, धर्मलाई प्राप्त गरी, धर्मलाई जानी, धर्मलाई अवगाहन गरी, संशय रहित भई, विवाद रहित भई, वैसारद्यलाई प्राप्त गरी, स्थतन्त्र भई शास्त्राको शासनमा प्रब्रजित हुन भगवानसंग विन्ति गरे— भन्ते, भगवान ! तपाईंको शासनमा प्रब्रजित हुन पाऊँ र उपसम्पदा पाऊँ ।

आऊ भिक्षु ! स्वाख्यात छ भगवानको धर्म, बृह्मचर्यलाई पालन गरी सम्यक रूपले दुःखलाई अन्त गर भनी भगवानले भन्नु भयो । यस वचनानुसार आयुष्मान कोण्डन्थ उपसम्पन्न भयो ।

यसपछि भिक्षुहरूलाई भगवानले धर्म सम्बन्धी कथाहरू सुनाउनु हुन्थ्यो, उपदेशद्वारा अनुशासन गर्नु हुन्थ्यो । आयुष्मान वप्य, आयुष्मान भट्टियलाई भगवानले धार्मिक कथा सुनाउनु हुन्थ्यो, उपदेश सुनाउनु हुन्थ्यो र अनुशासन गर्नु हुन्थ्यो । यसकारण यिनीहरूले पनि धर्म चक्षु लाभ गरे अनि जाने कि जति पनि उत्पन्न हुने विषयहरू हुन् ती सबै विनाश शीलका हुन् । यिनीहरूले धर्मलाई दृष्ट गरी, धर्मलाई प्राप्त गरी धर्मलाई जानी, धर्मलाई अवगाहन गरी, संशय रहित भई, विवाद रहित भई, वैसारद्यलाई प्राप्त गरी स्वतन्त्रतापूर्वक भगवानसंग बिन्ति गर्दै भने- भन्ते ! भगवानको शासनमा प्रव्रजित हुन पाऊँ र उपसम्पन्न हुन पाऊँ ।

आऊ भिक्षुहरू हो ! भनी तिनीहरूलाई भगवानले भन्नु भयो- स्वाख्यात छ, भगवानको धर्म, बृह्मचर्यलाई पालन गरी सम्यक रूपले दुःखलाई अन्त गर । यस वचनानुसार नै आयुष्मानहरूको उपसम्पदा (पूर्ण भिक्षुत्व) भयो ।

यसपछि भिक्षुहरूद्वारा ल्याएको भोजन भगवानले खानुहुन्थ्यो अनि धर्मका कथाहरू सुनाउनु हुन्थ्यो र उपदेश गर्नु हुन्थ्यो । तीन जना भिक्षुहरूले भिक्षा गरी ल्याएको

भोजनले ६ जनाको जीवन यापन हुन्थ्यो । आयुष्मान महानाम र आयुष्मान अश्वजितले भगवानद्वारा सुनाइएको कथा र उत्तरेशको कारणले निर्मल र परिशुद्ध धर्म चक्रु उत्पन्न भयो । तिनीहरूले जाने कि जति पनि उत्पन्न पदार्थ हुन् सबै नै नाशवान् हुन् । तिनीहरूले धर्मलाई दृष्ट गरी, धर्मलाई प्राप्त गरी, धर्मलाई जानी, धर्मलाई भवगाहन गरी संशय रहित भई, विवाद रहित भई, वैसारद्यलाई प्राप्त गरी स्वतन्त्रता सहित भगवानसंग प्रार्थना गरे- भन्ते ! भगवानको शासनमा प्रवर्ज्या लिन पाऊँ अनि उपसम्पन्न हुन पाऊँ । आऊ भिक्षुहरू हो ! भनी तिनीहरूलाई भगवानले भन्नु भयो- स्वाख्यात (सुन्दर तरिकाले ब्याख्या गरिएको धर्म) छ भगवानको धर्म, व्रह्मचर्यलाई पालन गरी सम्यक रूपले दुःखलाई अन्त गर । यस वचनानुसार नै वहाँ आयुष्मानहरूको उपसम्पदा भयो ।

अनि पञ्चवर्गीय भिक्षुहरूलाई भगवानले सम्बोधन गर्नु भयो, भिक्षुहरू हो ! रूप (भौतिक विषय - पदार्थ) आफ्नो होइन, रूपलाई नै आफ्नो भनेर नसम्झ, रूप आफ्नो भएको भए पीडादायक हुने थिएन । मेरो रूप यस प्रकारको होस् र यस प्रकारको नहोस् भनी रूपलाई आफूले भने जस्तै राख्न सकिदैन । किन कि भिक्षुहरू हो ! रूप आप्नो होइन, रूप आफ्नो नभएको हुनाले पीडादायक हुन्छ । आफ्नो इच्छानुसार मेरो रूप यस प्रकारको होस् अथवा यस प्रकारको नहोस् भनी भने जस्तो यो हुने होइन ।

भिक्षुहरू हो ! ठीक यस्तै प्रकारले वेदना, संज्ञा, संस्कार र विज्ञान पनि हुन् ।

त्यसेले भिक्षुहरू हो ! के थान्दछौत ? रूप नित्य हो कि अनित्य हो ? अनित्य हो भन्ते ! जुन अनित्य हो त्यो दुःख हो कि सुख हो ? दुःख हो भन्ते ण जुन अनित्य, दुःख र विपरिणाम हुने हो त्यसलाई म, मेरो अथवा आफ्नो भनेर सम्यक रूपले ग्रहण गर्न योग्य छ ? छैन भन्ते ! माथि उल्लेखित भए जस्तै वेदना, संज्ञा, संस्कार र विज्ञानलाई पान क्रमानुसार दोहराउने ।

त्यसेले भिक्षुहरू हो ! जति पनि रूप अतितका भविष्यतका र वर्तमानका, भित्री वा बाहिरी, स्थूल वा सुक्ष्म होन बा उत्तम, दूरस्थ वा समिपस्थ ती सबै रूप मेरो होइन, म होइन अनि आफ्नो होइन भनो यथार्थ रूपले सम्यक प्रज्ञा द्वारा हेरिनु पर्छ । यस्तै प्रकारले वेदना संज्ञा संस्कार विज्ञान हेरिनु पर्छ ।

भिक्षुहरू हो ! यसरी हेरेपछि श्रुतवान आर्य श्रावकहरू रूपमा पनि विरक्तिन्छ, वेदनामा पनि विरक्तिन्छ, संज्ञामा पनि बिरक्तिन्छ अनि विज्ञानमा पनि विरक्तिन्छ । विरक्तिएपछि विरागिन्छ, विरागिएपछि त्यागिन्छ । त्यागे पछि विमुक्त भएं भन्ने ज्ञान हुन्छ । जन्मनु पर्ने कारणहरू क्षीण हुन्छ । व्रह्मचर्य पूर्ण हुन्छ, गर्नु पर्ने गरे भन्ने हुन्छ, यसकोपछि फेरि मनु पर्ने केही छैन भन्ने ज्ञान हुन्छ ।

भगवानले धर्म देशना सुनाउनु भएपछि सन्तुष्ट भई

पञ्चवर्गीय भिक्षुहरूले भगवानको कथनलाई अभिमन्दन गरे । त्यस उपदेशलाई सुनाउनु हुँदा पञ्चवर्गीय भिक्षुहरूको चित्त आश्रववाट छुट्टन गयो अथवा मुक्त भयो । यस समयसम्म ६ जना अर्हंहरू भए ।

यशको प्रबृज्या

भगवान वारणसीको क्रृषिपतन मृगदावनमा बिहार गरिरहनु हुँदा वारणसीकै सेठ पुत्र, कुल पुत्र, सुकुमार यश भन्ने थियो । यी यश कुमारको निमित एउटा हैमन्त कृतुको, एउटा गृष्म कृतुको र एउटा वर्षा कृतुको लागि भनी तीन-बटा प्रासादहरू थियो । यिनी वर्षा कृतुको चार महिनासम्म विना पुरुष बाजा गाजा सहित नाचमा परिचारिकाहरूसग भूलिएर प्रासादबाट तल आउँदैन थियो । एकदिन यश कुलपुत्र परिचारिकाहरूसंग पञ्च काँडे गुणमा समर्पित र संसर्गित भई मनोरञ्जन गर्दा गर्दै नै निदाए । यशकुमार निदाएको परिचारिकाहरूले देखेषछि तिनीहरू पनि निदाइन् । त्यस घरमा सारा रात तेल प्रदीप जलिरहन्थयो । यश कुमार निन्द्राबाट ब्युँझिन्दा परिचारिकाहरू निदाई रहेको देख्यो । यिनीहरू थाकेकी हुनाले मदमस्त भई घोर निन्द्रामा परेको हुनाले यी पस्त्तिरिकाहरूको वीणा कसैको शरीरमा थियो । कसैको जीउमा मृदङ्गा र कसैको जीउमा के त, कसैको जीउमा के थियो । कसैको केश फिजिरहेको थियो, कसैको मुखबाट न्याल निस्किरहेको थियो । कोही घुरघुर आवाज

गरेर सुतिरहेको थियो । कसैको हात कहाँ थियो त कसैको खुट्टा कहाँ थियो । त्यस अवस्थामा मनोरञ्जन घर मानो युद्ध भूमिमा परेका मृतकहरू क्यैं भएको थियो । यस्तो अवस्था देखदा यश कुमारलाई धृणा लाग्यो र चित्त विरक्तिएर आयो । अनि उदान प्रकट गर्दै भने- ओहो उपद्रव ! ओहो पीडित ! यसै अवस्थामा यश कुलपुत्रले सुवर्णको जुत्ता लगाई जहाँ कोठाको द्वार थियो त्यहाँ गए । त्यस बखतमा बन्द भएको द्वारलाई देवताले खोलिदियो । त्यस बेला यशकुमारलाई घर गृहस्थ त्यागन अथवा अनगारिक प्रव्रजित हुनबाट रोक्ने कोही पनि थिएन । घरबाट निस्केर नगरद्वार तिर गयो । त्यहाँ पनि देवताहरूले बन्द भएको द्वारलाई खोलिदियो । त्यहाँ पनि यश कुलपुत्रलाई गृह त्याग गर्नबाट अथवा अनगारिक प्रव्रजित हुनबाट रोक्ने कोही थिएन । अनि यश कुलपुत्र जहाँ ऋषिपतन मृगदावन हो त्यहाँ पुगे ।

त्यस रात वितेपछि प्रत्युषकालमा भगवान उट्नु भई खुल्ला आकाशमा चडङ्कमण गर्दै हुनुहुम्थ्यो । यशकुमार टाढँ-बाट आइरहेको भगवानले देख्नु भयो । यश कुलपुत्रलाई आफूनिर नै आइरहेको देख्नु भई विच्छयाई राखेको आसनमा बस्नु भयो । भगवान् नजदिक पुगेपछि भगवान समक्ष वचन प्रकट गरे- ओहो, सन्तप्त ! ओहो उपद्रव ! यशकुलपुत्रको सन्तप्त र उपद्रव मानसिक भावनालाई बुझ्नु भएर भन्न भयो- यश ! यहाँ शान्त र उपद्रव रहित छ । यश ! आऊ बस । तिमीलाई धर्म देशना गर्नेछु । यहाँ अवश्य पनि उपद्रव

रहित र सन्तप्त रहित हुनु पर्छ भन्ने यश कुलपुत्रले विचार गरी, हर्षित भई, प्रसन्न भई सुवर्ण जुत्ता फुकालौ भगवानको समिपमा गएर अभिवादन गरी यथास्थानमा दसे । यथास्थानमा वसेका यश कुलपुत्रलाई भगवानले आनुपुर्विक कथा गुनाउनु भयो । जस्तो किदान कथा, शील कथा, स्वर्ग कथा, काम विषयमा पर्नाले भोगनु पर्ने दुष्परिणाम र दोषका कथाहरू र काम-विषयको जन्जालबाट छुटिन्दाको महत्फल पनि प्रकाशित पार्नु भयो । जब यश कुलपुत्रको स्वच्छ चित्त, मृदु चित्त, आवरण मुक्त चित्त, हर्षित चित्त र प्रसन्न चित्त देख्नु भयो तब बुद्धले जुन कुरा उठाउने हो, जुन धर्म देशना हो त्यो प्रकाशित गर्नु भयो । जुन कि- दुःख सत्य, दुःख समुदय सत्य, दुःख निरोध सत्य र दुःख निरोध गमिनी मार्ग सत्य । यश कुलपुत्रले धर्मोपदेश अवण गरेपछि यिनको मन धूल रहित, मैल रहित, शुद्ध वस्त्रमा राम्रोसंग रंग समातिए छै त्यसै आसनमा धर्म चक्षु उत्पन्न भयो । जति पनि उत्पन्न हुने पदार्थ हो ती सबै नै निरोध धर्म हुन् ।

यश कुलपुत्रको आमा प्रासादमा गइन् र प्रासादमा यश कुमारलाई नदेख्दा गृहपति सेठ कहाँ गएर भनिन्-गृहपति स्वामी ! तपाईंको छोरा प्रासादमा छैन । वहाँ गयो होला ? अत्तोपत्तो नै छैन । आफ्नो श्रीमतीको कुरा सुनेर गृहपति सेठले चारै दिशामा अशब्दूत द्वारा खोजन पठाए । आफू स्वयं कृषिपतन मृगदाचनमा गए । त्यहाँ गृहपति सेठले सुवर्णको जुत्ता छोडेर राखेको देखेर यश कुमार भए तिर

गए । गृहपति सेंठ आइरहेको भगवानले टाढैबाट देरनु भए
षछि वहाँले विचार गर्नु भयो— किन मैले त्यस प्रकारको
ऋद्धिलाई प्रयोग नगरौं, जसमा कि यश कुलपुत्र यहो बसि
रहेको भएता पनि गृहपति सेंठले देख्न नसकियोस् । भगवानले
आफ्नो विचार अनुसार नै त्यस प्रकारको ऋद्धि प्रयोग गर्नु
भयो । गृहपति सेंठ भगवान भए ठाउँमा गएर भने— भन्ते,
भगवान ! तपाईंले यश कुलपुत्रलाई देख्नु भयो ? गृहपति !
तिमो यहीं नै बस । केही क्षणपछि यश कुलपुत्रलाई तिमंले
यहीं नै देख्ने छौं ।

यहीं नै बसिरहेदा मैले यश कुलपुत्रलाई देख्नेछु भनो
हर्षित र सन्तुष्ट भई गृहपतिले भगवानलाई अभिवादन गरी
यथास्थानमा बसे । यथास्थानमा बसेका सेंटलाई भगवानले
आनुपूर्वि कथाहरू सुनाउनु भयो । कथा सुनि सकेपछि
भगवानलाई भने— आश्चर्य भन्ते ! अद्भूत भन्ते ! जस्तो
कि घोप्तो परेको भाँडोलाई उत्तानो पारे छै, छोपिएकोलाई
उघारी दिए छै, मार्ग भूलेकोलाई मार्ग देखाई दिए छै, अन्ध-
कारमा तेच प्रदीप बालिदिए कै भगवानले अनेक प्रकारले
धर्म प्रकाशित गर्नु भयो । यसकारण भन्ते ! भगवानको
शरणमा, धर्मको शरणमा र संघको शरणमा शरणागत हुन्छ ।
भगवान ! मलाई उपासक भनी स्वीकार्नु होस् । आजदेखि
प्राण रहुञ्जेलसम्म त्रि-शरणमा जानेछु । यिनी नै यस
लोकमा प्रथम त्रि वाचक उपासक भए ।

यश कुलपुत्रको पितालाई भगवानले धर्म देशना गर्नु

भएकोलाई यश कुमारले ध्यानपूर्वक सुनिरहेको हुनाले त्यस धर्म देशनालाई देखे जाने अनुसार गम्भीर रूपले चिन्तन मनन गर्दै रहेदा चित्त आश्रव (वलेश = मल) बोट मुक्त भयो । यश कुलपुत्रको आश्रवहरू चित्तबाट विमुक्त भएको भगवानले थाहा पाउनु भयो । अब भने यश कुलपुत्र हीन स्थितिमा पुगेर काम वासना रूपी शिकार गर्ने छैन । यस कारण किन अब ऋद्धिलाई नहटाऊँ ? अनि भगवानले ऋद्धि हटाउनु भयो । गृहपति सेंटलाई यशकुलपुत्रलाई त्यहीं बसी रहेको देख्यो । यश कुलपुत्रलाई देखेपछि भने- प्रिय पुत्र यश ! तिमीलाई नदेखी तिम्रो आमा रुदै कराउँदै शोक गरिरहेकी छिन् । तिम्रो आमालाई तिमीले जीवन दान देऊ । यश कुलपुत्रले भगवानको मुख हेरे ।

गृहपति सेंटलाई भगवानले भन्नु भयो— गृहपति ! तिमीले के सम्झन्दछौ, तिमीले जस्तै अपूर्ण ज्ञान, अपूर्ण साक्षात्कार गरी धर्मलाई दर्शन गयो, त्यरतै गरी यशले पनि दर्शन गरेको हो र ? उसले यथार्थ रूपले जानेर बुझेर, गम्भीर रूपले चिन्तन मनन गरेर काम-वासना रूपी आश्रव-हरू चित्तबाट विमुक्त गरिसवयो । अब पहिले गृहस्थमा रहेदा छै यश कुलपुत्रले हीनावस्थाको काम - वासनाको जालमा पर्नेछ ? पर्ने छैन भन्ते !

गृहपति ! तिमीले जस्तै पहिले त यशकुलपुत्रले अपूर्ण ज्ञान, अपूर्ण गरी धर्मलाई दर्शन गरेको थियो । उसले अब आफूले जानेको बुझेको अनुसार गम्भीर रूपले प्रत्यवेक्षण

(एक एकलाई धर्मको शब्दलाई दर्शन) गरी काम-वासना-रूपी आश्रवहरू चित्तबाट विमुक्त गरिसक्यो । गृहपति ! अब यश कुलपुत्र पहिलेको जस्तो हीन स्थितिमा परेर गृहस्थ सुख भोग्न योग्य छैन ।

भन्ते ! यश कुलपुत्रलाई लाभ भयो । सुलाभ भयो यश कुलपुत्रलाई । जसमा कि यश कुलपुत्रले आश्रव चित्तलाई हटाई विमुक्त भए । भन्ते ! भगवानले यश कुलपुत्रलाई सर्ग लिएर मेरो घरमा भोजन गर्न आउनलाई स्वीकार्नु होस् । भगवानले मौनद्वारा स्वीकार्नु भयो ।

गृहपति सेँठले भोजनका निम्ति भगवानले स्वीकार्नु भएको जानी आसनबाट उठेर भगवानलाई अभिवादन गरी प्रदक्षिणा गरी घरमा गए ।

गृहपति सेँठ घर फर्केर गएको केही क्षणपछि यश कुलपुत्रले भगवानलाई प्रार्थना गरे— भन्ते ! भगवानले मलाई प्रव्रज्या गरिदिनुस्, उपसंषदा मरिदिनुस् ।

भगवानले आउ भिक्षु ! स्वाख्यात (सु-व्याख्यात) धर्ममा ठीकसंग दुःख क्षय गर्नलाई ब्रह्मचर्षको पालन गरी विचरण गर भनी भन्नु भयो । वहाँको यही वचनानुसार नै आयुष्मान यशको उपसम्पदा भयो । त्यस समयमा सात जना अर्हतहरू लोकमा भए ।

यसस्स पब्बजा निर्दिता ।

तीन जना उपासिकाहरूको शरणगमन कथा

पुर्वाणह समयमा भगवानले चीवर पहिरिनु भई, पात्र
लिएर आयुष्मान दशलाई अनुगमी भिक्षु बनाई गृहपति
सेठको घरमा जानु भयो । त्यहाँ विच्छचाइएको आसनमा
भगवान सहित यश पनि वस्नु भयो । अनि यशको आमा र
दुवै पत्नीहरू भगवानकहाँ आएर भगवानलाई अभिबादन
गरी एक ठाउँमा बसिन् । उनीहरूलाई भगवानले आनुपूर्वि
कथाहरू जस्तै- दान-कथा, शील-कथा, रवर्ग-कथा, काम-
विषय भोगको दुष्परिणाम भोगनु पर्ने दोष-कथा अनि
काम-विषयबाट हुटिंदाको महत्प्रल विषय कथा सुनाउनु
भयो । जब उनीहरूको चित्त स्वच्छ, मृदु, आवरण रहित,
हर्षित र प्रसन्न चित्त भएको देख्नु भयो तब बुद्धले उठाउनु
हुने जुन कुरा हो अथवा धर्म देशना हो त्यो सुनाउन लाग्नु
भयो- जस्तै:- दुःख, दुःख सत्य, दुःख समुदय सत्य, दुःख
निरोध सत्य र दुःख निरोध गमिनी प्रतिपदा (मार्ग)सत्य ।
दाग नलागिएको शुद्ध वस्त्रमा राम्रो संग रंग रंगिए छै
यिनीहरूले पनि त्यसै आसनमा “जति पनि समुदय-धर्म हुन्
ती सबै निरोध धर्म हुन्” भन्ने धूल रहित, मैल रहित निर्मल
धर्म चक्षु उत्पन्न भयो । यिनीहरूले दृष्ट धर्म, प्राप्त धर्म,
विदित धर्मलाई साक्षात्कार गरी, शंका रहित, वथोपकथन
रहित वैसारद्यलाई लाभ गरी, स्वतन्त्रता सहित शास्ताको
शासनमा भगवानलाई विन्ति गर्दै भनिन्- आश्चर्य भन्ते !

अद्भूत भन्ते ! जस्तो कि घोप्तो परेको भाँडोलाई उत्तानो पारे छै, छागिएकोलाई उचारी दिए छै, आँखा भएकाले रूप देखे छै भगवानले अनेक तरहले धर्म सुनाउनु भयो । यस कारण भन्ते ! भगवानको शरणमा, धर्मको शरणमा र भिक्षु संघको शरणमा हामी शरणागत हुन्छौं । हामीलाई उपासिका भनेर स्वीकार्नु होस् । आजदेखि प्राण रहुञ्जेलसम्म त्रिशरणमा जानेछु । यिनीहरू नै यस लोकमा प्रथम त्रि-वाचिका उपासिका हरू भइन् । आयुष्मान यशको माता पिता र पत्नी-हरूले भगवान सहित यशलाई उत्तम खाद्य, भोज्य पदार्थद्वारा आफ्नै हातले सन्तप्ति गरिन्, सम्प्रवारित गरिन् । भोजनको बादमा हात मुख प्रक्षालब पश्चात तिनीहरू एक ठाउँमा बसिन् । यशको माता पिता र पत्नीहरूलाई भगवानले धार्मिक कथाद्वारा संदर्शन गराउनु भयो, समाजापन गराउनु भयो, समुत्तेजित गराउनु भयो अनि सम्प्रहर्षित गराउनु भई आसतबाट उठेर जानु भयो ।

उपासिकायो कथा निटिता

यशको गृहस्थ मित्रहरूको प्रबृज्या

आयुष्मानको यशको चार गृहस्थ मित्रहरू वाराणसी-को सेंठ अनुसेंठका कुलपुत्रहरू विमल, सुवाहु पुण्णजि र गवम्पति थिए । यी चारजना साथीहरूले सुने कि यश कुलपुत्रले केश दाढ्ही खौरी बाषाय वस्त्र धारण गरी गृहत्याग पूर्वक अनगारिक भई प्रव्रजित भए भन्ने सुनेर विचार गरेत्यो धर्म विनय कमसल खालको होइन होला । जसमा कि

यश कुलपुत्रले वेश दान्ही खौरी काषाय वस्त्र परिधान गरी, गृहत्यागपूर्वक अन्तगारिक भई प्रव्रजित हुने थिएन होला । यस विचारानुसार नं आयुष्मान यश कहाँ गएर अभिवादन गरी यथास्थानमा बसे । आयुष्मान यशले ती चार जना साथीहरूलाई लिएर भगवान हुनु भएको ठाउँमा लिएर गए । यश प्रमुख तिनीहरूले भगवानलाई अभिवादन गरी यथास्थानमा बसे । यथास्थानमा बसेपछि आयुष्मान यशले भगवानलाई विहित गर्दै भने— यिनीहरू चारजना विमल, सुवाहु, पुण्णजि र गवम्पति सेठ अनुसेठका कुलपुत्रहरू मेरो गृह मित्रहरू हुन् । यिनीहरूलाई भगवानले धर्म देशना गर्नुहोस्, अनुशासन गर्नु होस् ।

भगवानले तिनीहरूलाई आनुपूर्वि यथाहरू सुनाउनु भयो— जस्तैः— दान-कथा, शील-कथा, स्वर्ग-कथा, काम विषय भोगको दोप, क्लेशबाट मुक्त र नैष्ठकमयको आनिशंस प्रकाशित पानु भयो । भगवानले जब तिनीहरूको स्वच्छ चित्त, मृदु चित्त, आवरण रहित चित्त, हर्षित चित्त र प्रसन्न चित्त देख्नु भयो । तब बुद्धले उठाउनु हुने अथवा जुन धर्म देशना हो त्यो प्रकाशित पानु भयो । दुःख सत्य, दुःख समुदय सत्य, दुःख निरोध सत्य र दुःख निरोध गामिनी प्रतिपदा सत्य । शुद्ध नमैलिएको वस्त्रमा रंग रंगिए छै तिनीहरूलाई त्यसै आसनमा क्लेश (धूल) रहित मल रहित धर्म चक्षु उत्तरन्न भयो । जति पनि समुत्पन्न पदार्थ हुन् ती सबै निरोध हुने धर्म हुन् । तिनीहरूले धर्मलाई दर्शन गरे, धर्मलाई प्राप्त

गरे, धर्मलाई राम्रो संग बुझेर, धर्मलाई साक्षात्कार गरे ।
 तिनीहरू शंका रहित, कथोपकथन रहित भई, वैसार्द्यलाई
 लाभ नरेर स्वतन्त्रता सहित भगवानसंग विन्ति गर्दै भने-
 भन्ते ! भगवानको शासनमा प्रव्रजित हुन पाऊँ र उपसम्पद
 हुन पाऊँ । आऊ, भिक्षुहरू हो ! स्वाख्यात (सुब्याख्यात)
 धर्ममा ब्रह्मचर्यलाई पालन गरेर सम्यक रूपले दुःखलाई
 अन्त गर । यही वचनानुसार तिनीहरूको उपसम्पदा भयो ।
 ती भिक्षुहरूलाई भगवानले उपदेश सुनाउनु हुन्थ्यो, अनुशासन
 गर्नु हुन्थ्यो । तिनीहरूलाई उपदेश दिइन्दा, अनुशासन
 गरिन्दा आश्रवहरू चित्तबाट अनुत्पत्ति भई विमुक्त भए ।
 त्यस समयमा एषार जना अर्हतहरू यस लोकमा भए ।

चतुर्गिहि सहायक कथा निट्टिता

पचास गृह मित्रहरूको कथा

आयुष्मान यशको ग्रामवासी पचास जना पुराना
 खानानका गृह मित्रहरूले सुनेर विचार गरे- त्यो धर्म विनय
 कमसलको होइन होला, त्यो प्रव्रज्या पनि कमसलको होइन
 होला जसमा कि यश कुलपुत्रले वेश दान्ही खौरेर काषाय
 वस्त्र परिधान गरी गृहत्यागपूर्वक अनगारिक भई प्रव्रजित
 भए । यस विचार अनुसार तिनीहरू आयुष्मान यश बहाँ
 गएर अभिवादन गरेर यथास्थानमा बसे । ती पचास जना
 गृह मित्रहरूलाई भगवान भएको ठाउँमा आयुष्मान यशले
 लिएर गए । तिनीहरू भगवान कहाँ पुगेपछि भगवानलाई

अभिवादन गरी यथास्थानमा बसे । यथास्थानमा बसेपछि भगवानलाई आयुष्मान दशले इने- भन्ते ! यिनीहरू पञ्चास जना पुराना खान्दानका कुलपुत्रहरू मेरो गृह मित्रहरू हुन् । यिनीहरूलाई भगवानले उपदेश गर्नु होस् र अनुशासन गर्नु होस् । तिनीहरूलाई भगवानले आनुपूर्वि कथाहरू सुनाउनु भयो । जस्तो कि-दान-कथा, शील-कथा, स्वर्ग-कथा, धार्म-विषयका दोष, क्लेशवाट मुक्त हुने र नैषकम्यको आनिशंस प्रका'शत पार्नु भयो । जब उनीहरूको चित्त रच्छ, मृदु, आवरण रहित, हर्षित र प्रसन्न चित्त भएको देख्नु भयो तब भगवानले उठाउनु हुने जुन उपदेश 'हो अथवा धम देशना हो त्यो सुनाउनु भयो । जम्तै- दुःख सत्य, दुःख समुदय सत्य, दुःख निरोध सत्य र दुःख निरोध गामिनी प्रतिपदा । शुद्ध नमैलिएको वस्त्रमा रंग रंगिए रै तिनीहरूले त्यही आसनमा धूल रहित, मल रहित धर्म चक्रु उत्पन्न भयो । जति पनि समुदय धर्म हुन् ती सबै निरोध धर्म हुन् । तिनीहरूले दृष्ट धर्म, प्राप्त धर्म, विदित धर्म, धर्मलाई साक्षात्कार गरेर, शंका रहित, कथोपकथन रहित भएर, वैसारदलाई लाभ गरेर स्वतन्त्रतापूर्वक शास्त्राको शासनमा भगवानसंग विन्ति गाई भने- भन्ते ! भगवानको शासनमा हामीहरू प्रब्रजित हुन पाऊ र उपसम्पन्न हुन पाऊ । आऊ, भिक्षुहरू हो ! स्वाख्यात धर्ममा ब्रह्मचर्य पालन गरेर सम्यक रूपले दुःख-लाई अन्त गर । यही वचनानुसार आयुष्मानहरूको उपसम्पदा भयो । तिनीहरूलाई भगवानले धार्मिक कथाहरू सुनाउनु हुँदा र अनुशासन गर्नु हुँदा आश्रवहरू चित्तबाट अनुरपादित

भई ब्रिमुक्त भए । त्यस समयमा एकबट्टी जना अर्हतहरू
यस लोकमा भए ।

समस्त यी भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गरी भगवानले
भन्नु भयो- भिक्षुहरू हो ! दिव्य र मनुष्यहरूको जति पनि
पाशो हो त्यसबाट म मुक्त छु । भिक्षुहरू हो ! तिमीहरू
पनि जुन दिव्य र मनुष्यहरूको पाशो हो त्यसबाट मुक्त भएका
छौ । यसकारण भिक्षुहरू हो ! वहुजन हित, वहुजन सुख,
लोकामुकम्पार्थ देव-मनुष्यहरूको प्रयोजनको निमित, हितको
निमित, सुखको निमित विचरण गर । एकसाथ दुई जना
नजानु । भिक्षुहरू हो ! आदि-कल्याण, मध्य-कल्याण,
अन्त-कल्याण हुने सार्थक सब्यञ्जन केवल परिपूर्ण परिशुद्ध
ब्रह्मचर्यलाई प्रकाश पार । अल्प मैल भएका सत्त्वहरूले धर्म
श्रवण गर्न नपाएर परिहानि भएका छन् । धर्म श्रवण गरा-
उँदा जान्न सक्ने र बुझन सक्नेहरू हुनेछन् । भिक्षुहरू हो !
म पनि जहाँ उरुवेलाको सेनानी गाउँ हो त्यहाँ धर्म देशनार्थ
जानेछु ।

पञ्जास गिहि सहायक कथा निटिता

मार कथा

एक दिन पापी मार जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ
गएर भगवानलाई भने-

जति पनि दिव्य र मनुष्यहरूको बन्धन हो त्यसमा
तिमी वाँधिएका छौ । हे श्रमण ! मेरो यी महाबन्धनबाट
तिमी छुट्टन सकेका छौनौ ।

बुद्ध भन्नु हुन्छ- जति पनि दिव्य र मनुष्यहरूको अन्धन हो त्यसबाट म मुक्त छु । हे पापी मार ! म महा-अन्धनबाट मुक्त छु । तिमीलाई मैले निहत गरिसकें, अन्त गरिसकें ।

मारले भन्छ- अन्तरिक्षचारि विषय रूपी पाशोमा मानिसहरू पद्धति । तिमीलाई पनि त्यसेमा बाँधिदिनेछु । श्रमण ! तिमी मवाट मुक्त हुन सक्ने छैनौ ।

बुद्ध भन्नु हुन्छ- जुन मनोरम रूप, शब्द, गन्ध, रस र स्पर्श हो । त्यसबाट मेरो मन बाँधिदैन । म त्यसबाट दूर भई सकेको छु । हे पापी मार ! तिमीलाई मैले निहत गरिसकें, अन्त गरिसकें ।

अनि पापी मारले, मलाई भगवानले जान्दछ, सुगतले मलाई चिन्दछ भनी दुःखी र दुर्मन भई त्यही अन्तर्धान भएर गए ।

Dhamma.Digital

मारकथा निटुता ।

त्रि शरणद्वारा उपसम्पदा

त्यस समयमा नाना दिशा, नाना जनपदबाट प्रवर्जित हुन इच्छुक, उपसम्पदा लिन इच्छुकहरूलाई लिएर भगवान-कहाँ आउँथ्यो । भगवानले तिनीहरूलाई प्रवर्जित गराउनु हुन्थ्यो, उपसम्पदा गराउनु हुन्थ्यो । विभिन्न दिशाका मानिसहरूलाई प्रवर्जित र उपसम्पद गराउनु ल्याउँदा भिक्षु-

हरूले दुःख पाउँथ्यो र प्रव्रजित इच्छुकहरूले पनि दुःख पाउँथ्यो । यस विषयलाई लिएर एकान्त स्थित भगवानले विचार गर्नु भयो— आजकाल नाना दिशा, नाना जनपदबाट प्रव्रजित हुन इच्छुक र उपसम्पन्न हुन इच्छुकहरूलाई लिएर म कहाँ आउच्छन् र भन्दैन्— भगवान ! यसलाई वा यिनीहरूलाई प्रव्रजित गराउनु होस्, उपसम्पदा गराउनु होस् । यसबाट भिक्षुहरूलाई पनि दुःख हुन्छन्, प्रब्रज्यापेक्षी उपसम्पदापेक्षीलाई पनि दुःख हुन्छन् । यो दुःखबाट मुक्त गर्नेलाई भगवानले भिक्षुहरूलाई भन्नु भयो— तिमीहरूले नै त्यस त्यस दिशाका, त्यस त्यस जनपदकालाई प्रव्रजित गर, उपसम्पदा गर भनी अनुमति दिनु भयो ।

भिक्षुहरू हो ! यस तरिकाले प्रब्रज्या गर्नु पर्छ, उपसम्पदा गर्नु पर्छ— पहिले वेश र दाहीलाई खौरिन लगाई, काषाय वस्त्र पहिरिन लगाई, एकांश गरी उत्तरासंग पहिरिन लगाई, भिक्षुको पाउमा वन्दना गर्न लगाई दुई हात जोडेर विन्ति गर्न लगाई यसरो भन भनो भन्न लाउनु पर्छ— बुद्धं सरणं गच्छामि, धर्मं सरणं गच्छामि, संघं सरणं गच्छामि । दुतियमिप बुद्धं सरणं गच्छामि, दुतियमिप धर्मं सरणं गच्छामि, दुनियमिप संघं सरणं गच्छामि । ततियमिप बुद्धं सरणं गच्छामि, ततियमिप धर्मं सरणं गच्छामि, ततियमिप संघं सरणं गच्छामि । भिक्षुहरू हो ! यो त्रि-शरण गमण द्वारा नै प्रव्रजित र उपसम्पदा गर्न ।

तीहि सरण गमनेहि उपसम्पदा कथा निट्टिता

तीस भद्र वर्गीयहरूको कथा

वर्षा ऋतु पश्चात भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्दै भन्नु भयो— भिक्षुहरू हो ! मैले सही ढङ्गले मनन गरेको हुनाले, सही ढङ्गले ध्यान गरेको हुनाले अनुत्तर विमुक्ति लाभ गरें । अनुत्तर विमुक्तिलाई साक्षात्कार गरें । भिक्षुहरू हो ! तिमी-हरूले पनि सही ढङ्गले मनन गरेर, सही ढङ्गले ध्यान गरेर अनुत्तर विमुक्तिलाई लाभ गर । अनुत्तर विमुक्तिलाई साक्षात्कार गर । त्यस व्यक्तिमा पापी मार भगवानकहाँ गएर भनेजुन दिव्य र मनुष्यको मार बन्धन हो त्यसमा तिमी बाँधिएका छौ । श्रमण ! तिमी मारको बन्धनमा बाँधिएको हुनाले मवाट मुक्त हुन सकेका छैनौ ।

भगवानले भन्नु भयो— जुन दिव्य र मनुष्यको मार बन्धन हो त्यसवाट म मुक्त छु । हे पापी मार ! म मारको बन्धनबाट मुक्त छु, तिमीलाई मैले निहत गरी सके, अन्त गरी सकें । भगवानले मलाई जान्नु हुन्छ, चिन्नु हुन्छ सुगतले मलाई भनी पापी मार दुःखी र चिन्तित भएर त्यहीं अन्तधीन भएर गयो ।

वाराणसीमा भगवान इच्छानुसार विहार गर्नु भए-पछि जहाँ उरुबेला हो त्यहाँ चारिकार्थ जानु भयो । भगवानले आफू हिङ्गनु भएको बाटोलाई छाडेर जहाँ वन खण्ड थियो त्यस तर्फ लाग्नु भयो र त्यस वनको कुनै एउटा रूखको मुनो बस्नु भयो । त्यस समयमा तीस जना भद्र वर्गीय साथीहरू आ-आफ्ना स्त्रीहरूका साथमा त्यस वन खण्डमा वन

विहारका निम्नि आएका थिए । तर एकजना को आफ्नो श्रीमती थिएन त्यसैले उसको लागि एकजना गणिका साथमा लिएर आएको थियो । ती भद्र वर्गीयहरू मदमस्त भई घुम-फिर गरी रहेदा मौका पारी गणिकाले गहना वस्त्रहरू लिएर भागिन् । गहना वस्त्र लिएर भागेको गणिकालाई समात्न भनो खोज्दै जाँदा त्यस वनखण्डको एउटा वृक्ष मुनि भगवान बसिरहनु भएको तिनीहरूले देखे । देखेपछि जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गएर भगवानसंग सोधे- भन्ते ! भगवानले एकजना स्त्रीलाई यहाँ देखनु भयो ? कुमारहरू हो ! स्त्रीलाई किन खोजिहिंडेको ? भन्ते ! हामीहरू तीस जना मध्ये एक जनाको स्त्री थिएन । उसको निम्नि हामीले एउटी गणिका ल्याएको थिएँ । ती गणिकाले हामीहरू मदमरत भई घुमफिर गरिरहेको मौका पारेर हाम्रो गहना सहित वस्त्र लिएर भागिन् । यसकारण भन्ते ! आ-आफूले गनुँ पन्ने कर्तव्य अनुरूप ती स्त्रीलाई खोज्दै यस वनखण्डमा आई पुग्यौ ।

त्यसो भए हे कुमार हो ! तिमीहरूलाई कुन उत्तम जस्तो लाग्छ ? स्त्रीलाई खोज्नु उत्तम कि आफूले आफूलाई नै खोज्नु उत्तम ? भन्ते ! आफूले आफूलाई नै खोज्नु उत्तम । त्यसो भए कुमारहरू हो ! यहाँ बस । तिमीहरूलाई मैले धर्मको कुरा सुनाउने छु । हवस् भन्ते ! भनी ती कुमारहरूले भगवानलाई अभिवादन गरी यथास्थानमा बसे । तिनीहरूलाई भगवानले अनुपूर्वि कथाहरू सुनाउनु भयो- दान-कथा, शील-कथा, स्वर्ग-कथा, काम-विषय भोगबो दुर्परिणाम,

वलेशबाट मुक्त र नैष्ठ्रम्यको फललाई प्रकाशित पार्नु भयो । भगवानले जब हिनीहरूको चित्त स्वच्छ, मृदु, आवरण रहित चित्त, हर्षित चित्त र प्रसन्न चित्त देख्नु भयो तब बुद्धले उठाउनु हुने जुन कुरा अथवा धर्म देशना हो त्यो प्रकाशित पार्नु भयो । दुःख सत्य, दुःख समुदय सत्य, दुःख निरोध सत्य र दुःख निरोध गामिनी प्रतिपदा सत्य । मैल रहित शुद्ध वस्त्रमा रंग रंगिने छैं तिनीहरूलाई त्यही आसनमा धूल रहित, मैल रहितको धर्म चक्षु उत्पन्न भयो । जति घनि संमुत्पत्तित धर्म (पदार्थ) हुन् ती सबै निरोध धर्म हुन् । तिनीहरूले दृट धर्म, प्राप्त धर्म, साक्षात्कृत धर्म, शंका रहित कथोपकथन रहित, वैसारद्यलाई लाभ गरी स्वतन्त्रतापूर्वक शास्त्राको शासनमा भगवानसंग प्रार्थना गरे— भन्ते ! भगवानको समक्ष हामी प्रव्रजित हुन पाऊँ । उपसम्पदा लिन पाऊँ । आऊ भिक्षुहरू हो ! स्वाख्यात धर्ममा व्रह्मचर्य पालन गर अनि सम्यक रूपले दुःखलाई अन्त गर भनी भगवानले भन्नु भयो । यही वचनानुसार आयुष्मानहरूको उपसम्पदा भयो ।

भद्रग्निय सावकानं वथ्थु निद्वितं

उरुवेल काश्यप कथा

क्रमानुसार चारिका गर्नु हुँदै भगवान उरुवेलामा पुग्नु भयो । त्यस बित्त उरुवेलामा तीन जना जटिलहरू बस्दथे । तिनीहरूको नाउँ उरुवेल काश्यप, नदी काश्यप र गया काश्यप थिए । मिनीहरू मध्ये उरुवेल काश्यप पाँचसय

जना जटिलहरूको नायक, विनायक, अग्र प्रमुख र प्रामुख्य थिए । नदी काश्यप तोनसय जना जटिलहरूको नायक, विनायक, अग्र, प्रमुख र प्रामुख्य थिए । गया काश्यप दुईसय जना जटिलहरूको नायक, विनायक, अग्र प्रमुख र प्रामुख्य थिए ।

यी तीन जटिलहरूलाई वोध गर्नका निमित्त भगवान उरुवेल काश्यपको आश्रममा जानु भई वहाँले उरुवेल काश्यप-लाई भन्नु भयो— काश्यप ! यदि तिमीलाई भार नभएमा तिम्रो अग्निगारमा एकरात बास बस्नलाई आएको हुँ । महाश्रमण ! मलाई कुनै भार छैन । तर त्यहाँ कृद्धिवान नाग, घोर विष भएको चण्ड नागराज छ । कतै त्यो नाग-राजले तिमीलाई कष्ट नदियोस् । दोश्रो पटक पनि भगवानले उरुवेल काश्यपलाई भन्नु भयो— काश्यप ! यदि तिमीलाई भार नभएमा अग्निगारमा म एक रात विताउँछु । मलाई कुनै भार छैन । तर त्यहाँ शक्तिवान, घोर विषधारी नाग-राजले तिमीलाई हानी नपुङ्याओस् । तेश्रो पटक पनि भगवानले भन्नु भयो— काश्यप ! यदि तिमीलाई भार नभएमा तिम्रो त्यो अग्निगारमा एक रात बिताउन चाहन्छु । महाश्रमण ! मलाई कुनै भार छैन । तर त्यहाँ शक्तिवान, घोर विषधारी नागराजा छ । कहीं तिमीलाई त्यसले दुःख नदिइयोस् । मलाई नागले कुनै हानी गर्ने छैन केवल तिमीले मलाई त्यहाँ बस्नलाई वचन देऊ । महाश्रमण ! सुखपूर्वक बस । भगवान अग्निगारमा प्रवेश गर्नु भई

तृणः सन विच्छया उनु भई, पलेति कसी, शरीरलाई सौधा
राखेर स्मृतिलाई सन्मुखमा राखी ध्यानमा बरनु भयो ।

भगवान भित्र प्रवेश गर्नु भएको नागराजले देखेर
दुःखी क्रोधित भई त्यस ठाउंलाई धुँचा पार्न थात्यो । यस
पछि भगवानले चिचानु भयो— मैले यो नागराजको छाला,
मांस, स्नायु हड्डि र जीउ ज्यानलाई कुनै धवका नपुङ्याई तेजले
तेजलाई किन नखिचु ? यही विचार अनुसार क्रृद्धिद्वारा
धुवाँ लाउनु भयो । नागराजले सहन नसकी क्रोधित भएर
अग्नि प्रज्वलित गरे । भगवानले पनि तेजो धातुको भावना
गर्नु भई क्षन प्रज्वलित पानु भयो । दुँको प्रज्वलित भएको
कारणले अग्निगार आगो डन्किएको छै सम्प्रज्वलन, सज्दलन
छै भयो । ती जटिलहरूले अग्निगारलाई चारैतिर घेरेर
कराउन थाले— महाश्रमण, अभिरूप सम्पन्न थियो । नागले
महाश्रमणलाई हत्या गन्यो । त्यस रात वितेपछि भगवानले
त्यस नागको छाला, मांस, स्नायु र हाडलाई तेजले तेजलाई
खिची पात्रमा राखेर उरुवेल कोइयदलाई देखा उनु भयो । हे
काश्यप ! यो तिझ्रो नागराजलाई मैले तेजद्वारा तेजलाई
खिचिलिएर दमन गरें । यो देखेर उरुवेल काश्यप जटिललाई
विचार भयो— महाश्रमण, महान क्रृद्धिवान, महान आनुभाव
सम्पन्न भएको हुनुहुन्छ । यस्तो भ्रंकर साँप, घोर विषधारी
नागराजलाई तेजद्वारा तेजलाई खिचेर लियो । तर यिनी म
जस्तो अर्हत होइन ।

तैरञ्जनामा भगवानले उरुवेल काश्यप जटिललाई
भन्नु हुन्छ —

यदि भार नभएमा तिमीलाई हे काश्यप ॥

बस्न चाहन्छु, एक रात अग्निशालामा ।

उरुवेन -

महाश्रमण ! छैन भार केही मलाई,
चाहन्छु रोकन तिम्रो भलाइको लागि,
स्वभावको चण्ड छ त्यो नागराज,
घोरविषयधर र शक्ति सम्पन्न छ त्या साँप ।

भगवान -

हुने छैन केही पनि मलाई,
देऊ वचन तिमीले बस्न मलाई अग्नि शालामा ।
वचन लिएर निर्भिकपूर्वक प्रवेश गर्नु भयो वीर,
प्रविस्त कृष्णिलाई देखी भए क्रोधित, फैलाए धुवां ।
सुन्दर, शास्त्र चित्त भएका मनुष्य नागले पनि फैलाए धुवां,
सकेन सहन क्रोधित नामले, गन्धो प्रकट प्रज्वलन ।
तैजो धातुको कुशल, मनुष्य नागले पनि प्रकट गर्नु भयो
रुन सप्रज्वलन ।

दुवैको प्रज्वलन शक्तिले भयो रुन उदिष्ट अभिशाला

थाल्घन् - कराउन जटिलहरू -

विनाश भयो रे, अति सुन्दर महाश्रमण !

विते रात, रहेन नागको तेज ।

अनुष्ठित कृद्धिवानको थियो अनेक वर्णको रश्मि

नीलो, रातो, सेतो, पहेलो र कलेजी रंगका रश्मि वर्ण,

शरीरको अङ्ग अङ्गवाट थियो फिजिन्दै अनेक रश्मि ।

राख्नु भयो पात्रभित्र नाग, देखाउनु भयो व्राह्मणलाई,
काश्यप! यही नै त्यो नाग हो, तेजद्वारा खिचिलिएं तेजलाई ।

उरुवेल काश्यप जटिलले भगवानको यस्तो ऋद्धि
आतिहार्यद्वारा अभिप्रसन्न भएर भगवानलाई शने— नित्य
गर्नेछु प्रदान भोजन । महाश्रमण ! बस तिमी यही नै ।

२— उरुवेल काश्यपको नजिकै कुनै एक जंगलमा
भगवान वस्नु हुन्थ्यो । त्यस समयमा अति सुन्दर वर्ण भएका
चार लोकपाल देवगणहरूले रातबो समयमा ज्योति फिजा-
एर त्यस वनलाई नै प्रज्वलित गरेर जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो
त्यहाँ गएर भगवानलाई अभिवादन गरी चारै दिशामा गएर
बसे । चारै दिशामा बस्न गएका ती लोकपाल देवहरू महान
अग्निस्कन्ध जस्तै थियो ।

त्यस रात बितेपछि उरुवेल काश्यप जटिल भगवान
कहाँ गएर भने— महाश्रमण ! भोजन तयार भयो, भोजनको
समय भयो । महाश्रमण रातको समयमा अति सुन्दर वर्ण
भएका, वनलाई नै उज्ज्वलित पारेर तिमीकहाँ आएर अभि-
वादन गरी महान् अग्निस्कन्ध कै चारै दिशा तिर गएर
बसे । तिनीहरू को हुन् ?

काश्यप ! तिनीहरू चार लोकपाल देवहरू हुन् ।
धर्म श्रवणार्थ मकहाँ आएका हुन् । यो सुनेर उरुवेल
काश्यपले मनमा विचार गरे- महान् ऋद्धिवान, महा आनु-
भाव भएका महाश्रमण कहाँ चार लोकपाल देवहरू धर्म
श्रवणार्थ आउँदछन् । तर म जस्तो अर्हत होइन । उरुवेल

काश्यपकहाँ भोजन गरी सकेपछि त्यही वनमा नै वस्नु भयो ।

३- अति सुन्दर वर्ण भएको देवेन्द्र शक रातको समयमा ज्योति फिजाउँदै सारा वनलाई नै उज्ज्वलित गरेर भगवान भएका टाउँमा गएर अभिवादन गरी यथायोग्यस्थानमा बसे । पहिलेको भन्दा पनि महान् अग्निस्कन्ध वर्णले पनि अति सुन्दर श्रेष्ठोत्तम थियो । उरुवेल काश्यपले त्यो रात वितेपछि भगवानकहाँ गएर भने-- महाश्रमण ! भोजन तयार छ भोजनको समय पनि भयो ।

महाश्रमण ! हिजो राती ज्योति फैलाउँदै अति सुन्दर वर्ण भएका सारा वनलाई नै उज्ज्वलित गरेर तिमीकहाँ आएर अभिवादन गरेर यथायोग्यस्थानमा बसे । तिनको ज्योति पहिलेको भन्दा पनि महान् अग्निस्कन्ध जस्तै थियो । वर्णले पनि अति सुन्दर र श्रेष्ठोत्तम थियो । तिनी को हुन् ? तिनी देवेन्द्र (इन्द्र) हुन् । धर्म श्रवणार्थ मकहाँ आएको थियो । यो सुन्दा उरुवेल काश्यपलाई यो विचार आयो-महा कृद्धिवान, महा आनुभाव भएका महा श्रमणकहाँ देवेन्द्र शक पनि आउँदछन् । तर म जस्तो अर्हत होइन । भगवानले उरुवेल काश्यपकहाँ याएर भोजन गरेपछि त्यही वनमा जानु भयो ।

४-- अति सुन्दर वर्ण भएका सहम्पति व्रह्म रातमा ज्योति फैलाउँदै सारा वनलाई नै उज्ज्वलित गरेण भगवान कहाँ याएर अभिवादन गरी यथास्थानमा बसे । यी महाव्रह्माको

प्रकाश (ज्योति) पहिलेको भन्दा पनि महा अग्निस्कन्ध जस्तै थियो । वर्णले पनि अति सुन्दर र श्रेष्ठोत्तम थियो । उरुवेल काश्यप, त्यस रात वितेपछि भगवानबहाँ गएर भने- महाश्रमण ! भोजन तयार छ, भोजनको समय पनि भयो ।

महाश्रमण ! हिजो राती ज्योति फैला उँदै अति सुन्दर वर्ण भएका, सारा बनलाई नै उज्ज्वलित पारेक तिमी भए ठाउँमा आई अभिवादन गरी यथास्थानमा बसे । यिनको ज्योति पहिलेको भन्दा पनि महा अग्निस्कन्ध जस्तो थियो । वर्णले पनि अति सुन्दर र श्रेष्ठोत्तम थियो । तिनी को थिए ? तिनी सहम्पति ब्रह्मा थिए । धर्म श्रवणार्थ मकहाँ आएका थिए । यो सुन्दा उरुवेल काश्यपलाई यस्तो लाग्यो- महाकृष्णिवान, महानुभाव भएका महाश्रमणकहाँ धर्म श्रवणार्थ सहम्पति ब्रह्मा पनि आउँदो रहेछ तर पनि म जस्तो अहंत होइन । उरुवेल काश्यपको आश्रममा भोजन पश्चात त्यही बनमा नै जानु भयो ।

५- एक दिन उरुवेल काश्यप जटिलकहाँ महायज्ञ गर्ने समय आएको थियो । अङ्ग र मगधका सबै जसोले खाद्य भोज्य लिएर आउने दिन थियो । तब उरुवेल काश्यपको मनमा विचार उठ्न थाह्यो- अब महायज्ञ गर्ने समय नजिकिदै आउँदैछ । समस्त अङ्ग र मगधकाले धेरै खाद्य भोज्य लिएर आउने छन् । यदि महाश्रमणले मानिसहरूको बीचमा चमत्कार (प्रातिहार्य) देखाएमा महाश्रमणलाई लाभ सत्कार वृद्धि हुनेछ । मेरो भने लाभ सत्कार घट्ने छ । भोलि एक दिन महाश्रमण नआई दिएमा असल हुने थियो । उरुवेल

काश्यप जटिलको विचारला। ई भगवानले बुझनु भएर उत्तर कुरुमा जानु भई त्यहाँ पिण्डपात (भोजन) भिक्षा लिएर अनातप्त दहमा जानु भई भोजन गर्नु भयो। त्यही नं दिवा विहार गर्नु भयो। आफ्नो महायज्ञ सिद्धिएपछि भोलिको दिन भगवानकहाँ गएर भने— महाश्रमण ! भोजन तयार छ। भोजनको समय पनि भयो। महाश्रमण ! हिजो तिर्मा किन आएनौ ? मैले भने तिमीलाई हिजो समिलरहेको थिएँ। महाश्रमण किन नआएको होला भनी खाद्य भोज्य भाग लगाएर राखेको थिएँ।

भगवानले भन्नु भयो— काश्यप ! मक्खाँ महायज्ञ हुनेछ। समस्त अङ्ग र मगधकाले प्रचुर खाद्य भोज्य लिएर आउनेछन्। यदि महाश्रमणले उपस्थित जन समुदायहरूलाई क्रृद्धि प्राप्तिहार्य देखायो भने महाश्रमणको लाभ सत्कार बुद्धि हुनेछ। मलाई भने लाभ सत्कार घट्ने छ। यदि भोलि एकदिन महाश्रमण नआई दिए हुन्थ्यो भन्ने तिम्रो मनमा विचार भएको थियो होइन र ? त्यसैले काश्यप, तिम्रो विचारलाई मैले आफ्नो चित्तद्वारा जानेर उत्तर कुरुमा गई पिण्डपात लिएर अनातप्त दहमा गएर भोजन गरी, दिवा विहार गरेर त्यहीं विताएँ। यो कुरा सुनेर उरुवेल काश्यपले विचार गरे— महाश्रमण महाक्रृद्धिवास र महानुभावका हुन्। जसमा कि मेरो चित्तको विचारलाई चित्तद्वारा जान्नु हुन्छ। तर यहाँ म जस्तो अर्हत होइन। भगवानले उरुवेल काश्यपको आश्रममा गएर भोजन पश्चात त्यही वनमा विहारको निमित जानु भयो।

६- त्यस समयमा भगवानले प्राप्त गर्नु भएको पांशुकुल (वाटोमा पयाँकेको कपडा अथवा कही फोहर मंल - मा थुपारेर राखेको कपडा) को चौबर थियो । त्यसकारण भगवानको मनमा भयो यो मेरो पांशुकुल चौबरलाई कहाँ धोऊँ ? त्यस बखतमा देवेन्द्र शक्तिले भगवानको चित्तलाई जानेर पानीको पोखरी खनेर भगवानलाई भने- भन्ते ! भगवानले यहाँ पांशुकुल चौबर धुनुहोस् । फेरी भगवानको मनमा विचार आयो- यो पांशुकुललाई कहाँ परिमद्दन् गर्नु ? देवेन्द्र शक्तिले भगवानको विचारलाई जानेर पांशुकुल परिमद्दन गर्नको लागि ठूलो ढुङ्गा उत्पन्न गनेर भने- भन्ते ! भगवानले पांशुकुललाई यो ढुङ्गामा परिमद्दन गर्नुस् । फेरी भगवानलाई यस्तो विचार आयो- केलाई समातेर म पोखरीमा छर्नु ? क्रकुध भन्ने वृक्षमा बस्ने देवताले भगवानको मनोभावलाई बुझेर त्यस वृक्षको शाखालाई छुकाई दियो । भन्ते ! भगवानले यो शाखालाई समातेर तल पोखरीमा जानुस । पुनः भगवानले विचार गर्नु भयो । यो पांशुकुललाई कहाँ सुकाऊँ ? देवेन्द्र शक्तिले भगवानको मनोभावलाई बुझेर लुगा सुकाउन हुने ठूलो ढुङ्गा प्रकट गरेर भने- भन्ते ! भगवानको पांशुकुल यो ढुङ्गामा सुकाउनु होस् ।

त्यस रात बितेपछि भगवानकहाँ गएर भने- भन्ते ! भोजनको समय भइसक्यो, भोजन तयार छ । महाश्रमण ! पहिले यहाँ पोखरी थिएन, अहिले पोखरी देरदैछु, पहिले यहाँ ढुङ्गा थिएन, कस्ले यो ढुङ्गा राख्यो ? पहिल यो क्रकुध

वृक्षको शाखा लच्केको थिएन, अहिले लच्किरहेको देखैछु,
क्या हो यो सब ?

काश्यप ! यो सबै मेरो मनोभावलाई बुझेर देवेन्द्र
शक्ति र यो क्रकुध वृक्षमा बस्ने देवहृष्टारा निर्माण गरिदिएको
हो । यो सब हिजो मात्र निर्मित भएको हो । यो कुरा सुनेर
उरुवेल काश्यप जटिलको मनमा बिचार आयो—
महाश्रमण, महान् कृद्धिवान र महानुभाव सम्पन्न व्यक्ति
हुन् । जस्मा कि देवेन्द्र शक्ति र देवताले पनि वहाँलाई सेवा
गर्न आउँदछन् । तर यिनी म जस्तो अहंत होइन । तत्पश्चात
उरुवेल काश्यपको भोजन दान लिएर खानु भएपछि त्यही
वन खण्डमा जानु भई बिहार गर्नु भयो ।

७— भांलिको दिन उरुवेल काश्यप भगवानकहाँ
गएर समयको सूचना दिन्दै भने— महाश्रमण ! भोजनको
समय भई सक्यो । भोजन तयार छ ।

काश्यप ! तिमी जाँदै गर । म अउनेछु । उरुवेल-
लाई जान लगाई, भगवान जम्बुद्वीप जानु भई, त्यहाँ फलेको
जम्बु फल लिनु भई उरुवेल भन्दा पनि पहिले नै अग्नि-
शालामा बसिरहनु भयो । उरुवेलले अग्निशालामा भगवान-
लाई देखेर सोधे— महाश्रमण ! तिमी कुन मार्गबाट आयौ ?
काश्यप ! तिमीलाई पठाएपछि म जम्बुद्वीपमा गएर त्यहाँ
फलेको यो जम्बु फल टिपेर ल्याई तिमी भन्दा पहिले नै म
यहाँ अग्निशालामा आएर बसें । काश्यप ! यो जम्बु फल
वर्ण सम्पन्न छ, गन्ध सम्पन्न छ, अनि रस पनि सम्पन्न छ ।

यदि खान इच्छा भएमा खाऊ । महाश्रमण ! भो, भै रयो ।
तिमीले त्याएको तिमी आफै खाऊ । उस्वेलले विचार गरे—
महाश्रमण, महान् कृद्धिवान र महानुभाव सम्पन्न छन् ।
जसमा कि जम्बुद्वीप गइकन जम्बु फल लिएर म भन्दा पनि
पहिले नै यस अग्निशालामा आएर बसे । तर यिनी म
जस्तो अहंत होइन । उस्वेल काइयपक्ह हाँ भोजन पक्चात
स्थानी बनमा नै विहार गर्न जानु भयो ।

८- उस्वेल काइयपले त्यस रात विताएपछि भगवान
कहाँ गएर भने— महाश्रमण ! भोजनको समय भई रद्यो ।
भोजन तयार छ । तिमी जाँदै गर म आउनेछु भनी उस्वेल
काइयपलाई पटाई जम्बुद्वीपमा जानु भएर जम्बु फल वृक्षको
नजिक भएको अस्वक ... पे... त्यसको नजिकै भएको अमला
... पे ..., त्यसको नजिकै भएको हर्ष ... पे ..., त्रावतिस
देवलोक जानु भएर परिच्छक्त पुष्प लिएर उस्वेल काइयष
भन्दा पनि पहिले नै आउनु भएर अग्निशालामा वसिरहनु
भयो । उस्वेल काइयपले अग्निशालामा पहिले नै आउनु
भएको देखेर सोधे— महाश्रमण ! तिमी कुन मार्गबाट आयौ?
भगवानले उस्वेल काइयपलाई आफू पहिले नै आएर बसेको
उक्तानुसारको कुरा सुनाउनु भयो । महाश्रमण, महान् कृद्धि-
वान र महानुभाव सम्पन्न छन् । तर यिनी म जस्तो
अहंत होइन ।

९- एक दिन जटिलहरूले आगो बाल्न काठहरू
चिर्न वा फार्न सकेको थिएन । त्यसैले ती जटिलहरूले विचार

गरे- अवश्य पनि महाश्रमणको कृद्धि र आनुभावद्वारा यसे काठहरू चिन्न वा फार्न नसकेका हौं। अनि भगवान्ले उरुवेल काश्यपलाई भन्नु भयो- काश्यप ! काटहरूलाई चिन्नु वा फार्नु पन्यो ? हो महाश्रमण काठहरू चिरिदेऊ। पाँचसप मुढा काठहरू भगवान्ले एकै प्रहारद्वारा चिरा चिरा पारेर दिनु भयो। उरुवेल काश्यपले सोचे- महाश्रमण, महान् कृद्धिवान र महानुभाव सम्पन्न छन्। यत्रो विना मुढका काठहरू एकै प्रहारद्वारा चिरा चिरा पार्नु भयो। तर म जस्तो अर्हत त होइन।

१३- एक दिनको कुरा हो, ती जटिलहरूले आगो बाल्न सकेको थिएन। ती जटिलहरूले विचार गरे- निःशंसय महाश्रमणको कृद्धि र आनुभावद्वारा हामीले आगो बाल्न नसकेका हौं। यस्तो अवस्थामा उरुवेल काश्यपलाई भगवान्ले भन्नु भयो- काश्यप ! के आगो बाल्नु पन्यो ? हा, महाश्रमण ! आगो बाल्नु पन्यो। त्यसै बखत एकसाथमा ५०० चूल्हामा आगो बल्यो। उरुवेलले सोचे- महाश्रमण, महान् कृद्धिवान र महानुभाव सम्पन्न छन्। जसमा कि त्यसै बखत एकसाथमा पाँचसप चूल्हामा आगो बल्यो। तर यिनी म जस्तो अर्हत होइन।

१४- कुनै एक दिन, बलिरहेको आगोलाई निभाउन सकेको थिएन। जटिलहरूले सोचे- निःशंसय महाश्रमणको कृद्धि र अनुभावद्वारा नै हामीले आगोलाई निभाउन नसकेना हों। त्यस अवस्थालाई देख्नु भएर भगवान्ले भन्नु

भयो— काश्यप ! के आगोल ई निभाउनु पर्यो ? हो, निभाउनु पर्यो । महाश्रमणले एकै पटकमा ५०० चुल्हाको आगो निभाई दिनु भयो । यसतो देखेर उरुवेलले सोचे— महाश्रमण, महान् ऋद्धवान् र महानुभाव सम्बन्ध व्यक्ति हो । तर यिनी म जस्तो अहंत् हांइन ।

१५— शीतबालन माघ महिनाको अन्त चार रात र कागुन महिनाको पहिलो चार रात जस्मा आठ रात नैरञ्जना नदीमा डुबुत्की लाएर उट्दै, उट्दै डुबुत्की लाउँदथ्या । त्यस अवसरमा भगवानले ५०० अँगेठीमा (योग बलद्वारा, आगो बालेर राख्नु भयो । जसमा कि ती जटिलहरू पानीबाट निरिकदा आगो ताप्न सकोस् । अनि तो जटिलहरूले सोचे कि निःशंसय (माथिकै दोहराउने) — ।

१६— एकदिन महा अकाल मेघ बर्यो । महा बाढी आयो । जुन प्रदेशमा भगवान दस्तु हुन्थ्यो त्यस ठाउँमा पानीले डुब्न थात्यो । अनि भगवानले विचार गर्नु भयो— किन मैले पानीलाई चारै तिर हटाई मध्यस्थ भागको धूलियुक्त भूमिमा चड्नक्रमण नगरौ ? आपनो विचार अनुसार नै पानीलाई चारै तिर हटाई मध्यस्थ भागमा धूलियुक्त भूमिमा टहल्नु भयो । यता उरुवेल काश्यप जटिलले यो पानीको बाँधले कतै महाश्रमणलाई बगाएर लगेनन् होला भन्ने सोचेर नाउमा बसेर अनेकौं जटिलहरू सहित जुब प्रदेशमा भगवान विहनु हुन्थ्यो त्यस प्रदेश तिर लागे । त्यहाँ पुग्दा उरुवेल काश्यप जटिलले देखे कि पानीलाई चारै तिरबाट हटाएर

मध्यस्थ भूभागमा, धूलि युक्त भूमिमा भगवान् तहत्वे रहन्तु
भएको अनि उरुवेल काश्यपले भगवानसंग सोधे-महाश्रमण !
तिमी यहाँ नै छौ ? हो, काश्यप म यहाँ नै छु भन्नु भएर
अ काश मागवाट नौकामा गएर वस्नु भयो । उरुवेल
काश्यपले सोचे निःशंसय ।

उरुवेल काश्यपको त्यस्तो विचारलाई भगवानले
बुझनु भएर सोच्नु भयो— यो मोघ (मूर्ख) पुरुषले चिरकाल
देखि नै विचार्दछ कि महाश्रमण, महान् क्रृद्धिवान र महा-
नुभाव सम्पन्न हुनुहुन्छ । तर यिनी म जस्तो अहंत् होइन ।
अब किन मैले यो जटिलको मनमा संवेग जागृत नगराऊँ ?
यस विचारानुसार उरुवेल काश्यपलाई भगवानले भन्नु भयो-
काश्यप ! न त तिमी अहंत हौ, न त अहंत मार्गमा नै समापन्न
भएका छौ । तिमी अहंत मार्गमा लागेका नै छैनौ । जसमा
कि तिमीले अहंत, हुनु र अहंत मार्गमा आरुद्ध हुने सुन्नसम्म
पनि पाएका छैनौ । भगवानले यस प्रकारले कुरा सुनाउनु
भएपछि उरुवेल काश्यप जटिलले भगवानको पाउमा शोर
छुकाएर प्रार्थना गरे- भन्ते ! भगवानको सन्मुखमा प्रव्रजित
हुन पाऊँ र उपसम्पदा लिन पाऊँ ।

काश्यप ! तिमी पाँच सय जटिलहरूको नायक,
विनायक, अग्र, प्रमुख र प्रामुख्य हौ । यसकारण तिनीहरूको
(शिष्यहरूको) मनोभावलाई हेर र तिनीहरूको विचार
जानेर मात्र त्यस अनुरूप गर । भगवानको वचनलाई स्वीकार
गरेर उरुवेल काश्यप तो जटिलहरूकहाँ गएर भने- शिष्यहरू

हो ! महाश्रमणको शासनमा म बृह्मचर्यको चर्या गर्न चाहन्दू। तिमीहरूको दिचारल जे गर्न मन लाग्छ त्यही गर। चीरकाल देखि नै हामीहरू महाश्रमणप्रति प्रसन्न थियौं। यदि तपाईं महाश्रमणको शासनमा बृह्मचर्यको चर्या गर्न चाहनु हुन्छ भने हामो सबै नै वहाँका धर्ममा बृह्मचर्यको चर्या गर्नेछौं।

ती जटिलहरू भगवानको धर्म ग्रहण गर्नको लागि
आपनो समस्त केश, दाढ़ी खौरी, छोला, घ्यूको थेकि, अग्नि-
होत्रको समस्त सामानहरू पानीमा बगाएर पठाई दिए ।
तिनीहरू सबै भगवान भए ठाउँमा पुगेर भगवानको पाउमा
शीरले ढोक गरेर भने— भन्ते ! भगवानको सन्मुखमा हामी-
हरूले प्रबृजित हुन पाऊँ र उपसम्पदा ग्रहण गर्न पाऊँ ।
आऊ भिक्षुहरू हों ! स्वैरुद्यात यस धर्ममा व्रह्मचर्यको पालन
गरेर सम्यक रूपले दुःखलाई अन्त गर भनी भगवानले भन्नु
भयो । यहो वचनानुसार ती आयुष्मानहरूको उपसम्पदा
भयो ।

सोधे- दाई, काश्यप ! के यही धर्म नै उत्तम छ ? हो, भाई ! यही धर्म नै उत्तम छ । अनि ती जटिलहरूले पनि आ-आपना समस्त सामानहरू नदीमा प्रवाहित गरी भगवानको सन्मुखमा गएर वहाँको पाउमा शीरले ढोक गरी प्रार्थना गरे-भन्ते ! भगवानको सन्मुखमा हामीहरूले प्रब्रजित र उपसम्पदा पाऊँ । आऊ, भिक्षुहरू हो ! स्वाख्यात यस धर्ममा ब्रह्मचर्य पालन गरेर सम्यक रूपले दुःखलाई अन्त गर भनी भगवानले भन्नु भयो । तिनीहरू यही वचनद्वारा उपसम्पदा प्राप्त गरेको भयो ।

गया काश्यप जटिलले पनि समस्त जहाँ, दाई, छोली, घ्यूको थेकी र अग्निहोत्रका सरसामानहरू पार्नीमा प्रवाहित हुँदै आएको देखेर सोच्न थाले कि मेरो दाईलाई कुनै अनिष्टत भएन ? आपना शिष्यहरूलाई साथमा लिएर त्यहाँको अवस्था बुझन गए । आफु सहित दुईसय जटिलहरू गएर त्यहाँको अवस्था र कारण बुझी सोधे- दाई, काश्यप ! के यही नै उत्तम धर्म हो ? हो, भाई ! यही नै उत्तम धर्म हो । तिनीहरूले पनि आपना ऋषिभवलाई त्यागेर समस्त सरसामानहरू नदीमा प्रवाहित गराई भगवानकहाँ गएर पाउमा शीरले ढोग गरी बिन्ति गरे- भन्ते ! भगवानको सन्मुखमा हामीहरू प्रब्रजित हुन पाऊँ र उपसम्पदा पाऊँ । आऊ, भिक्षुहरू हो ! स्वाख्यात धर्ममा ब्रह्मचर्यको पालन गरेर सम्यक रूपले दुःखनाई अन्त गर भनी भगवानले भन्नु भयो । यहो वचनद्वारा नै तिनीहरूको उपसम्पदा भयो ।

चिनुं भयो पंचसत अधिष्ठानद्वारा भगवानले,
चिरेको काठ जलाइयो अग्नि, जलेको अग्नि निशाइयो ।
नजलिएको अगेठीमा अभिनिर्मित गर्नुं भयो पंचसत धूणी
हुन्छ, पंचसत पंचसत दुई सहश्र प्रातिहार्य ।

तदनन्तर उरुवेलामा यथा इच्छानुसार अभिरमण-
पूर्वक विहार गर्नुं भएपछि गयामा चारिकाको निमित महा
भिक्षु संघ अथवा सहश्र भिक्षुहरू सहित प्रस्थान गर्नुं भयो ।
त्यस समयमा गयाको गयाशीस पर्वतमा सहश्र भिक्षुहरू सहित
विहार गर्नुं हुन्थयो । त्यहाँ भगवानले भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण
गर्नुं भयो— भिक्षुहरू हो ! सम्पूर्ण जलिरहेको छ । कुन
सम्पूर्ण जलिरहेको छ ? भिक्षुहरू हो । चक्षु जलिरहेको छ ।
रूप जलिरहेको छ । चक्षु विज्ञान जलिरहेको छ । चक्षु स्पर्श
जलिरहेको छ । जुन यो चक्षु स्पर्शको कारणले उत्पन्न हुने
सुख वा दुःख, अदुःख वा असुख र अनुभूति हुने पनि जलि-
रहेको छ : के ले जलिरहेको छ ? रागाग्नि, द्वेषाग्नि र
मोहाग्निले जलिरहेको छ ।

जलिरहेको छ ! जन्म, जरा, मरण, शोक, परिदेब
दुःख, दौर्मनस्य र उपायासद्वारा जलिरहेको छ भनी म
भन्दछु । श्रोत जलिरहेको छ, शब्द जलिरहेको छ... पे... ।
घाण जलिरहेको छ, गन्ध जलिरहेको छ...पे...जिव्हा जलि-
रहेको छ, रस जलिरहेको छ... पे... । शरोर जलिरहेको छ,
स्पर्श जलिरहेको छ...पे... । मन जलिरहेको छ, धम जलि-
रहेको छ, मन विज्ञान जलिरहेको छ, मन स्पर्श जलिरहेको
छ, जतिपनि मन स्पर्शको कारणले उत्पन्न सुख वा दुःखः
अदुःख वा असुख र अनुभूति हुने पनि जलिरहेको छ । कुन

कारणले जलिरहेको छ ? राणागिन, द्वेषागिन र मोहागिनको कारणले जलिरहेको छ । जन्म, जरा मरण, शोक, परिदेव, दुःख, दौर्मनस्य र उपायासद्वारा जलिरहेको छ भनी भन्दछु ।

भिक्षुहरू हो ! श्रुतवान आर्य श्रावकले यसरी ठीक तरिकाले हेरिदा चक्षुमा पनि वैरागिन्छ, रूपमा पनि वैरागिन्छ, चक्षु विज्ञानमा पनि वैरागिन्छ, चक्षु स्पर्शमा पनि वैरागिन्छ, जे जति चक्षु स्पर्शको कारणले उत्पन्न सुख वा दुःख, अदुःख वा असुखको अनुभूति हुन्छ त्यसबाट पनि वैरागिन्छ । ठीक यस्तै प्रकारले श्रोतमा पनि वैरागिन्छ, शब्दमा पनि वैरागिन्छ, घ्राणमा पनि वैरागिन्छ— मन्थमा पनि वैरागिन्छ - जिव्हामा पनि वैरागिन्छ—रसमा पनि वैरागिन्छ— शरीरमा पनि वैरागिन्छ— स्पर्शमा पनि वैरागिन्छ— मनमा पनि वैरागिन्छ, धर्ममा पनि वैरागिन्छ, मन विज्ञानमा पनि वैरागिन्छ, मन स्पर्शमा पनि वैरागिन्छ, जे जति भन स्पर्शको कारणले उत्पन्न सुख वा दुःख, अदुःख वा असुखको अनुभूति-बाट पनि वैरागिन्छ । वैरागिएपछि त्यसमा भूलिदैन, अलगिगन्छ, त्यागिन्छ र विमुक्त भएपछि विमुक्त भएँ भन्ने ज्ञान हुन्छ अनि जन्म नलिनु पर्ने भयो, ब्रह्मचर्य पूर्ण भयो, गर्नुपर्ने समस्त गरी सकें, यो भन्दा पर अब वे ही गर्न बाँबी छैन भन्ने जानेको हुन्छ ।

भगवानले यसरो राम्रो तरिकाले व्याख्या गरेर भन्नु भएकोले ती सहश्र भिक्षुहरूको चित्तबाट आश्रवहरू पुनःउत्पन्न नहुने गरी सुविमुक्त भए ।

ग्रादित्त परियाय निटितं

उरुवेल पाटिहारियं ततियक आणवारं निटितं

राजा बिम्बसारको दिक्षा

भगवान् गयाशीसमा इच्छानुसार अभिरमणपर्वक विहार गर्नु भएपछि चारिकाको निर्णित महाभिक्षु संघ अथवा सहश्र भिक्षुसंघ (समस्त पुराना जटिलहरू) संग राजगृह नगरमा प्रस्थान गर्नु भयो । भगवान् ऋमानुसार चारिका गर्नु हुँदै राजगृह नगरमा पुग्नु भयो । भगवान् त्यहाँ राजगृहको सुप्रतिष्ठित यज्ञिवनुद्यानको चेत्यमा विहार गर्नु भयो ।

मगधका राजा बिम्बसारले सुने— श्रमण गौतम शाक्य पुत्र, शाक्य कुलबाट प्रब्रजित राजगृहको यष्टिवनुद्यान भन्ने सुप्रतिष्ठित चेत्यमा विहार गर्नु हुँदैछ । त्यस समयमा भगवान् गौतमको यस्तो कल्याण कीर्ति शब्द फैलिएको थियो- वहाँ भगवान् अर्हत, सम्यक सम्बुद्ध, विद्याचरणले सम्पन्न, सुगत, लोकविद्य, अनुत्तर पुरुष दम्य सारथि, देवमनुष्यका शास्ता, बुद्ध, भगवान् हुनुहुन्छ । वहाँले यसलोकका सदेव, समार, सब्रह्मा, ससमणब्राह्मण, सदेवमनुष्यलाई स्वयंले साक्षात्कार गर्नु भई प्रकाशित पार्नु हुन्छ । वहाँले आदि कल्याण, मध्य कल्याण र अन्त कल्याण हुने सार्थक केवल परिपूर्ण परिशुद्ध ब्रह्मचर्यको धर्म देशना गर्नु हुन्छ । त्यस प्रकारको अर्हतको दर्शन गर्नु नै मंगलमय हुनेछ ।

यस विचारानुसार मगधका राजा श्रेणीय बिम्बसार बाह्य लाख मगध निवासी ब्राह्मणहरू र गृहपतिहरूको समूहको साथमा भगवानको निवासस्थानमा गएर भगवान-

लाई अभिवादन गरी यथास्थानमा वस्नु भयो । ती बाह्लाख मगधका ब्राह्मणहरू र गृहपतिहरू मध्ये कसै कसैले अभिवादन गरी यथास्थानमा वसे । कुनै कुनैले भगवानसंग कुशल वार्ता तरी यथास्थानमा वसे । कुनैले भगवानलाई हेरेर दुई हात जोडी प्रणाम गरेर वसे । कुनैले भगवानलाई आपनो नाउँ र गोत्र सुनाएर बसे । कोही चुन्चापसंग बसे । अनि ती बाह्लाख ब्राह्मणहरू र गृहपतिहरूको मनमा कुरा खेलाउन थाल्या । महाश्रमण, उरुवेल काश्यपको धर्ममा लागेको हो कि न उरुवेल काश्या, महाश्रमणको धर्ममा लागेको ?

ती बाह्लाख ब्राह्मणहरू र गृहपतिहरूको मनमा उठेको वितर्कलाई भगवानले बुझनु भएर आयुष्मान उरुवेल काश्यपलाई गाथाद्वारा सोधनु भयो—

**किमेव दिस्वा उरुवेल वासी पहासि अर्गिग किसको वदानो,
पुच्छामि तं कस्स र एतमत्थं कथं पहीनं तव अग्गिहुत्तन्ति ।**

हे उरुवेलवासी ! हे कृशहरूको उपदेशक ! के देखेर त्याग्यौ अग्नि ? हे काश्यप ! सोध्दैछु तिमीसंग मैले, छुट्यो कमरो तिम्रां त्यो अग्निहोत्र ?

रुपे च सद्वे च अथो रसे च कामित्थियो चाभिवदन्ति यञ्चाएतं मलन्ति उपधीसु ज्रत्वा तस्मा न यिटु न हुते अरञ्जिजन्ति ।

रुप, शब्द, रस र विषय काम— स्त्रीहरूको चाहनाको निमित गर्दछ यज्ञ । त्यसैले यो क्लेश युक्त धुल हो भनेर जानो यज्ञ होममा मन रम्न छाड्यो ।

एत्थ च मनो न रमित्थ कस्सपाति भगवा,
रूपेसु सद्दे-सु अथो रसेसु,
अथ कोचरहि देवमनुस्सलोके,
रतो मनो कस्सप ब्रुहि मेतन्ति ।

भगवान्ले सोधनु भयो— काश्यप ! रूप शब्द अनि
रसमा रमेन तिम्रो मन । त्यसो भए हे काश्यप ! कुन देव—
मनुष्य लोकमा रम्दछ मन ? भन मलाई यस विषयलाई ।

दिस्वा पदं सन्तमनुपधीकं अक्षिञ्चनं काम भवे आसत्त ।
अनयथाभाविमनञ्जनेञ्चं तस्सान यिटु न हुते अरञ्जिन्ति ।

काम मदमा आसत्त रहित, रागादि रहित (निर्वाण)
वदलाई देखेर, निविकार, अरुको सहायताले पार लाग्न
नसक्ने देखेर नै यज्ञ र होममा मन रमिएन ।

यसरी प्रत्युत्तर दिएपछि आयुष्मान उरुवेल काश्यप
आसनबाट उठेर उत्तरासग एकांस गरी, भगवान्को पाउमा
शीरले ढोग गरेर विन्ति गरे— भन्ते ! भगवान मेरो शारता
हुनुहुन्छ, म तपाईंको श्रावक हुँ । भन्ते ! भगवान मेरो गुरु
हुनुहुन्छ, म तपाईंको शिष्य हुँ । ती बाह्लाख मगधका
ब्राह्मणहरू र गृहपतिहरूले जाने कि उरुवेल काश्यप महा-
श्रमणको धर्मलाई ग्रहण गरेको रहेछ । अनि भगवान्ले
तिनोहरूको चित्तलाई चित्तद्वारा बुझनु भई आनुपूर्विक कथा
सुनाउनु भयो । जस्तै— दान-कथा, शील-कथा, स्वर्ग-कथा,
काम विषयको दुष्परिणाम, क्लेशबाट मुक्त, नैष्ठकम्यको अनि-
शंस प्रकाशित पार्नु भयो । जब तिनीहरूको शुद्ध चित्त, मृदु

चित्त, आवरण रहित चित्त, हृषित चित्त, प्रसन्न चित्त भएको भगवानले बुझनु भयो तब बुद्धले सुना उनु हुने जुन कुरा, धर्म देशना हो त्यो प्रकाशित पाई भन्नु भयो, दुःख सत्य, दुःख समुदय सत्य, दुःख निरोधसत्य र दुःख निरोध गामिनी मार्ग ।

शुद्ध वस्त्र, मैल रहित वस्त्रमा सम्यक रूपले रंग रंगिएँ एघार लाख मगधका ब्रह्मणहरू र गृहपतिहरूले त्यसै आसनमा धूल रहित, मैल रहित शुद्ध धर्म चक्षु उत्पन्न भयो । जे जति समुदय धर्म हुन् ती सबै नै निरोध धर्म हुन् । एघार लाख ब्रह्मणहरू र गृहपतिहरूले उपासकत्व प्रतिग्रहण गरे ।

तिनीहरूले उपासकत्व ग्रहण गरेपछि मगध राजा श्रेणीय ब्रिम्बिसारले दृष्ट धर्म, प्राप्त धर्म, विदित धर्म, साक्षात्कृत धर्म, शंका रहित, कथोपकथन रहित वैसारद्वालाई लाभ गरी स्वतन्त्रता सहित शास्ताको शासनमा भगवानसंग विनित गरे- भन्ते ! म पहिले कुमार भएको समयमा पाँच प्रकारको इच्छा थियो । अब त्यो इच्छा सम्पन्न भयो - भन्ते ! पहिले मेरो इच्छा थियो- अहो ! मलाई राज्याभिषेक गरे हुन्थ्यो । त्यो अभिलापा अहिले पूर्ण भयो । मेरो राज्य कालमा अर्हत सम्यक सम्बुद्ध आउनु भए हुन्थ्यो भन्ने दोश्रो इच्छा थियो, त्यो अहिले पूर्ण भयो । वहाँलाई मैले सेवा गर्न पाऊ भन्ने तेश्रो इच्छा थियो, त्यो अहिले पूर्ण भयो । वहाँको श्रीमुखबाट धर्म श्रवण गर्न पाए हुन्थ्यो भन्ने चौथो इच्छा थियो, त्यो अहिले पूर्ण भयो । वहाँको श्रीमुखबाट

देशना गरिएको धर्मलाई बुझन सक्ने होऊँ, यो मेरो पाँचौ इच्छा थियो, त्यो पनि पूर्ण भयो । भन्ते ! कुमार हुँदा मेरो यो पाँच अभिलाषा थियो, त्यो अहिले सम्पन्न भयो । आश्चर्य भन्ते ! अद्भूत भन्ते ! घोप्तिएकोलाई उत्तानो पारिदिएको छैं, छोपिएकोलाई उघाडिए छैं, मार्ग भूलेकोलाई मार्ग देखाई दिए छैं, अन्धकारमा तेल प्रदिप बालिदिए क्यैं चक्षु हुनेले रूपलाई देख्न सक्ने छैं अनेक प्रकारले धर्मलाई दर्शाउनु भयो । यसकारण, भन्ते ! म भगवानको शरणमा शरणागत हुन्छु, धर्मको र संघको शरणमा शरणागत हुन्छु । भगवानले आज देखि प्राण रहुञ्जेल सम्म शरणागत भएको उपासक भनी स्वीकार्नुस् भन्ते ! तपाईं प्रमुख भिक्षुसंघले भोलिको निमित्त मकहाँ भोजन गर्न स्वीकार्नुस् । मौनद्वारा भगवानले स्वीकृति जनाउनु भयो । अनि मगध श्रेणीय बिम्बिसार राजाले भगवानको स्वीकृति जानी आसनबाट उठेर भगवानलाई अभिवादन गरी फकिनु भयो ।

मगधका राजा श्रेणीय बिम्बिसारले त्यस रात बिताए पछि प्रणीत खाद्य पदार्थ, भोज्य पदार्थ तयार भई सकेपछि भगवानलाई समयको सूचना दिए— भन्ते ! भोजन तयार भई सकेको छ र भोजनको समय पनि भयो । सूचित समयानुसार भगवानले पूर्वाण्ह समयमा पात्र चावर लिएर महा भिक्षुसंघ अथवा सहश्र सबै पुराना जटिलहरूको साथ राजगृहमा प्रवेश गर्नु भयो ।

त्यस वर्ष देवताहरूका राजा इन्द्रले मानवको वर्ण

अभिनिर्मित गरी बुद्ध प्रमुख भिक्षु संघको अधि अधि जाँदै यी
गाथाहरू गाउँदथ्यो—

दन्तो दन्तेहि सह पुराण जटिलेहि विष्पमुत्तो विष्पमुत्तेहि,
सिङ्गीनिक्खसुवण्णा राजगह पाविसि भगवा ।

दान्तका साथ दान्त, विप्रमुत्तका साथ विप्रमुत्त
पुराना जटिलहरूको साथमा स्वर्ण कुण्डल छै सुवर्ण भएका
भगवान राजगृहमा प्रवेशिन्दैछ ।

सन्तो सन्तेहि सह पुराण जटिलेहि विष्पमुत्तो विष्पमुत्तेहि
सिङ्गीनिक्खसुवण्णा राजगहं पाविसि भगवा ।

शान्तका साथ शान्त, सुविमुत्तका साथ सुविमुत्त,
पुराना जटिलहरूको साथमा स्वर्ण कुण्डल छै सुवर्ण भएका
भगवान, राजगृहमा प्रवेशिन्दैछ ।

मुत्ता मुत्तेहि सह पुराण जटिलेहि विष्पमुत्तो विष्पमुत्तेहि.
सिङ्गीनिक्खसुवण्णो राजगहं पाविसि भगवा ।

मुत्तका साथ मुत्त, विप्रमुत्तका साथ विप्रमुत्त, पुराना
जटिलहरूको साथमा स्वर्ण कुण्डल छै सुवर्ण भएका भगवान
राजगृहमा प्रवेशिन्दैछ ।

तिष्णो तिष्णेहि सह पुराण जटिलेहि विष्पमुत्तो विष्पमुत्तेहि
सिङ्गीनिक्खसुवण्णो राजगहं पाविसि भगवा ।

उत्तीर्णका साथ उत्तीर्ण, विप्रमुत्तका साथ विप्रमुत्त,
पुराना जटिलहरूका साथमा स्वर्ण कुण्डल छै सुवर्ण भएका
भगवान राजगृहमा प्रवेशिन्दैछ ।

दसबासो दसबलो दसधम्मविद् दर्शभ चुपेतो,
सो दससत परिवारो राजगहं पाविसि भगवा ।

दस वास, दस बल, दस धर्म विज्ञ, दस अशैक्ष दस सत परिवार सहित वहाँ भगवान प्रवेशादेष्ट २१४ गृहमा ।

देवराज इन्द्रलाई दंखेर मानिसहरूले भन्न र सोधन थाले— माणवकको रूप अति नै सुन्दर छ, माणवकको रूप दर्शनीय छ र माणवकको रूप प्रसन्न छ । यी माणवक को हुन् ? यसरी भनिरहेको सुनेर देवहरूका राजा इन्द्रले ती मानिसहरूलाई गाथाद्वारा भने—

यो धोरो सब्बधिदन्तो सुद्धो अप्पटिपुरगलो,
अरहं सुगतोलोके तस्साहं परिचारकोति ।

जो पण्डित, सर्वज्ञ, दान्त, शुद्ध र अप्रटिपुर्दगल, (वहाँ समान अरु व्यक्ति नभएको) लोकमा अहंत र सुगत हुन् । वहाँकै नै म परिचारिका हुँ ।

अनि भगवान मगध राज श्रेणीय विम्बिसारको निवासस्थानमा जानु भई विच्छिन्नाई राखेको आसनमा भगवान सहित भिक्षु संघ बस्नु भयो । त्यस पछि विम्बिसार राजाले बृद्ध प्रमुख भिक्षुसंघलाई प्रणीत खाद्यद्वारा, प्रणीत भोज्यद्वारा आपनै हातले सन्तर्पित गरी, प्रदान गरी सकेएछि भगवानले भोजन पश्चात पात्रबाट हात छिकी, प्रक्षालन गरे पछि विम्बिसार राजा यथा-योग्यस्थानमा बसे । यथा-योग्य स्थानमा बसेका मगध राज विम्बिसारले दिच्चार गरे— भगवानलाई कुन स्थानमा विहार गर्न लाऊँ ? जस्मा कि गाउँबाट धेरै टाढा नभएको, धेरै नजिक पनि नभएको इच्छितहरू आउन जान लायक भएको, दिनमा भीड नभएको-रातमा होहल्ला नमच्चिने, मनुष्यहरूको निरित एकान्त

स्थान भएको र एकान्तवासका लागि योग्य स्थान हुनुपर्यो । अनि राजा विम्बिसारले विचार गर्दा गर्दै आपनै वेणुवनोद्यान उक्त विचार गरिएको अनुरूप नै एकान्तवासका लागि योग्य स्थान थियो । यसकारण त्यही वेणुवनोद्यान बुद्ध प्रमुख भिक्षुसंघलाई किन प्रदान नगरूँ ? भन्ने विचार लिई राजा विम्बिसारले पानीले भरिएको स्वर्ण कलशबाट पार्ना छाडै भने- भन्ते ! यो मेरो वेणुवनोद्यान तपाईं प्रमुख भिक्षुसंघलाई प्रदान गर्दछु । भगवानले वेणुवनोद्यानलाई ग्रहण गर्नु भयो । यसपछि भगवानले मगधका राजा श्रेणीय विम्बिसारलाई धार्मिक कथाहरू सुनाउनु भई, समुत्तेजित, सम्प्रहर्षन गराएर आसनबाट उठेर जानु भयो । भगवानले यसै विपद्लाई लिएर धार्मिक कथाहरू सुनाउनु भई भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गरेर भन्नु भयो- भिक्षुहरू हो ! आराम ग्रहण गर्न अनुमति दिन्छु ।

त्यस समयमा संजय परिव्राजक अढाईशय परिव्राजकको महत् परिषद्संग बस्दथे । त्यस समयमा सारिपुत्र र मौद्गल्यायन सञ्जय परिव्राजककहाँ शिष्य भएर विचरण गर्दथ्यो । उनीहरूले आपसमा प्रतिज्ञा गरेका थिए कि जस्ले पहिले अमृत प्राप्त गर्नेछ उसले अर्कोलाई बताउनु पर्छ ।

एकदिन आयुष्मान अश्वजित पूर्वाण्ह समयमा पात्र चीवर ग्रहण गरी राजगृहमा भिक्षार्थ जाँदा, प्रमुदित भई, राम्रो सित आलोकन विलोकन गर्दा, आँखाले तलतिर हेरी संयमित ढङ्गले हिँडदै थिए । सारिपुत्र परिव्राजकले, आयु-

ष्मान अश्वजित राजगृहमा भिक्षाटनार्थ गई रहनु हुँदा
वहाँको हिंडाई चलाई, आलोकन, विलोकन, हातबो चलाई,
खम्च्याउन, फैलाउनु र आँखाले तलतिर हेरी संयमित ढङ्गले
गई रहेको देखे । देखेपछि उनको मनमा यस्तो लाग्यो— जो
यस लोकमा अर्हत अथवा अर्हत मार्गमा लागेका छन् ती
मध्ये यहाँ एकजना हुनुहन्छ । अतः किन मैले वहाँ भिक्षुकहाँ
गई नसोधौं ? आवुस् ! कस्को उद्देश्य लिएर प्रव्रजित
भएको ? तिम्रो गुरु को हो ? कस्को धर्मलाई तिमीले
रुचायौ ? अनि सारिपुत्र परिव्राजकले दिचार गरे— यी
भिक्षुसंग प्रश्न गर्नेयो समय होइन घर घरमा पिण्डार्थ
चारिका गर्दैछन् । आवश्यक हुनेले नै मांगलाई खोज्नु पर्छ
भने छैं किन म यी भिक्षुका पछि पछि नलागौं ?

आयुष्मान अश्वजितले राजगृहमा भोजनार्थ चारिका
गरी सक्नु भएपछि आफ्नो बाटो लाग्नु भयो । सारिपुत्र
परिव्राजक पनि वहाँकै पछि पछि लागेर गए । अनि आयुष्मान
अश्वजितसंग भेट भएपछि कुशल वार्ता गरे । कुशलवार्ता
गरेपछि एक छेउमा बसे । एक छेउमा बसेपछि परिव्राजक
सारिपुत्रले आयुष्मान अश्वजितलाई भने— आवुस् ! तपाईंको
इन्द्रियहरू विप्रसन्न छ, छालाको वर्ण परिशुद्ध र चहकिलो
छ । आवुस् ! तिमीले कस्को उद्देश्य लिएर प्रव्रजित भयौ ?
तिम्रो शास्ता को हो ? कस्को धर्मलाई तिमीले रुचायौ ?
आवुस् ! शाक्य पुत्र, शाक्यकुलबाट प्रव्रजित महाश्रमण
हुनुहन्छ । वहाँकै उद्देश्य लिएर प्रव्रजित भएको हुँ । वहाँ

भगवान नै मेरो गुरु हुनुहुन्छ । वहाँ भगवानको धर्मलाई नै
म रुचाउँछु ।

आयुष्मान ! वहाँ कुन वादको हुनुहुन्छ ? शास्ताले
के सिकाउनु हुन्छ ? आवुस ! अहिले म नयाँ छु, प्रवजित
भएको निरकान वितेको छैन, केही दिन मात्र भयो यस धर्म
विनश्चा आएको । त्यमले तिमीलाई मैले विस्तारपूर्वक
धर्म देशना गर्न असमर्थ छु । तं पनि मैले तिमीलाई संक्षिप्त
रूपमा धर्म देशना गर्नेछु । यसपछि परिवाजक सारिपुत्रले
आयुष्मान अश्वजितलाई भने-

थोरै भए पनि धेरै भए पनि सार्थक नै भन

सार्थक नै मलाई चाहिन्छ व्यञ्जन धेर भएर के गर्ने ?

अनि आयुष्मान अश्वजितले परिवाजक सारिपुत्रलाई
यो धर्म पर्याय भन्नु भयो-

ये धर्मा हेतुप्पभवा तेसं हेतु तथागतो (आह)

तेसञ्च यो निरोधो एवं वादी महासमणोति ।

जुन कारणोत्पत्ति धर्म हुन्, त्यस कारणलाई तथा-
गतने भन्नु हुन्छ । त्यसैलाई निरोध पानुं पर्ने जुन धर्म हो,
(तथागतले त्यो पनि बताउनु हुन्छ) यही नै वादका महा-
श्रमण हुन् ।

परिवाजक सारिपुत्रले धर्म पर्याय श्रवण गरेपछि धूल
रहित, मैल रहित धर्म चक्षु उत्पन्न भयो । जे जति समुदय
धर्म हुन् ती सबै निरोध धर्म हुन् ।

एसेव धर्मो, यदि तावदेव पच्चब्यथा पदमसोकं,

अदिटुं अभन्तीतं बहुकेहि कर्पनहुतेहीति ।

यही नै त्यो धर्म हो, जसद्वारा शोक रहित परम पद प्राप्त हुन्छ । जसको खोजि गर्दा गर्दै देख्न न सकेको हुनाले कल्पाँ सम्म, लाखाँ सम्म, धंरै काल सम्म समय त्यसै बितियो ।

अनि परिव्राजक सारिपुत्रले मौद्गल्यायनलाई आफूले अमृतलाई लाभ गरेको सुनाउन जाँदै थिए । परिव्राजक मौद्गल्यायनले सारिपुत्र टाढैबाट आउदै गरेको देखे । वहाँ संग भेटघाट भएपछि मौद्गल्यायनले संध - आवुस ! तिम्रो इन्द्रियहरू विप्रसन्न छ । परिशुद्ध छबि वर्ण र चहाँकिलो छ । आवुस ! के तिमीले अमृतलाई साक्षात्कार गन्यौ ?

हो, आवुस ! मैले अमृतलाई साक्षात्कार गरेको छु ।

आवुस ! तिमीले कहाँबाट अमृतलाई साक्षात्कार गन्यौ ?

आवुस ! यही राजगृहमा अश्वजित भिक्षु प्रसन्न मुहार लिएर हिडदुल गरेको, आलोकन, विलोकन, सुम्च्याउनु फैलाउनु र आँखालाई तलतिर पाँदै भिक्षार्थ गइरहनु भएको देखें । वहाँलाई देखेर मलाई यस्तो लाग्यो- जो यस लोकमा अर्हत र अर्हत मार्गमा लागेका छन्, ती मध्ये यहाँ एक हुनु हुन्छ । यसकारण मले किन वहाँकहाँ गएर न सोध्नौ ? कस्को उद्देश्य लिएर तिमी प्रव्रजित भएको ? तिम्रो शास्त्राको हो ? कस्को धर्मलाई तिमीले रुचाउँछौ ? त्यस बखत पुनः मलाई यस्तो लाग्यो- वहाँ भिक्षार्थ घर घरमा चारिका गनु हुँदैछ । अहिले प्रश्न गर्ने समय होइन । यहाँको पछि पछि नै लाग्नु

पर्छ । अत, अपरिचित मार्गमा, मार्ग परिचित हुने व्यक्ति संग पछि पछि लागे छै किन मैले वहाँको पछि पछिनलागै? अनि आयुष्मान अश्वजितले राजगृहमा भिक्षाटनद्वारा भिक्षा प्राप्त गरेर आफ्नो स्थानमा फर्केर गए । म पनि वहाँ संग त्यस स्थानमा गएर कुशल वार्ता गरें । कुशल वातोपछि यथास्थानमा वसें । यथास्थानमा वसेपछि, आवुस ! मैले वहाँ संग सोबैँ- आवुस ! तिम्रो इन्द्रियहरू अतिनं प्रसन्न छ । छालाको वर्ण परिशुद्ध र चहकिलो छ । कस्को उद्देश्य लिएर तिमो प्रब्रजित भएको ? तिम्रो शास्ता को हो ? कस्को धर्म नाई तिमीले रुचाउनु हुन्छौ ?

आवुस ! शाक्य पुत्र, शाक्यकुलबाट प्रब्रजित महाश्रमण हनु भएका भगवानको उद्देश्य लिएर प्रब्रजित भएको हुँ । वहाँ भगवान नै मेरो शास्ता हो । वहाँकै धर्मलाई म रुचाउँछु ।

आयुष्मान ! वहाँ कुन वादको र के सिकाउनु हुन्छ?

आवुस ! म नयाँ हुँ । प्रब्रजित भएको चिरकाल वित्तेको छैन । हालै मात्र म यस धर्म विनयमा आएको हुँ । त्यसैले मैले तिमीलाई सविस्तार सहित धर्म देशना गर्न सकिदनं । तर तिमीलाई मंले संक्षिप्त रूपले धर्म देशना गर्नेछु ।

आयुष्मान ! योरै वा धरै भन, सार्थक मात्र भन, सार्थकको नै म इच्छुक हुँ, धेरै व्यञ्जन के गर्ने ?

अनि आयुष्मान अश्वजितले यो धर्म पर्याय सुनाउनु भयो-

ये धर्ममा हेतुप्यभवा तेसं हेतु तथागतं (आह)
तेस्तच्च यो निरोधो एवं वादी महासमणोति ।

जुन धर्म हेतुद्वारा उत्पन्न हुन्छ, त्यही हेतुलाई तथा-
गतले भन्नु हुन्छ । त्यस तरिकाको जुन निरोध गर्नु पर्ने हो,
(तथागतले त्यो पनि बताउनु हुन्छ) यही नै महाश्रमणको
वाद हो ।

यही धर्म पर्यायलाई सुनेर परिव्राजक मौद्गल्यायन-
लाई धूल रहित, मैल रहित धर्म चक्षु उत्पन्न भयो । जे जति
समुदय धर्म हुन् ती सबै नै निरोध धर्म हुन् ।

एसेव धर्ममो, यदि तायदेव पच्चव्यथा पदमसोकं,
अदितुं अब्भतीतं बहुकेहि कप्पनहुतेहीति ।

यही नै त्यो धर्म हो जुन शोक रहित पद हो । त्यस-
लाई देख्न नसकेको हुनाले धंरै कल्प र लाखौं वर्ष बिताएँ ।

अनि परिव्राजक मौद्गल्यायनले सारिपुत्रलाई भने-
आवुस ! भगवानकहाँ हामी जाओौ, वहाँ भगवान नै हाम्रो
गुरु हुनेछ । यी दुईसय पचास परिव्राजकहरू हाम्रो आश्रयमा,
हाम्रो भरोसामा बसेका छन् । तिनीहरूलाई पनि हामीले यो
धर्म दर्शाओौ र तिनीहरूले जे बुझनेछन् त्यही नै गर्नेछन् ।
त्यही विचार लिएर सारिपुत्र र मौद्गल्यायन जहाँ ती
परिव्राजकहरू थिए, त्यहाँ गएर तिनीहरूलाई भने-आवुसहरू
हो ! वहाँ भगवान बुद्ध नै हाम्रो गुरु हुनेछ र हामी भगवान
कहाँ जानेछौं । परिव्राजकहरूले भने- हामीहरू आयुष्मान-
हरूको आश्रयमा र आधारमा यहाँ बसेका हौं । यदि आयु-

ष्मानहरू महाश्रमणकहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्नु हुन्छ भने हामी सबै
नै महाश्रमणकहाँ ब्रह्मचर्यवास गर्दछौं । यसपछि सारिपुत्र र
मौद्गल्यायन जहाँ सञ्जय परिव्राजक थियो त्यहाँ गएर भने—
आवुस् ! हामी भगवानकहाँ जान्छौं र वहाँ भगवान नै हाम्रो
गुरु हुनेछ । सञ्जयले भने— आवुस ! भो त्यहाँ जानु पर्दैन ।
यी सबै गण तिमीहरूकै आचार्यत्वमा सुमिपनेछु । दोश्रो पटक
..... सुमिपनेछु । तेश्रो पटक सुमिपनेछु । सञ्जय
परिव्राजकलाई कुरा सुनाउन नसकेपछि सारिपुत्र र मौद्ग-
ल्यायनले ती साढे दुइशय परिव्राजकहरू लिएर भगवान
विहार गर्नु भएको ठाउँ वेणुवनतिर लागे । सञ्जय परि-
व्राजकले त्यहीं नै मुखबाट गरम खुन वमन गरे ।

भगवानले टाढैबाट सारिपुत्र र मौद्गल्यायन आई
रहेको देख्नु भयो । अनि भिक्षुहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभयो—
भिक्षुहरू हो ! जो तो कोलित र उपतिस्स दुई साथीहरू यहाँ
आउँदैछन् । यिनीहरू नै अग्र श्रावक र भद्रयुगल हुनेछन् ।

ज्ञानको विषयमा गम्भीर अनुपम, व्लेशलाई निरोध
गरी निर्वाण लाभ गनुं भएका, विमुक्त हुनु भएका शास्ताले
वेणुवनमा भविष्यवाणी गनुं भयो— कोलित र उपतिस्स
यी दुई साथीहरू आउँदैछन् । यिनीहरू नै मेरो श्रावक युगल
र भद्र युगल हुने छन् ।

सारिपुत्र र मौद्गल्यायन जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो
त्यहाँ पुगेर भगवानको चरणकमलमा शीरसे ढोगी भगवान-
संग यसरी निवेदन गरे— भन्ते ! भगवानको समक्षमा हामीले
प्रव्रजित हुन पाऊं र उपसम्पदा पाऊं ।

भगवानले, आऊ भिक्षुहरू हो ! सुआख्यात धर्ममा ब्रह्मचर्यवास गरी सम्यक रूपले दुःखलाई अन्त गर भनी भन्नु भयो । यसै वचनद्वारा ती आयुष्मानहरूको उपसम्पदा (पूर्ण भिक्षुत्व) भयो ।

त्यस समयमा मगधका प्रसिद्ध प्रसिद्ध कुलपुत्रहरू भगवानको शासनमा ब्रह्मचर्यवास (धर्म ग्रहण) गर्दथ्यो । प्रसिद्ध प्रसिद्ध कुलपुत्रहरूले बुद्ध धर्म ग्रहण गरेको देखेर मानिसहरू हैरान हुन्दथ्यो, दुःखी हुन्दथ्यो र निन्दा गर्दे भन्दथ्यो— श्रमण गौतमले पुत्रहुनेहरूको अपुत्र गर्नलाई-विवाहित स्त्रीलाई विघवा हुन दिनलाई लागी रहैको छ । श्रमण गौतम, कुल नाश गर्न लागिरहेको छ । श्रमण गौतमले हालसालै मात्र एक हजार जटिलहरूलाई प्रब्रजित गरे । दुई मय पचास सञ्जयका परिब्राजकहरूलाई प्रब्रजित गरे । अनि मगधका प्रसिद्ध प्रसिद्ध कुलपुत्रहरू श्रमण गौतमको शासनमा ब्रह्मचर्यवास गरिरहेका छन् । मगधवासीहरूले भिक्षुहरूलाई देखेमा यस प्रकारले गाथाद्वारा टोबदथ्यो—

मगधको गिरिबूजमा महाश्रमण आयो ।

सञ्जयका चेलाहरू लिइसक्यो, अब फेरी वसलाई लिने हो ?

राजगृहवासी मानिसहरूको हैरान, दुःख र निन्दाको शब्द सुनेर तो भिक्षुहरूले भगवानकहाँ गएर सुनाए ।

भिक्षुहरू हो ! चिरकालसम यो शब्द तिकिन्दन । यो शब्द एक सप्ताहसम्म रहने छ । एक सप्ताह बितेपछि यो शब्द अलपिएर जानेछ ।

भिक्षुहरू हो ! जस्ले तिमीहरूलाई यी शब्दद्वारा
टोबदछ जस्तै- मगधको गिरिबृजमा महाश्रमण आयो ।

सञ्जयको चेलाहरू लिइसकयो अब केरी कस्लाई
लिने हो ?

तिनीहरूलाई यी गाथाद्वारा प्रतिवाद गर- महावीर
तथागतले सद्धर्ममा नै लिए । धर्मपूर्वक लिएर जानेलाई
टाउको दुःखाउनु पनै किन षण्डितलाई ? यो प्रतिवाद शब्द
सुनेर मानिसहरूले यथार्थ सहित बुझेर भन्न थाले- शावयपुत्र
अथवा वहाँका शिष्यहरूले धर्मपूर्वक नै ग्रहण गर्दो रहेछ,
अधर्मपूर्वक होइन । एक सप्ताहसम्म त्यो निष्ठानीय शब्द
रह्यो । त्यसपछि अलपिएर गयो ।

सारिपुत्त मौग्गल्यान पब्बजा निष्ठिता
चतुर्थ भाणवारं निष्ठितं

पिप्पलिको कथा

मगध राष्ट्रको महातीर्थ भन्ने ब्राह्मण गाउँमा कपिल
नाउँ गरेका धनाढ्य ब्राह्मणको पत्नीकी कोखवाटीपिप्पलिको
जन्म भएको थियो ।

पिप्पलि यौवनावस्थामा पुन्दा आमा बाबुले बाबू !
तिमी ठुलो भयौ । अब तिमीले बिहे गरेर कुलवंशलाई रक्षा
गर्नु पर्छ । यस्तै प्रकारले कुरा सुनाउँदै गर्दथ्यो । पिप्पलिका
विचार भने विपरित थियो । यिनलाई बिहे गर्न इच्छा
थिएन । यसर्थ यिनले आमा बाबुलाई भन्दथ्यो- मलाई यस्तो

कुरा नसुन। उनुहोस् । तपाईं हरू जीवित रहउजेलसम सेवा
टद्वन गर्नेछु । तपाईं हरू नभएपछि गृहत्याग गरेर प्रब्रजित
हुनेछु ।

पिफलिको आमाबाबुले पटक पटक गर्दै छोरालाई
विहे गर्नु पर्ने विषयलाई लिएर कुरा सुनाउँदथ्यो । पिफ-
लिले पनि त्यस्तै गरी प्रतिक्षेप गर्दथ्यो । आमा बाबुको इच्छा
विरुद्ध नहुने गरी एउटा उपाय निकाली, सुनारलाई धेरै
असर्फीहरू दिएर एउटी स्त्रीकी स्वर्ण मूर्ति बनाउन
लगाए । स्त्री रूपकी स्वर्ण मूर्ति तयार भएपछि सोहो मूर्ति-
लाई रातो वस्त्र लगाई अनेक फूलहरूले सजाई आमाकहाँ
गएर भने— आमा ! यस्तै नै रूपकी स्त्री पाएमा घरमा
बस्नेछु नत्र बस्ने छुइन ।

आमा सुमना ब्राह्मणी पण्डितनी भएकी हुनाले
सोचिन्— मेरो छोरा अवश्य पनि पुण्यवान हुनुपर्छ । दान
पुण्य गरेर आएको हुनुपर्छ । प्रार्थना गरेर आएको हुनुपर्छ ।
पूर्व जन्ममा पुण्य गर्दा एकलैले गरेर आएको होइन होला ।
अवश्य पनि यसले पुण्य गर्दा साथमा कोही जीवन संगिनी
पिइन् होली ।

आफ्नो सोचाई अनुसार आठजना ब्राह्मणलाई बोलाई
मानादि सत्कार गरेर स्वर्णरूपको प्रतिमालाई रथमा राख्न
लगाई भनिन्— हे ब्राह्मणहरू हो ! तिमीहरू विभिन्न देश
प्रदेशमा घुमेर हाङ्गो जाति तथा यश ऐश्वर्यसंग मिल्ने कुल-
बाट यस्ती कन्या खोज । यदि यस्ती नै कन्या पाएमा यही

स्वर्ण प्रतिमा तिनीहरूलाई उपहार स्वरूप देऊ र विहँको कुरा चलाउनु । त्यस बखत पिलिको उमेर २० दषबाट थियो ।

ती ब्राह्मणहरूले “यो हाम्रो कर्तव्य हो”भनी उनीहरू त्यस घरवाट निस्केर स्त्रीहरूको खानी भएको मद्र देशको शागल नगर तिर लागे । त्यस शागल नगरमा नुहाउनै तिर्थस्थल नदो थियो । तिनीहरूले त्यो स्वर्ण प्रतिमा त्यस ठाउँमा राखेर आफूहरू कुनै एक ठाउँमा नएर बसे ।

मद्र देशको शागल नगरमा असंख्य धन सम्पत्ति भएका कौशिक गोत्रका ब्राह्मणको सूचीमती भन्ने भार्या शिङ्न् । यिनीहरूको भद्राकापिलिनी भन्ने छोरी शिङ्न् । त्यस बखत भद्राकापिलिनी १६ वर्षको शिङ्न् । यिनीलाई नदीमा लगी नुहाई अलंकृत पारी काठामा राखी धाईहरू नुहाउन नदीमा शिङ्न् । नुहाउन जाँदा त्यो स्वर्ण प्रतिमालाई देखिन् । “आयं पुत्रो फेरी यहाँ आएको रहिछिन्” भनेर हप्काउँदै कस्ती निर्लज्जी रहिछिन् यिनी भन्दै समाउँदा हुङ्गा छोए झै भयो । यसो हेर्दा आपनी मालिकनी जस्तै जागेको थियो । यो त मेरी मालिकनीकी दासी जस्तौ पनि छैन । ती धाईहरू कुकिएकी देखेर ब्राह्मणहरूले तिनीहरूसंग भेट गरेर सोधे— के तिनी मालिकनी यस्ती नै छिन् ? यो रूप भन्दा त मेरी मालिकनीकी रूप हजार गुना सुन्दरी छिन् । अँध्यारो कोठामा वस्दा बाहहातसम्म वक्तीको अवश्यक पर्दैन । बहाँकी तेजद्वारा नै अन्धकार नाश हुन्छ ।

धाईहरूको कुरा सुनेर स्वर्ण प्रतिमालाई रथमा राखेर तिनीहरूसंग कौशिक ब्राह्मणको घरमा गएर तिनीहरू त्यो स्वर्ण प्रतिमा लिएर आएको कारण र सम्बन्ध जोड्ने विषयलाई लिएर कुरा खलाए ।

कौशिक ब्राह्मणले भने— ठीकै छ । समजाति, गोत्र, धन र वैभव भएकालाई “हामी छोरी दिन्छो” भनी उपहार लिए ।

कौशिक ब्राह्मणसंग बिहेको कुरा मिलेको कपिल ब्राह्मणकहाँ खवर पठाए । पिप्पलि माणवकले पनि केटी पाइएको थाहा पाए । स्वर्णको जस्तै रूप भएकी स्त्री पाइने छैन भन्ने ठानेको त यिनीहरूले त्यस्तै बण्डको पाइयो भन्ने खवर दिन्छन् । विहे गर्ने आफ्नो इच्छा नभएको गुप्त रूपले लेखेर पठाउनु पन्यो भन्ने सोचेर पत्र लेखे—

भद्रे ! तिमीले आप्नो जाति, गोत्र तथा भोग सम्पत्ति अनुरूपको घर खोजेर जाऊ । म त घर त्यागेर प्रब्रजित हुन ईच्छा राखेको छु । मकहाँ आएर पछि तिमीले पश्चाताप गर्न नपरोस् भन्ने विचारले पत्र पठाएको हुँ ।

उता भद्रकापिलानीले पनि आफूलाई फलानालाई दिन चाहन्छन् भनेर जानेपछि यिनले पनि पत्र लेखिन्—

“आर्यपुत्र ! आप्नो जाति, गोत्र तथा दश अनुरूपकी केटीसंग तपाईंको घरजम होओस् । मलाई त विहे गर्न ईच्छा छैन पछि कुनै एकदिन म घर त्यागेर प्रब्रजित हुनेछु । तपाईंले पछि पश्चाताप गर्न नपरोस् ।

दुवै पक्षका पत्रवाहकहरू खाटामा भेट भयो । तिनी-हरूले आपसमा कुरा गरेर पत्र खोली पढेर हेरे । दुवैको अनिच्छुक बुझेर त्यस पत्रलाई च्यातेर आपनै ढङ्गले तिनी-हरूने प्रेष पत्र लेखी लिएर गए । उनीहरूको इच्छा बिना नै विवाहको सम्बन्ध भयो ।

विवाह पश्चात मुहाग रातमा माणवकले एडटा फूलको माला लिएर राखे । भद्राले पनि त्यसरी नै लिएर राखिन् । दुवंले आ-आपनो फूलको माला खाटको बीचमा राखे । माणवक खाटको दाहिनेबाट चढे । भद्रा देव्रेपट्टिवाट थड्हेर एक अकालिई भने— हामी यस खाटमा सुतिन्दा जस-पट्टिको फून ओइलिन्छ, उसको मममा रागचित्त उत्पन्न भएको कुरा प्रष्ट हुनेछ । यो फूलको मालालाई छुन हुन्न । परस्परले स्पर्श होला भन्ने मनमा लिएर सारा रात ननिदाइकन त्यसं बिताए । उनीहरू दिनमा पनि परस्पर हँस्यौलि ठट्चौलि गर्दैन थिए । उनीहरू लोकामिषबाट निलिएत थिए । उनीहरूमा रक्तिमात्र पनि काम वासना थिएन । मानो यिनीहरू स्त्री पुरुष होइन, दुई भिक्षुहरू जस्तै थिए । आमा वानु परलोक भएपछि माणवकले घरको कामकाज हेर्न थाले ।

पिफलि माणवक घनाढ्य थिए । यिनले नुहाउँदा सुवर्णको चूर्ण प्रयोग गर्दथे । यन्त्र जडिएका तलाउहरू साठी वटा थिए । छ्यानब्बे माइलसम्म यिनको जग्गा जमीन थियो । चौधवटा हात्तीसार, चौधवटा तवेला र चौधवटा रथागारहरू थिए ।

एकदिन अलंकृत गरिएको घोडामा चढी मानिसहरूको साथमा
खेत हेर्न गए । खेत हेर्न जाँदा हलोवाट फुटालिएको माटोमा
कागादि पंक्षीहरूले किराफ्टेड ग्रा खाँदै गरेको देखेर आफसंग
आएका मानिसहरूलाई सोधे- यी पंक्षीहरूले के खाँदैहन् ?
“आर्य ! कीराहरू ।” यिनीहरूले गरेको पाप कस्ले भोग्नु
पर्नेछ ? “आर्य ! तपाईंले ।

पिंकलिले विचार गरे- यदि यिनीहरूले गरेको पाप
मैले भोग्नु परेमा मसंग भएको द७ करोड धनले मलाई के
गर्न सक्छ ? १२ योजन खेतले के गर्ला ? यस्तै अनेक विचार
गरी अन्तमा यी सबै धन सम्पत्ति भद्रालाई नै सुम्पेर म
प्रब्रजित हुनेछु भन्ने निधो गरे ।

उता भद्राकाषिलानीले पनि सो समयमा तीलका
घैटाहरू निकालेर घाममा तील हरू सुकाई धाईहरूसंग
बसिरहेकी थिइन् । त्यसबेला तीलमा रहेका किराहरूलाई
कागले खाई रहेको देखेर सोधिन् - यिनीहरूले के खाँदै-
छन् ? आर्य ! किराहरू खाँदैछन् । यो पाप कस्लाई लाग्छ
त ? आर्य ! तपाईंलाई नै । उनले सोचिन् - मलाई चार
हातको कपडा र एक पेट खाना भए पुग्छ । यदि यिनी-
हरूले गरेको पाप मलाई लागेमा त हजार जन्ममा पनि
मैले आफ्नो शीरलाई ठाडो पार्न सक्ने छैन । सबै सम्पत्ति
आर्यलाई नै जिम्मा लगाएर घरबाट निस्की प्रब्रजित
हुनेछु ।

माणवक घरमा आएर नुहाई उच्च प्रासादमाथि गई उच्चाशनमा बसे । चत्रवर्ती राजालाई छैं तथार गरिएको भोजन ल्याएर दिए । दुवैले भोजन गरे । घरका अरु मानिमहरु गएरछि आरामका साथमा बसेर भद्रालाई सोधे - भद्रे ! तिमी यो घरमा आउँदा कति सम्पति लिएर आएकी थियो ? आर्य ! पचन्न हजार गाडाहरु । भद्रे ! यस घरका सम्पूर्ण धनसम्पति र तिम्रो त्यो दाइजो तिमीलाई नै भयो ।

आर्य ! तपाईं के गर्नुहुन्छ नि ? म प्रव्रजित हुनेछु आर्य ! म पनि तपाईंकै प्रतिक्षामा बसेकी थिए । यसर्थ प्रव्रजित हुने त मेरो पनि इच्छा थियो ।

उनीहरुको लागि तोनै लोकमा आगो लागी रहेको क्यै महशुस गर्दथ्यो । यसकारण यिनीहरुले काषाय वस्त्र र माटाका भिक्षापात्र लिएर एक अर्काको केश काली “यो लोकमा जो अहंत हुनुहुन्छ वहाँको उद्देश्य लिएर यो हाम्रो प्रवज्या” भनी प्रव्रजित भई छोलीमा भिक्षापात्र राखी काँधमा रुण्ड्याई प्रासादबाट ओल्हें ।

घरका दासकामदारहरुले उनीहरुलाई चिन्न सवेको थिएन । जब यिनीहरु ब्राह्मण गाउँबाट निस्केर दासहरुको गाउँमा पुगे तब तिनीहरुको हाउभाउ देखेर चिनेर रुँदै कराउँदै भन्न थाले -आर्य ! किन हामीलाई अनाथ बनाउनु हुन्छ ? मित्र हो ! हामीलाई यो तोनैलोक जलिरहेको पर्णशाला जस्तै लागी रहेछ । आजदेखि तिमीहरु स्वरूप छौं र

स्वतन्त्रपूर्वक जीवन यापन गर भन्दै अश्रुमुख लिएर आएका-हरूलाई छाडेर गए ।

बाटामा हिडिरहेका पिप्फलिले पछाडि पक्केर हेरी विचार गरे- यो भद्राकापिलानी जन्मवृद्धीपकी सबभन्दा राम्रो स्त्री हुन् । यी मेरो पछाडि पछाडि लागेको अरुले देखेर शायद यसरी विचार गर्न सक्छ—“प्रव्रजित भएर पनि यिनीहरू अलग हुन सक्दैनन्” । यस प्रकारले यदि कसैले हामीलाई देखेर मन विगारेमा नक्कमा पनि जान सक्छन् । यसकारण हामी दुवै छुटिसु पर्छ भन्ने मनमा राखे ।

अगाडि गई रहेदा दोबाटो भए ठाउँमा पुगे । पिप्फलि त्यहीं उभिए । भद्रकापिलानी आई बन्दना गरा उभिइन् । उभिएकी भद्रालाई भने - भद्रे ! तिमी जस्ती राम्री स्त्री मेरो पछाडि लागी रहेको देखेर प्रव्रजित भएर पनि यिनीहरू छुटिन सक्दैनन् भन्ने सोची हामी माथि गलत विचार गरेमा तिनीहरू नक्कमा जन्म लिनु पर्ने हुन्छ । यसकारण यो दोबाटो मध्ये एउटा बाटोमा तिमी लाग र अर्को बाटोमा म लाग्नेछ ।

हो आर्य ! प्रव्रजितहरूको निम्ति आइमाईहरू मैलबो दाग समान हुन् । यसरी दुवै हिडदा हामीहरूको दोष देख्ने छन् । अब हामीहरू आ-आफ्नो बाटो लागेर जानु पर्छ भन्द तिन पटक प्रदक्षिणा गरी चारैतिरबाट पञ्चाङ्ग बन्दना गरी दश औला जोडी बिन्ति गरी भने - एकलाख कल्पदेखि रहिआएको हाम्रो मित्र संसर्ग आजदेखि छुटिनेछ । अतः

तपाईं दाहिने जातिको हुनाले दाँया बाटो लाभमुस् । म आइमाई भएको हुनाले वाँया बाटो ठीक छ भनी वन्दना गरी वाँया बाटो लागिन् । यिनीहरूको विछोडलाई सहन गर्न नस- केको छैं गरी यो महापृथकी कम्पन भयो, आँधीवेरी चत्यो र मेव गर्जन थाल्यो ।

राजगृह नगरको वेनुवनोद्यानको गन्धकुटी महावि- हारमा बसिरहनु भएको भगवानले यः भूकम्प र आवाज सुन्नु भएको कारणले ध्यानद्वारा आवर्जन गरो हेर्नुहुँदा पिप्फलि माणव र भद्रकापिलानीले मेरो उद्देश्य लिएर अप्रमेय सम्पति त्याग गरी प्रत्रजित भई दुवैले आफ्नो मार्ग तय गरी छुटेर गएको देख्नुभयो । यही कारणलाई बुझनु भई तथागतले कसै- लाई सूचना नगरी एकलै ६ माइलको बाटोलाई छोटचाई राजगृह र नालन्दाको विचमा रहेको वहुपुत्रक भन्ने बरको रूखमुनि पलेटि मारी षिप्फालिको प्रतिक्षामा बस्नु भयो । त्यस बखत वहाँ कुनै साधारण पाँसुकूलिक भिक्षुको रूपमा बस्नु नभई ८० हात टाढासम्म घमत्व बुद्ध रश्मि फैलाएर बुद्धको परिचय दिनु नपर्ने गरी बस्नु भएको थियो ।

कुशागार प्रमाणको रश्मि चारैतिर फैलिएको हुनाले सूर्य र चन्द्रको तेज जस्तै त्यो वन उज्यालो भएको थियो । तारागणहरू चम्के जस्तै भगवानको शरीर चम्किरहेको थियो । बत्तिस महापुरुष लक्षणले सम्बन्ध हुनुहुन्थयो ।

पिप्फलिले पनि टाढैबाट भगवानलाई देखेर त्यस ठाउँदेखि शिर छुकाएर परम आदर सत्कार र गौरवको भाव

जनाउँदै वहाँ नै मेरो श स्ता हुनुहुन्छ र म वहाँकै उद्देश्य
लिएर प्रव्रजित भएको हुँ भन्ने मनमा धारण गरी त्यहाँ पुगेर
भने – भन्ते, भगवान ! म तपाईंको शिष्य हुँ, तपाईं मेरो गुरु
हुनुहुन्छ भनी तीन पटक बन्दना गरे ।

भगवानले भन्नु भयो – काश्यप ! यदि तिमीले यो
महासम्मान महापृथ्वीलाई देखाएको भए उसले यो
धारण गर्न सक्ने थिएन । तथागतको महत् गुणलाई जानी
तिमीले देखाएको महासम्मानले मेरो रौसम्म पनि हतिल-
एन । काश्यप ! वस, तिमीलाई अंशाधिकारी बनाउने छु ।

भगवानले पिफलिलाई त्यही उपसम्पदा गरी दिनु
भयो । पूर्ण भिक्षुभाव भएपछि वहाँको नाउँ महाकाश्यप भनी
राखी दिनु भयो । यसपछि भगवान त्यस स्थानबाट उठ्नु
भई आफ्नो बाटो लाग्नु भयो । ३२ महापुरुष लक्षणले युक्त
भगवान हुनुहुन्थ्यो भने महाकाश्यप ७ महापुरुष लक्षणले युक्त
थिए ।

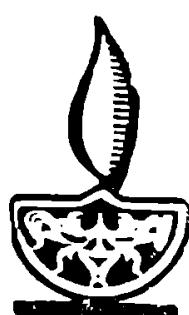
Dhamma.Digital

महानौकासंगै सानोनौकालाई डोरीले बाँधिएको छै
भगवानको पछि-पछि महाकाश्यप लाग्नु भयो । शास्ता केही
क्षण हिङ्गनु भएपछि कुनै एक रुखमुनि वस्ने भाव गर्नु भयो ।
शास्ताको त्यो भावलाई देखेर आफूले ओढिराखेको वस्त्र
चारदोवर ढारी वच्छचाई दिनु भयो । शास्ता त्यस आसनमा
वस्नु भई वस्त्रलाई स्पर्श गरेर भन्नुभयो – यो कपडा त खुव
नरम रहेछ । भगवानको कुरा सुनेर महाकाश्यपले सोचे
शायद उहाँले यो वस्त्र लगाउन चाहनु हुन्छ होला भन्ने ठानी

महाकाश्यपले भने – भन्ते, भगवानले यो वस्त्र लगाउनुस् । काश्यप ! तिमीले के लगाउने ? भन्ते ! तपाईंले लगाई राख्नु भएको वस्त्र दिनुभएमा मैले त्यही वस्त्र लगाउनेछु । यो पाँसु-कुल चिवर महाकाश्यपले लिदा समुद्रसम्मको भूभाग कम्प भएको थियो । यो चीवर जिर्ण भई सकेको थियो । थोरै गुण हुनेले यो लगाउन सकिंदैन । प्रतिपत्ति पूरा गर्न समर्थवानले र स्वभावले पाँसुकूलिक हुनेले मात्र लगाउन सक्छ ।

यति कुरा सुनाउनु भएपछि भगवानले महाकाश्यप-संग चीवर परिवर्तन गरिलिनु भयो । भगवानले लगाउनुहुने चिवर मैले पाएं भन्ने अभिमान नगरी महाकाश्यपले १३ घुताङ्गशोलहरू भगवानको समक्ष ग्रहण गर्नु भयो । आठौं दिनको अर्णोदयको समयमा प्रतिसम्भिदा ज्ञान सहित अरहत्व साक्षात्कार गर्नु भयो । कुनै एक दिन भगवानले वहाँलाई घुताङ्गधारी भिक्षुहरू मध्ये महाकाश्यप अग्र छन् भनी अग्रद दिनुभयो ।

महाकस्सयवत्थु निट्टितं

बोधार्थ-

प्रतीत्य समुत्पाद -यसको कारणद्वारा उसको, कारणद्वारा यसको उत्पन्न हुन्छ । परस्परको कारणद्वारा नै उत्पन्न हुने ।

उरुवेल -उरुवेलमा दश हजार तपस्वीहरू थिए । यिनीहरुमध्ये ज-जस्को मनमा जब वाम विषय भोग र अकुशल (नरास्रो) विचार बा वितर्कना हुन्थ्यो तब तब दण्ड स्वरूप पात्र भरी बालुवा लिएर त्यस ठाउँमा खन्याउनाले बालुवाको रास थुप्रिएको हुनाले उरुवेल भन्ने नाउं भएको हो

बोधि बृक्ष- पिपलको रुख मुनि गौतमले बुद्धत्व लाभ गर्नु भएकोले बोधि बृक्ष ।

अनुलोम- शुरुदेखि अन्तसम्म । प्रतिलोम- अन्तदेखि शुरुसम्म ।

अविद्या- दुःख, दुःख समुदाय, दुःख निरोध र दुःख निरोध हुने । प्रतिपदामा अज्ञान । मोह, यथार्थ देखन नसक्नु ।

संस्कार- बनाउनु, पुनः पुन बनाउनु, संस्करण गर्नु र प्रतिसंस्करण गर्नु । पुण्य संस्कार, अपुण्य संस्कार र नपुण्य संस्कार अपुण्य संस्कार - (आनेझ्जाभि संस्कार) । काय, वाक र चित्त संस्कार ।

विज्ञान- आँखा, बान, नाक, जिब्रो, शरीर र मनद्वारा जान्नु, वुझ्नु र देख्नु ।

नाम- सचेतन, वेदना, संज्ञा र संस्कार ।

रूप- अचेतन, माटो, पाती, हावा र अग्नि-भूत-रूप । आँखा कान, नाक, जिब्रो र शरीर- प्रापाद रूप । रूप, शब्द, गन्ध, रस र पुरुषस्पर्श- गोचर रूप । स्त्रो, - भाव रूप । हृदय- हृदय रूप, जीवित इन्द्रिय- जीवित रूप । कवलिङ्गर आहार- आहार रूप । आकाश धातु-

आकाश रूप । काय विज्ञप्ति र वाचि विज्ञप्ति –विज्ञप्ति रूप । रूपको लघु, नुटु र कर्मण्यता –बिकार रूप । रूपको बृद्धि, सन्तति, जरता र अनित्य–लक्षण रूप ।

षडायतन – आँखा, कान, नाक, जिह्वा, शरीर र मन ।

स्पर्श -छुनु, घर्षन । आँखा, कान, नाक, जिह्वा, शरीर र मनले स्पर्श गर्नु ।

वेदना–अनुभव । चक्षु, श्रोत, घ्राण, जिण्हा, काय र मनद्वारा स्पर्श गर्दा हुने अनुभव (–वेदना) सुख, दुःख र उपेक्षाको अनुभव ।

तृष्णा–इच्छा, आशा, अभिलाषा, तीखा वा पीपासा । रूप, शब्द, गन्थ, रस, स्पर्श र चित्त विषयको तृष्णा ।

उपादान–पुनः पुनः प्रहण गर्न खोजनु, समातन खोजनु, उत्पन्न गर्न खोजनु । काम उपादान, दृष्टि उपादान, शीलन्त्रत उपादान र आत्मवाद उपादान ।

भव – भव चक्र, लोक चक्र, संसार चक्र । जन्मिने कारण वा हेतु । कर्म भव र उत्पत्ति भव । कर्म भव–पुण्य संस्कार, अपुण्य संस्कार र आनेझजा संस्कार । उत्पत्ति भव –काम लोक, रूप लोक, अरूप लोक, संज्ञा लोक, अतंज्ञा लोक, नंवसंज्ञा लोक, एकस्कन्ध लोक, चतुर्षकन्ध लोक र पञ्चस्कन्ध लोक ।

जाति – उत्पन्न, जन्म ।

जरा – जरता, जीर्णता, वृद्ध । मरण – जीवित इन्द्रिय नहुनु, च्युत हुनु, मृत्यु, शरीर त्यागनु, अन्तर्धान ।

शोक– हुदयमा जरन । परिदेव – अलाप बिलाप गरी रूनु । दुःख–स्वाद नहुनु, अप्रियको घटनाले उत्पन्न हुने दुःख । दौर्मनस्य – चैतसिक निस्वाद, चित्तस्पर्शद्वारा कल्प कल्प रूनु, अप्रिय दुःख बेदना । उपायासकुनै पनि बिनाशद्वारा उत्पन्न हुने मानसिक पीडा, कष्ट ।

अजपालन्यग्रोध बृक्ष – अजपालहरू आएर बस्ने वरको रुख

हुहुंकार- अभिमानी भएर जोसंग पनि कुरा गर्दा हुँहुँ भन्ने स्वभाव भएका ।

बेदांतज्ञ-निर्बाणलाई साक्षात्कार गरी सकेका व्यक्ति ।

मुचलिन्द वृक्ष-कदम्ब वृक्ष, श्रू रुखहरू भन्दा प्रमुख भएकोले मुचलिन्द ।

मुचलिन्द नाय - मुचलिन्द वृक्ष नजिकैको पोखरीमा बस्ने नागराजा ।

राजायतन वृक्ष-बोधिवृक्षको दक्षिण दिशामा भएको वृक्ष ।

उत्कला देश - हाल उडीसा राज्य ।

सहम्पति ब्रह्मा - ब्रह्मलोकको ब्रह्मा ।

शोकावतिष्ण - शोक गर्नुबाट मुक्त ।

दुर्दृश्य- विशेष गरी पण्डितले मात्र दर्शन गर्न सबने साधारण व्यक्तिको हेराइमा टाढा भएको ।

द्वेवाचिक- बुद्ध र धर्मको शरण गएको हुनाले द्वेवाचिक ।

बुद्ध चञ्चु -इन्द्रिय परोपरियति ज्ञान, आशय अनुशय ज्ञान ।

तिक्षिन्द्रिय- श्रद्धा-इन्द्रियादिहरु तिक्षण हुनेलाई तिक्षिन्द्रिय ।

सुविज्ञ- भनाइको अर्थलाई सरलतापूर्वक बुझ्ने ।

दुर्विज्ञ- भनाइको अर्थलाई सरलतापूर्वक नबुझ्ने ।

आलारकालाम- आकिञ्चन्यायतनको उपदेशक परिब्राजक जो गौतमले बुद्धत्व लाभ गर्न भन्दा पहिले भेट भएका ।

उद्धकरामपुत्र- नैवसंज्ञानासंज्ञायतनको उपदेशक परिब्राजक हुन् ।
यिनलाई गौतमले बुद्धत्व लाभ गर्न भन्दा पहिले भेट गरेका थिए ।

बाराणसी- हाल बनारस ।

उपक आजीवक- उपक साधु । पछि शावस्तीमा बुद्धकहाँ गई भिक्षु भएर अनागामी भई मृत्यु पश्चात 'अविहा' भन्ने देवलोकमा जन्मि त्यसै लोकबाट अर्हत भए ।

पञ्चवर्गीय भिक्षुहरू— बुद्ध हुनेछ भन्ने एक श्रौला ठन्याउने कौण्डन्य र ज्योतिषाचार्य सात व्रात्यणहरू मध्येका चार पुतहरू ।

मार— असल काममा बाधा पुन्याउने । वजेशमार, अभिसंस्नार मार, देवपुत्र मार, स्वर्णध मार र मृत्युमार ।

श्रहत— जन्म र मृत्युको चक्रबाट मुक्त ।

पञ्चशील— हिसा, चोरी, द्व्यभिचार, झूठ र सुरापानबाट विरत हुनु ।

अष्टशील— हिसा, चोरी, अव्रह्यचर्या, झूठ, सुरापान, मध्यान्न पश्चात भोजन, नाचगान बाद्यमाला सुगन्धित विलेपन धारण मण्डन आभुषणादि र उच्चाशन, महाशैत्याबाट विरत हुनु ।

चित्तको मैल— लोभ, द्वेष, मोह, अभिमान, मिथ्यादृष्टि, शंका, आलस, चंचलमन, पापकर्म गर्नमा निर्लज्ज र निर्भयी ।

मृदु— नरम । **आवरण—** चित्त मैलब्दारा यथार्थ दर्शनको निम्नित पदब्दिरा छोपेर राख्ने ।

निरोध धर्म— नाश हुने, विनाश हुने जन्मपछि मृत्यु अवश्य-भावी, उत्पन्न पदार्थ समस्त नै विनाश हुने धर्म ।

स्वाख्यात— सुम्राख्यात— यथार्थ रूपले, सुन्दर ढङ्गले व्याख्या गरिएको ।

प्रातिहार्य— अलौकिक ऋद्धि शक्ति ।

रूपस्वर्ण— सुक्षमातिसुक्षम धातुबाट बनेको हरेक वस्तु, हरेक प्राणी-को रूप । चार महाधातु पथवी (माटो), आपो (पानी), तेजो (अग्नि) वायु (हावा) द्वारा बनिएको चेतन प्राणी अचेतन पदार्थ एकत्व संग्रह भएको । कर्म, चित्त ऋतु र आशारले समूह्यापित, सम्पोषित रूप — शीत, उष्ण, भोक, प्यास, किटपटङ्गको टोकाई र हावा पानी आदि-बाट विकार देखिने वा बदलिएको देखिने रूप ।

वेदना— अनुभूति, सुख, दुःख र उपेक्षा ।

संज्ञा— केवल जान्म, नीलो, पहेलो, सेतो, पुरुष स्त्री भनेर जान्म ।

संस्कार— चैतसिकको नाम संस्कार हो । चेतनाको साथमा आउने अन्य चैतसिक पनि संस्कारस्कन्ध हुन् जस्तै आँखाद्वारा रूपलाई हेरेर जुन स्पर्श हुने चेतना, कानद्वारा शब्दमा स्पर्श हुने चेतना, नाकद्वारा गन्ध स्पर्श हुने चेतना, जिब्रोद्वारा रसमा स्पर्श हुने चेतना, शरीरद्वारा हुने स्पर्श चेतना र मनद्वारा धर्ममा स्पर्श हुने चेतना । वर्तमान संस्कार, भित्री संस्कार, बाहिरी संस्कार रथूल र सूक्ष्म संस्कार, हीन र प्रणीत संस्कार, टाढा र नजिकको संस्कार । भूत, भवित्यत र वर्तमान संस्कार ।

विज्ञानस्कन्ध— विषयको ज्ञान हुनु । रूपादि आलम्बन (विषय) को ज्ञान दिलाउने धर्म (पचस्कन्ध विषय यो भादा पनि केही हृसम्म बुझनलाई हिन्दी भाषाको विभज्यवाद हर्नुस् ।) विज्ञान, चित र मन पर्यायवाची शब्द हुन् ।

प्रतिसम्भदा— इत्येक जानलाई दिविधाकार सहित बुझन सक्ने ज्ञान । अर्थ प्रतिसम्भदा, धर्म प्रतिसम्भदा, निरुक्ति प्रतिसम्भद र प्रतिभान प्रतिसम्भदा ।

Dhamma.Digital

१३ धुताङ्ग— क्लेशलाई निर्मूल गर्ने, सम्पूर्ण क्लेश मैललाई धुने ।
(१) दान दिइएको चौवर ग्रहण नगरी धूल समानको चौवर ग्रहण गर्ने
(२) केवल तीनवटा चौवर मात्र ग्रहण गर्ने (३) केवल भिक्षा गरेर प्राप्त भएको भोजन गर्ने (४) लोभी भएर भिक्षा नलिने क्रमपूर्वक प्रत्येक घरमा भिक्षा लिने । (५) एक आसनमा बसेर भोजन गर्ने (६) एउटै पात्रमा मात्र भोजन गर्ने (७) थपिदिएको भोजन नगर्ने पहिलो पल्ट पाएको मात्र भोजन गर्ने (८) जंगलमा बास बस्ने (९) छाना छाइएको घरमा नबसी केवल कृक्षमूलमा बस्ने (१०) आक्रमशलाई तै छाना सम्झेर खुल्ला ठाउँमा बस्ने (११) शमतानमा बास

बस्ने । (१२) विभिन्न आसन त्यागेर आफूलाई उपलब्ध भएको एउटा
आसनमा बस्ने । (१३) पल्लिएर नसुत्ने ।

दशबास – दग आर्य बास । (१) पंच नीवरण (कामछन्द,
व्यापाद, आत्मस्थ, औदृत्य-कौकृत्य र शंका) रहित । (२) ६ अंग ले
(आँखाले रूपलाई हेरेर प्रसन्न र अप्रसन्नताबाट रहित भई स्मृति-
सम्प्रजन्यले युक्त भएर उपेक्षा सहित विहार गर्दछ । यसत्र प्रकारले
ओतले शब्दमा घरणले गन्धमा जिवृले रसमा
..... कायले स्पर्शमा मनले मनको द्विषयमा
...) युक्त, (३) एक आरक्षाले (स्मृतिद्वारा सुरक्षित) युक्त,
(४) चार उपश्रयले (विचारपूर्वक एउटा चीजको उपभोग गर्दछ,
विचारपूर्वक एउटा चीजलाई सहन गर्दछ, विचारपूर्वक एउटा
चीजलाई त्यादछ, विचार पूर्वक एउटा चीजलाई दूर भगाउँदछ) युक्त
(५) प्रत्येक सत्य (लोक शांत अशांत, शान्त, अनन्त शरीर र
जीव एउटै, शरीर र जीव भिन्नाभिन्न, तथागत मरेपछि हुन्छ वा
हुन्दैन, तथागत मरेपछि हुन्छ पनि हुन्दैन पनि, तथागत मरेपछि नत
हुन्छ नत हुन्दैन यस प्रकारको 'प्रत्येक सत्य' लाई परित्यक्त,
(६) एषणा वा खोज (कामेषणा, ब्रह्मेषणा, ब्रह्मचरियेषणा) शान्त र
सिम्ल नष्ट, (७) शुद्ध संकल्पी (काम-संकल्प, व्यापाद संकल्प र
विहिसा संकल्प प्रहिण भएको) शुद्ध संकल्पी, (८) शान्त काय संस्कार
सुख, दुःखलाई सौमनष्ट्य र दौर्मनस्यलाई पहिले न अन्त गरी
(सुख, दुःख नभएको उपेक्षा-स्मृति परिशुद्ध भएको चतुर्थ ध्यान प्राप्त)।
(९) सुविमुक्त चित्त (राग, द्वेष र मोहबाट सुविमुक्त) । (१०) चुम्प-
मुक्त प्रज्ञा (राग, द्वेष र मोहको प्रहीण, जडो नभएको, काटिएको
ताल वृक्ष समान) ।

दशबल – (१) यथार्थ रूपले स्थान र अस्थान (कारणाकारण)
ज्ञान । (२) भूत, भवित्य र वर्तमान कर्मको स्वरूप, हेतु र फलको

यथार्थ ज्ञान, (३) सर्वबगामी मार्गको ज्ञान, (४) अनेक धातु, नाना धातुको यथार्थ ज्ञान, (५) सत्त्वहरूको प्रवृत्तिको यथार्थ ज्ञान, (६) सत्त्वहरूको श्रद्धा आदि इन्द्रियहरूको कम र ज्यादा स्वरूपको ज्ञान (७) ध्यानहरू, विमोक्षहरू, समाधिहरूको बाधक र विशेषताहरूको ध्यानादिद्वारा उत्पन्न हुने यथार्थ ज्ञान। (८) पूर्वानुस्मरण ज्ञान (पहिलेको एक जन्म देखि संवर्त, विवर्त कल्पमा म यस नाउँ, गोत्र, वर्ण, स्थान, यस प्रकारको भोजन श्रहण, यस प्रकारले सुख दुःखको अनुभव र यति सम्मको आयु यियो भनेर भन्न सक्ने, पूर्व जन्मको स्मरण गर्न सक्ने ज्ञान, (९) सत्त्वहरूको कुशल र अकुशल कर्मद्वारा फल भोग्नु पन्न विषयलाई अवगत गर्न सक्ने दिव्य चक्षु ज्ञान, (१०) आस्त्रव क्षय (अनास्त्रव, चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्ति) ज्ञान।

दश धर्म विद् – दश कुशलाकुशल कर्म। दश कुशल कर्म – दान, शील, भावना, ठूला वडाको गौरव गर्नु, पूज्यवरको कुशल सम्बन्धी काम गरी दिनु अथवा कोमल स्वभावको हुनु, पुण्य दान गर्नु, अरुले गरेको पुण्यलाई अनुमोदन गर्नु, धर्म श्रवण गर्नु, धर्म देशना गर्नु, कर्म र कर्म फल भ्रति विश्वास गर्नु।

दश अकुशल कर्म – हिंसा, चोरी, व्यभिचार, झूठ, चुगलि, कठोर वचन, बकवाद, लोभ, द्वेष र मोह। दश धर्म विद्‌को विषयमा अरु जान्न चाहेमा दीर्घ निकायको पाथिक बर्ग अन्तर्गत संगीति परियाय सुन्न हेनुस्।

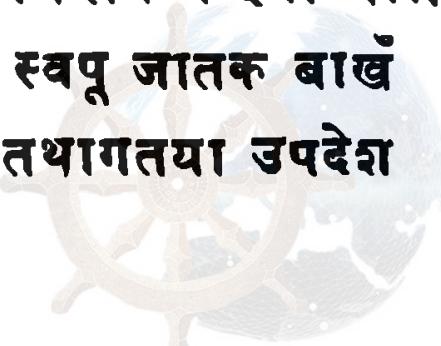
दश अशेषधर्म – सम्यक दृष्टि, सम्यक संकल्प, सम्यक वाचा, सम्यक कर्म, सम्यक जीविका, सम्यक व्यायाम, सम्यक स्मृति, सम्यक समाधि, सम्यक ज्ञान र सम्यक विमुक्तिलाई सिकाउन नपन्न पूर्णत्व ज्ञान धर्मद्वारा युक्त।

अनुवादकका पुस्तकहरू:-

नेपाल भाषा

- १) त्रिरत्न वन्दना माला
- २) स्वपू जातक बाखँ
- ३) तथागतया उपदेश

नेपाली भाषा

- १) कृष्णायन गोत्रको उत्पत्ति
- २) थेरी गाथा प्रथम भाग
- ३) थेरी गाथा दोश्रो भाग
- ४) बोधि कथा